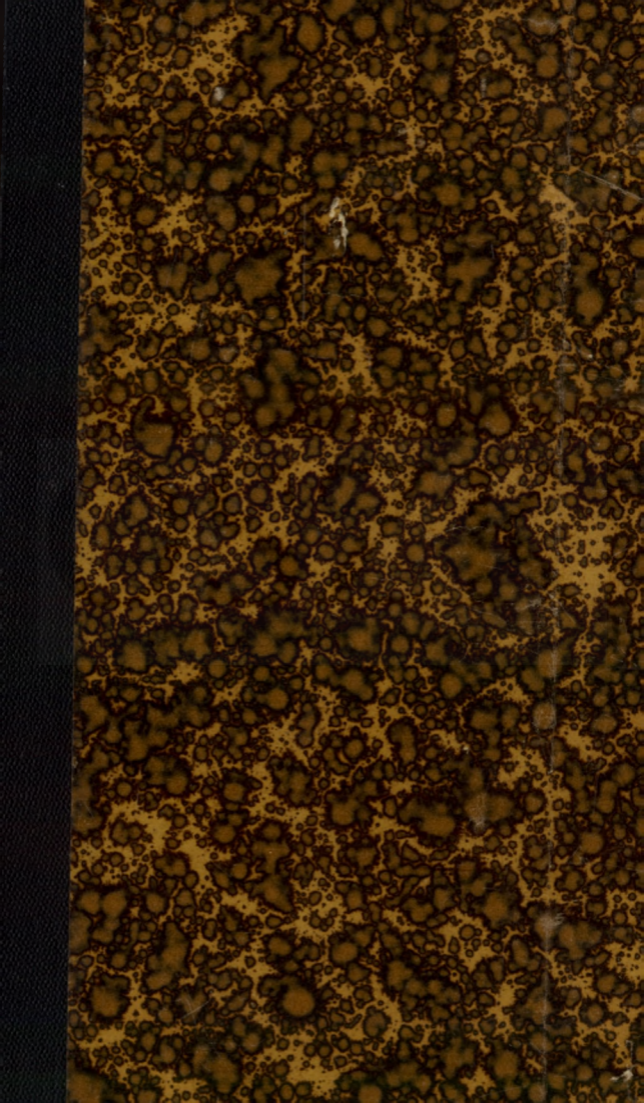

77919

LUX

Em berek
vagyunk

N. M.

L U X T E R K A

EMBEREK VAGYUNK

AZ ISTEN FIA ÉS
AZ ÖRDÖG FIA
REGÉNY

MÁSODIK KIADÁS

341

B U D A P E S T

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA

91

OSAKA

EMBEREK VAGYUNK

(AZ ISTEN FIA ÉS AZ ÖRDÖG FIA)

REGÉNY

IRTA :

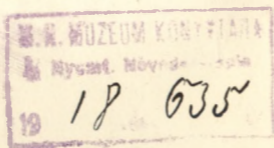
LUX TERKA

LÉGRÁDY TESTVÉREK, BUDAPEST.

779/9

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST

BEVEZETÉS.

Az Isten — az igazi, a modern tudományok által degradált, de még mindig az igazi Isten (a szocialista szedők engedelmével a legislegnagyobb I-vel) egy nap leszállt felhőtrónusáról, homlokát összeráncolta, kezét hátratette és mélyen gondolkodott.

Az Isten — és ezt ép oly jól tudják a konzervatívok, mint a demokraták, az irástudók, mint az analfabéták — száz, kétszáz, néha több száz esztendőben csak egyszer száll le trónusáról és szedi ráncokba bölcsességben megöregedett homlokát.

Még pedig akkor, ha vagy ő vagy pedig geniális riválisa: az ördög akarja megajándékozni az emberiséget egy prófétával, egy nagy költővel, egy tizenhá-

rompróbás üdvezítővel, egy anti-Krisztussal vagy egy nagystilű hóhérral, ki rendesen a hazafiság koturnusában akarja meghódítani Titániát, kevesebb költészettel mondva: a népet. Egy ország népét, két országét, esetleg az egész világot.

Mert tudvalevőleg, az embereket vagy az Isten teremti vagy az ördög. Még pedig számra az ördög teremt többet, kiválóságban az Isten és érdekességben ismét az ördög. Aminek magyarázata abban rejlik, hogy az Isten konzervativizmusán az idő semmit sem fogott, míg az ördög a paradicsoni jelenettől fogva, mindenféle formában történő alakulásáig az emberiségnek, részt vett és a modernség mindenféle pácában benne ült vagy huszonnégy óráig. Sőt vegykonyháján nem egy pácot kotyvasztott ő maga. És az ő recipéje szerint készült: Attila, Napoleon, Voltaire, Darwin, minden, ami barbárul vagy klasszikusan pogány, elkezdve a válástól a szerelemig és közben az emberi

tirannizmustól az égit repülő vakmerőségig.

Az Isten tehát, pár száz esztendei lanyha és fáradt ülés után, egy nap leszállt az ő felhőtrónusáról és hosszas tépelődés után így szólt a jobbján ülő Fiuhoz és a balján ülő Szentlélekhez:

— Le fogjuk zárni a bibliát. Megteremttem az utolsó nagy embert.

Mire a Fiu és a Szentlélek hódolattal fejet hajtottak, az angyalok kara egy dicsőítő himnuszba fogott és folytatta akkor is, mikor a mélységből, a poklok fenekéről, egy rég nem hallott hang túlkiáltotta a himnuszt és túlkiáltotta volna a mennydörgést, a földrengést és a háborúk csatazaját:

— Felség, unatkozom!

A Fiu és a Szentlélek megremegett.

— Uram, — kiáltottak egyszerre, — hatalmaddal némitsd el a lázadót!

De az Ur tagadólag intett.

— Mindeneknek, miket én teremtettem, joguk van hozzám szólni. És akik

szólnak, nem többször a lázadás, mint az alázat hangján szólnak? Mit kívánsz, Lucifer?

— Unatkozom, — hallatszott másodszer a mélységből, — és ezt be akarom neked jelenteni. A világ öreg, az érdekes emberek, az én teremtményeim élete ép oly rövid, mint az unalmasoké, a tieidé és egyszerre vágy támadt bennem egy kis friss szórakozás után. Egy új embert akarok kreálni, érdekesebbet az összes volt és elmúlt figuráknál, kikkel eddig mulattattam magamat. Szóval, minthogy én nem szeretek sokat beszélni, de annál velősebben: meg akarom teremteni az utolsó nagy embert, kinek az lesz a funkciója, hogy elveszítse ezt a kivénhedt, odvas, redves, rothadt világot, melyet már nagyon únok.

Az Ur még jobban összeráncolta homlokát, aztán komoran így szólt:

— Minden teremtett lényemnek jogában áll az önmagáért való felelősség terhe alatt cselekedni, tehát néked is jo-

godban áll. Csak egyre figyelmeztetek, Lucifer. Vágyaddal és terveddel szemközt áll a magam akarata. A te urad akarata: az egyetlen Istené. És én, az egyetlen Isten, le akarom zárni a bibliát és megteremttem az utolsó nagy embert, ki meg fogja menteni a te intrikád és a saját maga gyöngesége vagy gonoszsága ellen, az egész emberiséget. Hát úgy vigyázz, Lucifer!

— Ugy vigyázok, — kacagott gúnyosan Lucifer. — Hát keztyűt dobsz, felség! Köszönöm! Egészen új vért öntöttél petyhüdt ereimbe. Karomat, melyet a hosszas tétlenség elzsibbasztott, megacéloztad és szellemem elvénhedt paripáit megsarkantyúztad. Tehát szemközt kerülök veled, mint szemközt álltam kétezer esztendő előtt, mikor jónak láttad tenfiadat, mint Messiást küldeni a földre, kinek az volt hivatása, hogy megváltsa az emberiséget. És most, ha jól értem, meg akarod ismételni magadat. Leleményesség nem sok van benned, az bizonyos, de

annál több pietás levénhedt ötleteiddel szemben. Mely iránt én, — bocsáss meg, de nem érzek semmi tiszteletet. És ha nekem is szabad — bár nem illik — figyelmeztetnem, felség, hát figyelmeztetek, hogy nyílt kártyákkal játszani nem tanácsos. Annál inkább, mert nekem mérhetetlenül tetszik az idea: a magam szerény tudásával szemközt kerülhetni a te mindenekfölött első és hatalmas akaratoddal: a jóssággal. Csekély kétezer esztendő óta nem volt részem hasonló kitüntetésben és élvezetben, igyekezni fogok méltó partnered lenni, akarom mondani: riválisod. Hát előre, felség! Te meg akarod teremteni az utolsó nagy embert, ki megmenti az emberiséget és lezárja a bibliát, én pedig meg fogom teremteni az utolsó nagy embert, ki elvesziti az emberiséget, de ha úgy tetszik, lezárhatod véle is a bibliát. Szívesen átengedem eme szent célra.

Pokoli kacaj követte az ördög utolsó szavát s az Isten tünődve hallgatta a disszonáns hangokat és tekintetét a felhő-

kön keresztül a földre szegezé, hol ebben a pillanatban látta meg két kis csecsemő a napvilágot.

Az Isten fia és az ördög fia.

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

AZ ISTEN FIA.

Augusztus tizedikén, egy forró nyári délelőtt, négy leendő anya várockozott a szülészeti klinika egyik szobájának ajtaja előtt. Az egyik inspekciós alorvost várták, a fölvételük miatt. Négy fiatal nőszemély, kettő közülök cselédforma. Egyik valami jobbfajta szobaleány, csinos, kerek arccal, kissé vizenyős kék szemmel. A másik szeplős arcú, nagy puffadt és sápadt ajkú, ostoba szemű, tipikus: mindenesleány.

A legalsóbbrendű mindenesfajtából, amilyent az igazi Dob- és Szerecsen-utca, meg a Teleky-tér környéke, százszámra fogyaszt évente.

A harmadik pályatárs, valami tót

napszámos asszony. Egy szám, a palota-
építő tótok közül, ki hétköznap a Teleky-
téri menhelyen alszik, ünnepnap Bacchus
és Ámor karjai között és minden kilence-
dik hónapban pontosan és közönyösen
megjelenik a szülészeti klinika fölvételi
osztályán, hogy megajándékozza a hazát
egy hímnemű vagy nőnemű kis tóttal.

A negyedik nő arcát nem lehetett
látni. Nagy fekete szalmakalapot viselt
s a folyosó rácsa előtt állt, háttal eme-
zekhez.

Jó husz-huszonöt perc után, vala-
melyik emeletről jött lefelé a lépcsőkön
a várt orvos. Kövér, rozsdás arcú, bibir-
csós orrú, harmincnégy-harmincöt esz-
tendő fiatal ember. Volt valami a sze-
mében és járásában, mely a figyel-
mes szemlélőnek azt mesélte: én leszám-
oltam a karriérrel. Nem vagyok osto-
bább az ugynevezett jól képzett orvosok-
nál, csak hogy nem vagyok ura a szenvedé-
lyemnek. Iszom . . .

Az orvos, Bartha Daninak hívták,

kinyitotta az ajtót s a szobából kikiáltott a nőknek:

— Jöjjenek be!

Elsőnek a tót asszony ment be. Egyszerűen, természetesen, mosolyogva. És megállt az orvos asztala előtt.

— Megint itt vagyok, nagyságos úr!

Az orvos rápillantott, kicsit nézegette az asszony arcát s mikor megismerte, elmosolyodott.

— Ejnye, hallja, maga ugyan nem hagyja a tótnak magvát szakadni!

Az asszony dévajul vállat vont.

— Minek is, nagyságos úr? A tót is olyan ember, mint a többi.

— Igaza van, — hagyta rá az orvos s egy félóra alatt végzett mind a három nővel. Pontosan kikérdezte őket mindenféle állapotuk felől s minthogy mindenben megfeleltek az előirt szabályoknak, beírta a nők nevét, életkorát, mindent s azután a negyedik nő felé fordult, ki az ajtóban állt, halotthalványan, remegő szájjal, lesütött pillákkal.

Az orvos, emberismerő jó szemével végignézett a fiatal nőn s intett a többieknek, hogy mehetnek.

— Kegyed is fel akarja magát vé-
tetni? — fordult hozzá, amint egyedül
maradtak.

— Igenis, — hangzott az alázatos,
remegő válasz, de a szemét most sem ve-
tette föl.

— Mikorra várja? — kérdezte az
orvos ilyen rejtelmes körülírással, hogy
ne sértse a remegő, szégyenkező nőt.

— Novemberre, — felelte a nő még
halkabban. — November közepére.

Az orvos lecsukta a tintatartóját s
felállt.

— Három hónappal előbb nem ve-
szünk fel szülönőket, — mondta. — Leg-
feljebb három héttel előbb. De addig is
dolgozni kell. Takarítani, súrolni, min-
dent. És kegyed nem való az ilyen durva
munkára.

A fiatal nő most felvetette a szemét
és összetett kézzel nézett az orvosra.

— Megteszek mindent, doktor úr!
Súrolok, fát vágok, akármit.

Az orvos szinte meghökkent, mikor meglátta a nő szemét, melyhez hasonlót még alig látott. Lenn a Szentföldön, Jeruzsálem és Palesztinában teremnek az ilyen szemek, hol a nagy, szürkésbarna pupillák mélyéről soha sem száradnak fel az ősi bánat könyei.

Az orvos most jobban megnézte a nő arcát és egy kis vékony, átlátszó bőrű, rendkívül finoman rajzolt leányarcot látott, egy csupa bánatárnyakkal ékes arcot, melynek halványsága és szomorúsága, a meg nem akadályozható elmulást fejezte ki.

Egy percig riadtan nézte az orvos a leányt, aztán elfordult s az ablakhoz ment.

A kertész ép locsolta lenn a kerti utakat s a nedves fű és virág illata egy kis erdélyi falu temetőjét juttatta eszébe, hol az anyja feküdt. Talán tiz esztendeje nem jutott eszébe ez a sír s a széles, erős

válla megremegegett, de aztán boszúsan fordult meg és visszajött az asztalához.

— Semmit sem tehetek, — mondta szárazon.

A leány egy lépéssel közelebb jött s összetett kezét kijebb nyujtotta.

— Nincsen senkim, — szólt s már bátrabban, kétségbeesetten csengett a hangja.

— Hát szülői? — kérdezte az orvos.

— Az apám uzsoravétség miatt, három hónapja el van zárva s a napokban szabadul. Ha meglát így, megöl . . . Az anyám azt mondta: menj a világba, mielőtt haza jön apád. Akárhova. A klinikára vagy a Dunába . . . Hát hova menjek, a Dunába?

— Az anyja nem vagyonos?

A leány ajkán a szomorúság és keserűség visszaadhatatlan mosolya suhant át.

— Három öcsém van, iskolások. Az anyám szivbajos. Jómóduak voltunk.

apámnak fakeskedése volt, de megbukott. Ami kis pénze maradt, egy őrmester ismerőse útján tiszteknek adta uzsorakamatra. Az, aki most feljelentette, hat hét előtt föbe lötte magát. A szomszéd szobából hallottam, hogy ezer forintra ötszáz kamatot ígért apámnak, aki nem fogadta el. — Ismerem én az urakat — mondta. — Mikor bajban vannak, a csilagos eget is odaigérik s mikor fizetni kellene, feljelentik az embert. — De nem én! — mondta a huszárhadnagy báró és ő jelentette fel. Pedig az én apám becsületes ember. Jószivú, a családját szereti s a becsületére olyan kényes volt. Mikor elítélték, felakasztotta magát, de megmentettük. És akkor megígérte nekünk, hogy nem öli meg magát. És most, ha kijön és meglát engem, megöl. Bizonyosan tudom. Ugy is csupa keserűség a lelke és még hozzá ez a szégyen. És én nem magamat félttem, az én életem már nem ér semmit, hanem őket félttem. Az apámat, anyámat, testvéreimet

Az orvos dühösen az asztalra ütött.
— Hát hol a pokolban vannak azok a mindenféle humánus intézmények, a melyek pártfogásukba veszik a nyomorult, bajba került intelligens leányokat? Amelyek eldugják a világ szeme elől?

A leány keserűen sóhajtott.

— Azok felekezeti alapon állnak és zsidót nem vesznek föl. Kivált, ha senkise ajánlja. Én nekem nincs protektorom.

— Mi a neve? — kérdezte az orvos.

— Lévi Lina.

— Üljön le és várjon egy kissé, majd beszélek az igazgatóval.

Az igazgató vállat vont . . .

— Nem lehet, — mondta. — Szabályellenes.

— De ha a leány gyöngé és beteges — védte a maga álláspontját az orvos. — Még nem vizsgáltam meg, de úgy látom, szivbajos. Még pedig öröklött baj.

Az igazgató újra vállat vont.

— Még öt vagy hat héttel előbb, nem mondom, hogy nem lehetne fölvenni.

— Hát jól van, — felelte az orvos, — addig pedig én fizetek érte s mint fizetéses beteget fölveszszük.

— Megbolondult? — mosolygott az igazgató.

— Meglehet, — felelte a másik, — de inkább fizetek érte, mintsem ne aludjak legalább egy esztendeig.

— Miért ne aludna? — kérdezte az igazgató.

— Azt egy kissé nehéz megmagyarázni. Ennek a leánynak csodálatos szeme van s a fájdalmas pillantását sem lehet elfelejteni, hát még a szemrehányót..

Egy héttel később, az orvos szobájában a port törülte Lévi Lina s miután az előző napon tényleg konstatálta Bartha a leányon, hogy szivbajos, hirtelen felvevte fejét a könyvéről s a leányra nézett.

— Nézze kérem, — mondta szeliden, de igen komolyan, — ki az apja a gyerekének? — Ezt nekem, mint orvosnak s mint az egyetlen jó barátjának, tudnom kell.

A leány elsápadt, szemét lesütötte, az ajkát összeharapta és hallgatott.

Az orvos szeliden vallatta.

— Nem indiszkréció. Engem mint embert, nem érdekel. Csak a kegyed és a gyerek sorsa miatt kérdezem. Elvégre, akárki volt az a hitvány fráter, ha már kegyedről nem gondoskodik, a gyerekről gondoskodnia kell.

— Nem fog, — felelte a leány szomorúan, de teljes meggyőződéssel.

— Annyira szegény ember? — kérdezte az orvos.

— Nem szegény, gazdag, — felelte a leány.

Az orvos bámulva nézett a leányra.

— Gazdag és még sem fog gondoskodni a gyerekéről?

— Nem.

— Talán nem teheti? Nem szabad ember?

— Szabad.

— Hát akkor?

— Szivtelen ember.

— Mondja inkább, hogy gazember
— kiáltott az orvos dühösen.

A leány hallgatott.

— Hogy hívják a hitványát?

A leány ismét hallgatott.

Az orvos ingerülten felállt.

— Nekem megmondhatja.

— Nem mondhatom, — felelte a leány csöndesen, de határozottan.

— És miért?

— Megesküdtem neki, hogy soha senkinek sem mondom meg.

— Bolond maga, vagy annyira ostoba? — kiáltott az orvos dühösen.

— Így kívánta, — felelte a leány nyugodtan. — És ha kőpadra feszítenének, akkor sem árulnám el a nevét, mert megesküdtem reá.

Az orvos káromkodni akart egy nagyot, de amint ránézett a leány arcára, elhallgatott. Csupa határozottság, szomorúság és fájdalom volt ez az arc.

*

* * *

November tiz és tizenegyediké közötti éjjelen, pont éjfélkor, Lévi Lina egy fugyereknek adott életet s ő maga, még ugyanazon a hajnalon, meghalt.

Két órákor, a gyerek születése után, mikor Bartha orvos már látta, hogy a leány menthetetlen, még egyszer így szólt a nagybeteghez:

— Mondja meg a gyerek atyjának nevét.

A leány tagadólag intett szemével.

Ekkor az orvos kegyetlenségre határozta el magát.

— Kegyed meg fog halni, — mondta — és ki viseli gondját a gyerekének?

— Az Isten — suttogta Lévi Lina s ez volt az utolsó szava.

*

Hajnali négy órákor, mikor már a szegény kis Lévi Lina holtan feküdt a klinika ágyán, az orvos felment a szobájába s mielőtt lefeküdt volna, elővette a naptár-

ját és elkezdett a Lévi Lina esetén gondolkodni.

— Különös, — szólt magában — épen ma három hónapja, hogy a szegény leány bejött a klinikára. S ami még különösebb, Sósné, a bába, abban a percben, amikor a gyereket a kezébe adtam, elvisította magát: Jesszusom, a gyerek feje fölött egy csillag van! — Összeszidtam az asszonyt, pedig abban a percben, amikor az anyja testétől elválasztottam, valami vakító fényesség az én szemem előtt is felvillant, de én azt hittem, a fáradságtól káprázik a szemem. Pedig talán nem is káprázott . . . Vagy káprázott, mit tudom én . . . Sósné meg bolond vénasszony . . . Ostobaság . . .

Letette a naptárt, kinyitotta a ruhásszekrényt s kivett belőle egy tele üveg cognacot, melyet addig le sem tett, míg a felét egy hajtásra ki nem itta. Azután lefeküdt, de elébb az üveget és a naptárt az éjjeli-szekrényére készítette.

Künn az utcán hideg novemberi szél

fujt s az első hó apró, sűrű pelyhekben hullt lefelé. Az orvos újra elővette a naptárt és kikereste a november tíz és tizenegyedik napokat. Márton napja volt, a protestáns naptár szerint: Luther Márton s az orvos elhatározta magában, hogy a kis fiut Márton néven jegyezteti be az anyakönyvvezetőnél. Azután felvette az üveget s egy hajtásra kiitta a cognac másikat felét is.

— A kis zsidó Luther Márton egészségére, — mondta.

Azután eloltotta a lámpát s a mély, buta, mámoros, mindent felejtető álom lecsukta két szemét.

AZ ÖRDÖG FIA.

Egy öreg dohányszállító szekeres, ki minden héten megjárta az utat Kővártól Kolozsvárig, keresztül a Mezes hegységen, egy beteg diákot szállított Kolozsvárról haza. A diák kvártélyosasszonya, valami jólelkü csizmadiáné, csakhogy meg ne ijedjen tulságosan a fiu özvegy édesanyja, maga is vele jött s a hideg novemberi éjszakában kint ült az öreg szekeres mellett. A szekér viaszkosvászon-teteje csupa hó volt s mikor az országút utolsó cölöpjét is elhagyta és befordult a kis Kővár első utcájára, a kolozsvári asszony, ki most járt itt először, kíváncsian előre nyujtotta fejét s valami várszerű épület világos ablakaira mutatott, melyek olyan magasan és fantaszti-

kus távolságban ragyogtak a fehér éjszakában, mintha vagy az égből most ereszkedett volna lefelé, vagy a földből most jött volna felfelé.

— Micsoda épület az ott? — kérdezte az asszony.

— A vár, — felelte az öreg szekeres s megfordította a pipát a szájában.

— Micsoda vár? Katonáké?

— Nem. A Princ Jánosé.

— Ki az?

A szekeres vállat vont.

— Az? . . . Az maga az ördög. Gonosz vén betyár. Annyi a vagyona, hogy maga sem tudja mennyi. Egész Kővár az övé.

— És micsoda? — kérdezte az asszony. — Ur vagy paraszt?

A szekeres a pipájával babrált s csak lassanként felelgetett.

— Ur . . . A nagyapja, egy vén szász, még itt mézároskodott az Alszezen; huncut vén csaló volt, de az apjának már patikája volt. Derék, tisztességes úri em-

ber, hanem a fia, a mostani Princ, az kutyá egy lélek . . . Zsidótól, örménytől, uraságtól összeszedte a vagyont s most majd bele fül. Sok lélek szárad a lelkén. Még a felesége is, aki elpusztította magát, meg a gazdasszonya . . . Mert annyi fehérnépet fogyasztott el, amennyi pipadohányt más becsületes ember elszív. De mindig csak olyan cselédféléket. Bedugta a szájukat egy kis pénzzel s azok hallgattak. Hanem most egy esztendeje újra megházasodott. Már túl van a hatvanon s egy húsz esztendős leányt vett el. Szép nagy darab nő, valami özvegy katonatisztnének a leánya. Most várják a gyereket. Pestről hoztak bölcsőt, bábát, doktort . . .

A szél eloltotta az öreg szekeres pipáját, mire elkeseredetten bedugta a bekecse újjába és mérgesen rávágott a lovakra. S a fehér tetejü, hóval takart szekér eltűnt az éjszakában.

*

* *

A várban, hol valamikor Apafi fejedelem hitvese osztogatta parancsait, talpon volt minden teremtettt lélek. Lenn az udvarban, a cselédházakban ép úgy, mint fenn az urasági épületben. A béresházban elkényszeredett arcu vén és fiatal cselédek ülték körül a boglya-kemencét s egy tizen- négyesztendő pupos leány, a kormos petróleumlámpa mellett a Szentirást olvasta hangosan.

. . . És mondá az Ur a Sátánnak: Honnét jössz? És felelte a Sátán az Urnak és mondá: Körülkerültem és át meg átjártam a földet . . .

Egy öreg asszony, aki egy szakajtókosárból tollat fosztott és minden öt percben egy darab kámfort tartott az orra alá és azt szagolgatta, szögletes állát előre toltta és hallgatózva figyelt.

— Sss! hallgassatok — mondta — valamit hallok.

A púpos leány abbahagyta az olvasást és mindenki előre nyujtotta a fejét. Feszülten figyeltek, de nem hallottak egye-

bet, csak a szél jajgatását, amint keresztül futott a kéményen s a kert sok száz esztendő s tölgyfái között.

— Uramisten! — sóhajtott a tollfosztó öreg asszony — harmadik napja kinlódik.

Ketten-hárman vállat vontak s valamelyik nyersen szólt:

— Gyerünk tovább. A sátánnál hagytuk el

Az úr, Princ János is, kinyitotta fenn a várban a bibliát. Először életében, mert még a házában sem volt soha ilyen könyv.

Csak nem rég hozatta, a fiatal felesége betegsége előtt. Egy gyöngé, boldog és remegő pillanatában, amint nézte a fedelmi termetű nőt, ki az övé volt s aki nevének, vagyonának és az ő egész életének folytatólagos örökösét fog adni, kiben ő tovább él még akkor is, amikor a vár kriptájában régen porrá válnak már a csontjai is.

Éjszaka tizenegy óra lehetett s a

fiatal asszony sikoltozása végig hasogatta minden porcikáját.

Egy másik szobában sétált le s fels időnként odaszoritotta forró homlokát az ablak üvegéhez és tehetetlen dühében összeszorította öklét. Dühös volt az egész világra s az Istenre, akiben csak annyira hitt, amennyi hit elegendő a megvetéshez és dühös volt az egész természetre, aki nem ismeri ezt a két szót: venni és eladni.

Ha oda állt a villanylámpa alá és szénfekete, összenőtt szemöldökét felhúzta a homloka közepére, olyan volt, mint a régi primitív festők kegyetlenül rossz Luciferjei. Minthogy nem volt benne semmi emberi és ördögi volt rajta minden vonás.

És a tehetetlen düh, remegés és kétségbeesés közben eszébe jutott a szentírás. El volt zárva az íróasztala fiókjába és nem minden szégyenkezés nélkül vette elő. És felnyitotta. Csak találomra. Akárhol. És olvasá a kinyitott, valamelyik lapon:

. . . *Ismét vivé őt az ördög egy igen magas hegyre és megmutatá neki a világ minden országát és azok dicsőségét . . .*

Tetszett néki ez az irás és tovább olvasá:

És monda néki: Mindezeket néked adom, ha leborulva imádsz engem . . .

Princ János ledobta a könyvet s a villanylángokat eloltotta. A szeme szikrázott, a keze ökölbe szorult, amint az ablakon keresztül lenézett a völgyben fekvő kis városra, mely havas házaival, hegyeivel és fáival olyan volt, mint valami ezüst kert.

És Princ János kinyitotta az ablakot s a vár tornyából egy arra repülő, eltévedt hollót megállított szemének kénköves ragyogásával.

— Ha megsegitsz, — suttogta az éjszakába, — esküszöm néked, sátán, hogy a fiamat a te imádásodra tanítom meg

Becsukta az ablakot, mert a szomszéd szobából éles sikoltás járta át a fa-

lakat és borostyánsárga ábrázattal szakította fel az ajtót.

A pesti tanár egy gyereket tartott eléje. Egy hatalmasan fejlett, erős, szép fiút. Sűrű fekete haj borította széles koponyáját s nagy fekete szeme figyelmesen nézegetett szét az új világban.

A tanár őszinte elragadtatással kiáltott fel:

— Még ilyen gyereket nem láttam!

Princ János reszkető örömmel, mohón nyult a gyerek után s oda vitte a drága csillár alá. A gyerek meg se mukkant. Nagy fekete, különös, öreges szemével a csillár lángjait nézegette és Princ János, mikor már jól kigyönyörködte magát benne, ijedten kérdezte a tanártól:

— Miért nem sir? Talán beteg?

— A legtökéletesebben egészséges — hallatszott a válasz.

Azután a bába drága pólyába tette a gyereket s oda vitte a fiatal anya ágyához, kinek szép arca a kiállott szenvedésektől olyan színű volt, mint az essence

d'orient, ama folyadék, mely az üveggyöngynek az igazgyöngy színét adja meg.

— Vigyék innen, — intett a fiatal asszony szemével és kezével, amint eléje tartották a gyereket. — Látni sem akarom.

A bába megdöbbenve, zavartan húzódott hátra s a fiatal asszony fáradtan és gögösen hunyta le szép, hideg, kegyetlen és számító szemét, melyben semmi sem volt, a leghalványabb felcsillanása sem volt a minden fájdalmakon és keserűségen keresztültörő anyai szeretetnek.

Harmadnapra megkeresztelték a gyereket s Princ János boldog büszkeséggel tartotta kezében a ragyogó novemberi napsugárban, annál az ablaknál, hol három nap előtt a sátán imádására ajánlotta fel.

— Princ Jani, — beszélt hozzá öregebb Princ János — hát te már soha sem fogsz sirni? Micsoda csodagyerek vagy te?

A gyerek komolyan nézett csipkés

fejkötője alól az apjára s a bába némi borzadálylyal nyúlt utána.

— Ez bizony különös gyerek — mondta, a pólya szalagját oldozgatva. — Olyan tüdeje van, mint egy kétesztendő gyereknek s még nem hallottuk a hangját.

— Majd sír, ha oka lesz rá — vigasztalta önmagát mosolyogva Princ János.

De Princ Jani megtanult járni, beszélni, mosolyogni és kacagni, csak sírni nem hallotta őt senki sem. Sem addig, sem azután.

LÉVI ÉS PRINC.

— Választottál?

— Választottam.

És Princ János anyja elé tette a Lévi Márton mindenféle okmányokkal, diplomákkal felszerelt kérvényét.

Idősebb Princ János özvegye fölvette a lorgnettejét, feje alatt megigazította a kanapé selyemvánkosát és először is a nevét nézte meg a kiválasztott tanítónak.

— Zsidó? — kérdezte s a fiára nézett. Azután a keresztlevelet kereste és elfintorította a száját.

— Zsidó és törvénytelen!

A fiatal ember, ki a vár egyik vas-tagfalú, bolthajtásos szobájában ült, egy masszív ezüst asztalka előtt, melyen fél-

méteres magasságban álltak a hatszáz forintos tanítói állásra beérkezett kérvények, vállat vont.

— Csak nézd meg az okleveleit. A tanítóit, a középiskolai tanári oklevelét, meg a többi diplomáját. Találsz ott orvosí és jogi diplomákat is. És tudod, hány esztendőös ez az egész ember? Annyi, mint én.

— Huszonkettő? Lehetetlen!

— Pedig ép annyi. Abban az évben, abban a hónapban és ugyanazon a napon született, amikor én.

Az asszony kedvetlenül tette le a papirosokat. Bántotta a fia kesernyés, gúnyos hangja s kinyitotta a legyezőjét, mely hosszú aranyláncon csüngött a derekán. És hallgattak. Az asszony gyűrűkel ékes kezében, mint egy repülő galamb szárnya suhogott a legyező s a fiatal ember hallgatva cigarettázott. Valami különös formájú, mély és széles hintaszékben ült s a szék pompéji vörös párnáján nyugtatta fejét.

Ez a fej, a szépségnek és rútságának

leggeniálisabb és legeszményibb keveréke volt. A formája és nagysága olyan kecses, mint egy szép, erőteljes nőé, vonásai, mint egy jókedvűen szatirikus, klasszikusan mesteri mű. A kékbe játszó, fekete nagy szemek mélyén rendkívüli ész, gúny és hidegség csillogott, a tökéletes száj szögletei mohó, de a legmélyebb megve-téssel párosult érzékiségről beszéltek s a finom, büszke, klasszikus orr királyi in-telligenciát sejtetett. Ami rúttá tette mégis ez arcot, de olyan rúttá, ami érdekesebb volt a legharmonikusabb szépségnél, az az arcnak daraboltsága, néhány öregesen mélyült ránc és az egész arcnak merev, viaszkszerű sápadtsága lehetett. Ha ült, normális magasságúnak látszott s ha fel-állt, igen magas volt. Széles vállú, karcsú, acélizmú és erős, finom, fehér kezű.

Egy idő múlva felállt s átment a dolgozószobájába. Leült az íróasztalához, megírt egy rövid sürgönyt, odaadta az inasának s azután visszament az anyjához.

— Sürgönyöztem Lévi Mártonnak — szolt — hogy jöjjön és azonnal foglalja el az állást.

Az özvegy kezében már egy francia regény volt s nem szolt semmit, csak felnézett a könyvről.

— Amint neked tetszik, — mondta ez a félig alázatos, félig az olyan rabszolgának lázadó tekintete, akinek erőszakos természete alá van vetve ura még erőszakosabb természetének.

A fiatal ember uj cigarettára gyujtott s kinyitott egy ablakot. Lenn a kertben füvet nyírt a kertész s az olló csattogása, melylyel valami indulót kísért, amit halkán füttyült, felhallatszott a szobába.

Princ János az ablakba könyökölt és amig cigarettázott és hallgatta az olló csattogását, egyre Lévi Mártonra gondolt. A nagyon szegény, család és minden összeköttetés nélküli, huszonkét esztendő fiatal emberre, aki kész orvos volt, tanár, jogász, négy-öt diplomával és most eljön

az ő bányatelepére kétszáz gyereket tanítani, lakásért és hatszáz forint fizetésért. És ez a dolog, a nélkül, hogy a tények szociális mélységére tekintett volna, érdekelte, izgatta. Ő, akit soha sem izgatott semmi, még az sem, mikor egyik bányájából előtte hoztak fel tizenöt halottat és két napi szakadatlan ásás után egy esős őszi alkonyatkor oda rakták le a vizes fűre egymás mellé, majdnem az ő lábához, ahol feszesen, hidegen és részvét nélkül állott.

— Majd kárpótollak benneteket, — mondta a halottak hozzátartozóinak. — Mindegyikötök kap a maga halottjáért, ezer forintot.

Mire a siratók még jobban sirtak. Most már hisztériás izgatottságukban, az ezer forint hallatára. Minthogy ennyit maguknak sem ért meg a halottjuk. És az alig tizennyolc esztendő fiatal ember, már akkor ismerte az embereket és tudta, hogy egyetlen könyvszáritójuk alulról-fölfelé: a pénz.

És most rajtakapta magát, először életében, hogy érdekli őt egy ember. Egy nagyon fiatal ember, egy senki, egy semmi, egy koldus, egy élheteretlen figura, aki egy hatszáz forintos tanítói állásra pályázik és lejön ide az Isten háta mögé Budapestről.

— Érdekes egy fickó, — szólt hangosan s eljött az ablaktól és ismét leült a hintaszékbe.

— Mit mondasz? — kérdezte az anyja és szórakozottan nézett fel a regényéről.

Princ János rendesen keveset beszélt, de most beszélni szeretett volna Léviről, akárkivel és szinte izgatottan ismételte:

— Érdekes egy fickó.

Az özvegy ásított.

— Kiről beszélsz?

De Princ János nem felelt a kérdésre, csak folytatta.

— Ez lehet az igazi élet. Küzdeni és nyomorogni a milliók között. Minden

éjszaka kétségbeesetten aludni el és minden reggel új és új reményekkel ébredni fel. Ez a Lévi, ez látta már az életet. Irigylem!

— Egyfomán láttátok, — ásított az anyja. — Ő látta a nyomorúságot, te láttad a gazdagságot. A lényeg egy, csak a forma változik. Ő meztelenül látta az életet s te felöltöztetve láttad.

— Igazad van, — kacagta el magát Princ János — és egyikünk se látott semmit.

Legyintett a kezével s felállt. Füttyentett a kutyájának s lement a kertbe.

Másnap este megérkezett Lévi Márton. Az állomáson nem várta senki, még kocsit sem küldtek érte. Princ János tegnapról máig már megfeledkezett róla. Egész nap oda volt szalonkákra vadászni s este néhány katona-barátjával jött vissza. Fialat huszártisztekkal, akik kimosdva, átöltözve udvaroltak már a szalonban a szép özvegynek és farkas ét-

vágygyal várták a vacsorát. Princ János másodmagával ép azzal mulatott, hogy a szalon egyik falához támasztott deszkalapba élesre fent, vékony acélkéseket hajigált, mikor a komornyik behozta Lévi névjegyét.

A késhajigálás durva mulatságában kivörösödött arca hirtelen lehült, amint ránézett a névjegyre és letette kezéből a késeket.

— Erről egész megfeledkeztem, — dünnyögte s rámutatott a deszkalapra. — Vigye ki ezt előbb innen — utasította a komornyikot — s azután vezesse be a doktor urat.

Maga sem tudta, miért, de röstelte a jövevény előtt ezt a barbár mulatságot és szokott nyers modorával vette ki társa kezéből a késeket.

— Elég lesz ebből mára.

— Vendég érkezett? — kérdezte az anyja a szalon másik sarkából.

— Az, — mosolygott gúnyosan a fiatal ember. — Lévi Márton.

Az anyja affektált kétségbeeséssel nézett a tisztekre.

— Bocsássanak meg, uraim, és vegyék elő a zsebkendőjüket, egy kis zsidó tanítót kell eltűrnünk a fiam szeszélye miatt.

A fiatal ember hideg pillantást vetett anyjára s az ajtó felé indult. Most jött be azon Lévi Márton. Egy keskeny vállú, középmagas, inkább tisztán, mint jól öltözött, szimpatikus fiatal ember. Az arca olyan gyöngéden halvány volt, mint egy leányé, kerek szakálla bronzbarna s a szeme olyan, mint a Lévi Lináé volt. Egyéb rendkívüli nem is volt rajta, különösen, ha hallgatott. Ilyenkor csak egy sokat nyomorgó diákembernek látszott. Ha azonban megszólalt, egyszerre más lett. Hangjának volt valami bűvös csengése és szürkésbarna szemének bánatos, fátyolozott tekintete szinte megremegtette a sziveket, mint valami régi, szomorú dal, vagy egy bús történetnek emléke.

Princ János egy pillanatig mozdu-

latlanul nézte, azután eléje ment, kissé hűvösen, mintha csalódott volna valamben. Kezet nyujtott Lévinek és kis gúnynyal szólt:

— Egy viharvert tudóst vártam s egy csöndes poétát kaptam.

A tisztek több gúnyt tulajdonítottak e szavaknak, mint amennyivel birtak és gúnyos mosolylyal hajtották meg magukat Lévi előtt.

— Verseket tetszik írni? — kérdezte az egyik olyan komolyan, hogy a többi nem állta meg kacagás nélkül.

Princ János egy pillantással elhallgattatta a tisztecskét.

— A doktor úr nem verseket ír, — mondta visszaútasítólag — hanem diplomákat gyűjt. S már eddig, egymagában többje van, mint nekünk itt ötünknek együttvéve.

A tisztek zavartan mosolyogtak és Princ János Lévihez fordult.

— Ne vegye indiszkréciónak kérdésemet, de igen szeretném tudni, micsoda

szerencsétlen helyzet kényszeríti önt arra, hogy ezt a nyomorúságos kis állást elfoglalja? Ön!

Ebben az egyetlen egy szóban annyi csodálat volt kifejezve, hogy Lévi elpirult belé és hálásan nézett a különös fiatal emberre, ki szarvasbőr breeches nadrágot viselt, lakkcsizmát és szemének hideg, hasogató pillantása teljesen ellentétnek látszott szavaival.

— Ismernie kellene egész életemet, — felelte — hogy megértse elhatározásomat. Kissé el is fáradtam már s a nevelőapám halála óta nem tudok szabadulni bizonyos melanchóliától.

Princ János erős, ópiumos cigarettáját szívta s mohón figyelte a fiatal embert.

— Nagyon szerette a nevelőapját? — kérdezte s előrehajolva várta a választ.

— Nagyon; — felelte Lévi s ahogy ezt a szót kimondta, mintha a szívébe engedett volna egy pillantást vetni. A másik fiatal ember csillogó szemmel figyelte,

majd hosszú füstöt fújt a levegőbe és válat vont.

— Hát érdemes valakit ennyire szeretni? Lássa, — tette hozzá cinikusan — én soha sem szerettem senkit. A szeretet egyáltalán kellemetlen bilincs és rabbá teszi az embert. — Majd azt kérdezte hirtelen: — Ön ideálista?

Lévi Márton lecsukta szemét s a szelíd, finom, fájdalmas vonású szája körül a legtisztább és leglelkesebb mosoly jelent meg. Princ János kíváncsian nézte s aztán elkacagta magát.

— Nem vagyok próféta, — mondta frivol gúnynyal s már felállt, mert az inasok hozták a vacsorát — hanem önre alighanem az a sors vár, ami a názáreti bárányt érte. És pardon, ha már itt tartunk, talán megengedi azt a kérdést, ami engem igen érdekelne: vallásos ön?

— Az vagyok — felelte Lévi egyszerűen.

Princ János szinte dühösen hajtotta el a cigarettáját.

— Ennyi tudással! — kiáltott fel megbotránkozva.

— A tudásnak semmi köze a valláshoz, — felelte Lévi szeliden, de határozottan. — Annál is inkább, minthogy a tudományoknak nem az a kötelességük, hogy tagadjanak, hanem az, hogy bizonyítsanak.

— Hisz bizonyítanak! — kiáltotta Princ János. — Egyebet sem tesznek, mint bizonyítanak. Nézze a természettudományokat!

— Igaz, — felelte Lévi nyugodtan. — A természettudományok becsületesen elvégzik a maguk kötelességét: Istennek tagadását, bizonyítását azonban egy másik tudomány, amelynek ressortjához tartozik, még nem gyakorolja, vagy jobban mondva, még nem tudja, hogy gyakorolnia kell.

Princ János értelmetlen csodálkozással nézett Lévíre.

— Ugyan! — kiáltott. — Hát van ilyen tudomány? És melyik az?

— A szociológia, — felelte Lévi.

Princ János bámulva nézett Lévire s az arca elkomolyodott.

— Még erre soha sem gondoltam, — felelte őszintén s aznap nem foglalkozott többé Lévivel. Vacsoránál sokat ivott és nagyokat nevetett a tisztek több mint pikáns élcein, habár többször elnyomta ásitását, de arca olyan állandó fanyarságot és kedvetlenséget fejezett ki, hogy Lévi amig nézte, így szólt magában:

— Ez az érdekes és különös fiú rettenetesen unatkozik. És nagyon szeretném tudni, olyan rossz-e a lelke, amilyenek látszik, vagy egyáltalán nincs is lelke? Egy bizonyos. Hogy hozzá hasonló fiatal emberrel még nem találkoztam.

S amig így gondolkodott, a tekintetük össze-összeakadt. S ilyenkor önkéntelenül megremegtek. Mintha a tekintetük azt mondta volna egymásnak:

— Kellett találkozoznunk . . . Mert a te sorsod: az én sorsom.

AZ EMBER LEÁNYA.

Másnap reggel Lévi még aludt, mi-
kor Princ János lovaglóvesszőjé-
vel megkopogtatta ablakát.

— Keljen föl, mester, a benzin-ló
már türelmetlenül prüszköl!

A fiatal ember kiugrott az ágyból s
az ablakról felcsapta a rolettát. Lenn a
vár udvarán egy nagy, fekete automo-
bil szuszogott, fújt, prüszkölt s egy lo-
vászinás a metszett ablakait törülgette,
mig a soffőr a szerkezet egyik rugóján
babrált valamit. Napsugaras nyári reggel
volt, enyhén meleg, a többszáz esztendő-
s hársak és platánok lombjai között még

csak ezüstös fényvel csillogtatta a később olvadó aranyként ragyogó és melegítő nap sugarait és Lévi, a pesti fiatal ember, ki a vidék és a természet szépségeiből még alig ismert valamit, elbűvölten nyitott ablakot. A szemközti régi, pompás márványlepcsőkön most jött le Princ János. Sötétvörös, sarkig érő, atlaszos fényű gummi-autóköpenyeg volt rajta s amint a nap rásütött, a nagyon magas, nádszálegyenes fiú, mint valami fáklya, szinte égett, lángolt a napsugárban.

Lévi a függöny mögé állt s a szemét nem tudta levenni róla.

— Olyan szép és visszataszító, mint valami ördög, — mosolygott s azután sietve mosdott és öltözködött. Az inas behozta a reggelijét, amit hamarosan elfogyasztott s miután útitáskáját már levítették, maga is lement.

— Korán felzavartam, — rázta meg a kezét erősen Princ s felült a gép mellé. — Én vezetek, — szólt, — üljön ide mellém, a soffőr majd hátra ül.

Kétszer-háromszor körül került a nagy, négyszögletes udvart s azután mint a fürgeteg, kirepült a vár gyönyörű, régi, nehéz vaskapuján, egy csomó cölöp-ként álló, egyenruhás szolgának sorfala között. Lévi önkéntelenül hátrakapta fejét, mikor künn voltak a kapun és viszanézett a szolgák sorfalára és meglepetten látta, hogy azok még mindig merev feszességgel, mozdulatlanul állnak helyükön, mindaddig, míg a nehéz vaskapu lassan becsukódott mögöttük.

— Királyilag trenirozott szolgahad, — gondolta s a friss levegőtől és az automobil látásától még előbb szinte vidáman ragyogó, mindig borús, mindig gondolkodó, töprengő szép szeme hirtelen újra elborult.

Princ János vezetése mellett úgy repült a nagy, drága gép, mint valami madár. Simán, hullámosan s a fiatal ember a cigarettája füstjén keresztül, rápillantott lopva Lévire és gonoszul elmosolyodott.

— Milyen kedvetlen lett egyszerre, — szólt. — Pedig az idő gyönyörű, a gépünk pompásan megy és a kettőnk életéve együttvéve még mindig egy fiatal embernek életévét teszi ki. Mire gondol? ... Megmondjam? — kérdezte, miután Lévi zavartan hallgatott, de most egyszerre elmosolyodott.

— Hát gondolatolvasó ön? — kérdezte.

— Sajnos, — felelte a másik keserűen. — Mindjárt be is bizonyítom. Önt például az én kitűnően trenirozott szolgáltnak a szolgasága kedvetlenítette el. Eltaláltam vagy nem találtam el?

— Eltalálta, — mosolygott Lévi, — de, hála Istennek, én is alighanem eltaláltam valamit. Azt, hogy az ön gondolatolvasó tehetségénél alighanem nagyobb a szociális érzőképessége.

— Ugyan! — kiáltott fel a fiatal ember olyan visszautasító hidegséggel, hogy Lévi szinte meghökkent. — És honnan veszi ezt az észrevételt?

— Onnan, — felelte Lévi és komoly tekintete nyugodtan állta ki Princ gúnyos, hideg pillantását, — hogy egy idegen ember érzését, melyet a szociálizmus elmélete fűt vagy fagyaszt — s e pillanatban fagyasztott — ön nemcsak észrevette, hanem meg is érezte. Ön tehát tudja és érzi, hogy az ember és ember közötti distanciák, mikor az úr és szolga közötti distanciáról van szó, már épen úgy bántja a gondolkodó emberi elmét, mint egy mezítlábos gyerek télvíz idején, aki az úr kocsija után szalad, hogy fölmelegedjék.

— Nem! — kacagott Princ János ép annyi meggyőződéssel, mint gúnynyal. — Szavamra, nem a megézés, hanem a felismerés vezetett gondolataihoz. Ismétlem: gondolatolvasó vagyok. Ami meglehetősen kellemetlen tehetség. Máskülönben, maradjunk csak az ön szociális elméletei mellett, melyeknek az én feudális sistemáim ép ellentétei. Minthogy a szegényeknek és egyáltalán, az alsóbb-

rendű embereknek boldogságát én nem a szocializmus elméleteitől várom, hanem attól a bizonyos állami és társadalmi — olyan szót mondok, félek, hogy ön kiugrik mellőlem, — tehát attól a bizonyos állami és társadalmi masochizmus visszatérésétől várom, akit — beszéljünk személynévben — a szocializmus egy időre elűzött trónjáról, hogy maga ülhessen rája.

A Lévi tekintete elborúlt.

— Engedjen meg egy kérdést, — mondta komolyan.

— Tessék! — kacagott Princ.

— Itthon, ebben a kis városban nevelték önt és papok? — s bocsásson meg — az édes anyja?

— Hová gondol! — kiáltott jókedvűen Princ. — Tíz esztendőskoromig itthon tanultam, de nem papoktól, hanem az apám tanított. Halála után pedig Lipszében, Berlinben és Párizsban tanultam. Mindössze, öt esztendeig. Mert tizenöt esztendőskoromtól húszig, utazva tanultam, két tanárom kísérete és vezetése mellett.

Még pedig eredeti módon. Sohasem vizsgáztam és semmiféle oklevélre nem aspiráltam. És a legtokéletesebb rendszer nélkül képeztem magamat. Például, a fizikát előbb tudtam, mint irni és olvasni, mert ezt csak tiz esztendő s korom után tanultam meg és előbb ismertem a világtörténet végét, mint az elejét és előbb a jogot, mint a tizparancsolatot. Két év előtt aztán szélnek eresztettem tanáraimat és azóta itthon ülök és kezelem a bányáimat, földjeimet. És megy minden, mint a karikacsapás. Munkás-sztrájkot, cselédmizériát én nem ismerek. Minden alárendeltem úgy fél tőlem, mint az Istenétől vagy az ördögtől. *Ura* vagyok embereimnek s ez megmagyaráz mindent. Uralkodom fölöttük. Mindent tőlem kapnak: egészséget, hajlékot, élelmet, ruhát — és *kancsukát*. Mert e nélkül a paraszt és a szolga nem tud boldog lenni.

Uj cigarettára gyujtott, sapkájának ernyőjét lejjebb húzta szemére, vörös gummiköpenyegét összébb gombolta s bár egy

arasznyi távolságban ültek csak egymástól, mégis, mintha az egész földnek és égitesteknek távolsága lett volna közöttük. Már nem beszélgettek, csak ritkán egy-egy közömbös szót váltottak és három órai folytonos, a leggyorsabb rohanás után beérkeztek a bányatelepre.

Egy nagy, kovácsolt vaskapu nyílt itt meg előttük, melyen ragyogó aranybetűkkel ez a pogány mottó büszkélkedett:

Mindent az életért!

Princ, mikor a kapu elé értek, lopva Lévire nézett, ki a mottó rejtélyes értelmén tünődött és szándékosan meglassítá gépét s úgy hajtott keresztül egy nagy vashámor udvarán, ki a munkások háza közé s innét a bányákhoz.

— Nos, — kérdezte egyszerre Princ s a büszkeség kiérezett hangjából — hogy tetszik ez a telep? A hámor még csak két esztendő, miután rájöttem, hogy nemcsak kőszén van a telepen, hanem vas is.

Lévi egyik csodálkozásból a másikba esett s ezt elárulta arcának kifejezése, melyet Princ élénken figyelt.

— Ön nagyon különös fiatal ember, — felelte és mélyen belenézett társa szemébe. — Csak a mestereit választotta rosszul meg.

— Nekem csak egy mesterem volt és van, — kacagott Princ, — s ez az: élet! Tőle tanultam meg az embereket ismerni és tőle tanultam el a módszert, amelylyel bánni kell velük. S ez a módszer, kedves názáreti mester — mondta és hirtelen megállította gépjét és gúnyos komolysággal, élesen nézett a társa arcába — ismétlem: a kancsuka. A kancsuka és nem az ön szelid és együvé terelő pásztorbotja. Máskülönben, majd meglátjuk . . .

Újra megindította a gépet s amíg a bányák elé értek, csupa alázatos, kérekbetört, akaratnélküli automata emberekkel találkoztak.

Ilyenek voltak a férfiak, asszonyok, sőt a gyerekek is és Lévi

Márton szívét az emberszeretet keserősége fojtogatta.

Princ leugrott a gépről s a soffór már ott állt előtte és levette róla a gummiköponyeget és palaszürke, impregnált, hosszú bányász-zubbonyt adott rája.

— Lejön velem a bányákba? — kérdezte a fiatal ember Lévit. Mire a soffór őt is felöltöztette és ketten, minden vezető nélkül, övükben égő lámpással, beszálltak a kosárba és Princ fehér, finom ujjai-
val, mint valami erős, hajlékony acélrudakkal, megfogta a kosár drótkötélét.

— Szédül? — kérdezte gúnyosan, amint rápillantott társa egyszerre sápadttá vált arcára.

— Nem szédülök, — felelte Lévi hidegen és szelid ajka körül haragos megvetés vibrált. — Csak arra a sok nyomorult emberi teremtményre gondolok, aki élve szállt le ebben a kosárban és holtan került vissza a napvilágra.

— Hát mit akar ön? — kacagott a társa, — hogy állatok vagy gépek végez-

zék lenn az emberi munkát? Vagy talán a föld színén tud ön teremteni kőszentet?

Lévi nem felelt és nehéz szívvvel szállt ki a kosárból, hol fagyos hidegség, egyhangú, távolról hangzó kalapácsütések fogadták s a keskeny síneken zaklatoló szénszállító kocsik és a szomorú, vén lovak patkóinak rezignált kopogása.

— Az úr! — súgta egyik kocsihajtó fiú a társának, mikor megpillantotta Princ Jánost s egyik száj adta tovább a másiknak, a bánya legtávolibb sarkába is: Az úr! Az úr! . . . S az alázatos, elgyötrött emberszemek köszönését büszke biccentéssel viszonzozva ment elől Princ s utána Lévi. Az agyagos, jéghideg föld hozzátapadt cipőjük talpához, tüdejükre nyirkos, fojtó levegő szállt s a kőszénfalak mélyedéseiben hason feküdve, egy-egy halottfehér emberi arc fordult feléjük. Amint egy nagyon szűk és nagyon sáros útra fordultak be, háttal hozzájuk, a falhoz támaszkodva, egy köhögő embert pillantottak meg. Szennyes alsónadrágja fel

volt túrve a combján, felső testét vékony trikóing borította, mely az izzadságtól nedvesen tapadt testéhez, s egy karcsú, magas, zubbonyos leányalak a saját kis fehér zsebkendőjével törülgette a félig meztelen, tuberkulotikus munkás arcáról a verejtéket.

Ő is háttal állt a két fiatal emberhez, de leány voltát a lompos zubbony alatt is elárulták gyöngéd, nemes formái, a férfisapka alól kiragyogó nagy, szőke konty és üdén csengő hangja, amint egy pohár vizet tartott a munkás szája elé és gyöngéden tukmálta reá: Igya meg, Rajcsek, igya meg!

Princ megállt a hátuk mögött és rá-rivallt a beteg munkásra:

— Miért nem maradsz otthon, ha beteg vagy? Itt csak feltartóztatod a többi munkást!

A szegény munkás úgy megijedt az *úr* hangjának hallatára, hogy a köhögése is elállt s a leány csodálkozva fordult meg.

Öve mellől kivette a kis lámpást s a fiatal ember arca elé világítva, erélyesen nézett ennek arcába.

— Kicsoda ön? — kérdezte messze hallatszó, csengő hangon.

Princ Jánost meglepte a leány nagy szépsége, amint a lámpa világítása mellett belenézett arcába, de még jobban meglepte az a vakmerőség, hogy a saját bányájában, hol életnek és halálnak ura volt, valaki ne ismerje őt és gőgösen mérte végig a leányt.

— Én a bánya ura vagyok és kegyed?

A leány egy pillanatra meghökken és hátra lépett.

— Én Raáb mérnök leánya vagyok, Raáb Helén, — mondta zavartan.

— Hol van a mérnök úr? — kérdezte a fiatal ember s előre lépett, hogy tovább menjen.

— Édes apám egy hete fekvő beteg, — felelte a leány még nagyobb zavarral — s én helyettesítem.

— Itt a bányában? — kiáltott fel Princ János megbotránkozva.

— Oh, — integetett a köhögő munkás, — nincs itt azért semmi baj. A kisaszony mindenhez ért s még a szellőztető készülék hibájára is ő jött reá, amit pedig három mérnök sem talált el.

Most már a fiatal ember jött zavarba és kíváncsian nézegette a leányt, ki ezalatt összeszedte magát s lámpását visszatéve öve mellé, — a beteg munkásra mutatott s így szólt:

— Ez a szegény ember a kereset miatt nem akar otthon maradni, mint-hogy a felesége is beteg és akkor egyikőjük sem keresne. Önnek azonban az semmi, ha egy-egy beteg munkást akkor is fizet, ha nem tud dolgozni.

— Ugyan, — mosolygott félig bosszúsan, félig kíváncsian Princ János — és mivel okolja meg kegyed ezt a nemes propozícióját?

— Ezt megokolni sem kell, — felelte a leány hidegen és kiegyenesítette kissé

előre hajoló vállát, mialatt gömbölyü keblén megfeszült a bő zubbony. — Ezt parancsolja az emberszeretet törvénye.

Még a sápadt világitás mellett is látható volt, hogy a leány arca rózsásra gyúl és finom, gyöngéd vonásaival és eszes, szellemes, kék szemével olyan szép volt e szokatlan milieuban, hogy a Princ János szép, érzéki szája megremegett, mint az éhes vadé, ha zsákmányt lát maga előtt.

— Erről a teoriáról, — szólt mosolyogva, — majd csevegjenek együtt a tanító úrral. — Mire előretolta Lévit s ő maga tovább ment.

Raab Helén sötéten nézett utána, de a szive hangosan dobogott s mikor visszafordult és szeme találkozott a Lévi Márton lelkesen ragyogó szemével, bizalmasan nyujtotta oda kezét és az egyik fordulónál eltűnt Princ János után mutatva, kérdezte:

— Milyen ember ez? Nagyon gonosz vagy nagyon ostoba?

— Egyik sem, — felelte Lévi. — Csak nagyon gazdag és rosszul látja az életet.

— Ez a gazdagság átka, — sóhajtott a leány. — És mégis, — mondta s lehúnyta a pilláját, — nagy dolog a gazdagság. — S még egyszer önkéntelenül arra nézett, amerre Princ János eltűnt. Azután kezet nyújtott Lévinek és komolyan így szólt:

— Önhöz pedig olyan bizalmas vagyok, mintha már régóta ismerném.

És Lévi Márton, amig fogta a szép leány erős, fehér kezét, olyan boldognak érezte magát, mint még sohasem.

HADÜZENET.

Kis ideig még beszélgettek a bányáról, azután Helén elővette az óráját s még egyszer kezet fogott Lévivel.

— Most már fenn a földön van dolgom, — mosolygott — ahol szomszédok leszünk. Az iskola közvetlenül a mi lakásunk mellett van.

Egy kanyarulatnál eltűnt a fiatal ember szeme elől, aki egyedül indult el a bánya nyirkos és kanyargós utain s amerre ment, a munkások hullaszerű arcából lázas fényű, megalázott rabszemek tekintete kísérte.

— Ki ez? — kérdezték egymástól s a nélkül, hogy feleletet kaptak volna, kö-

vették tekintetükkel, amig egy-egy újabb kanyarulatnál el nem tűnt. És a fiatal ember elgondolkozva, nehéz szívvél nézte őket, akik valamennyien satnya testűek voltak és korai halálra ítélték. Szíve ösz-szeszorult, míg a tizenkét-tizenhárom esztendőös dolgozó gyerekeket nézte, amint ezek a földből kifejtett szenet a nehéz kosarakba rakták és a sineken járó szekekre borították. A piszkos, durva ingeken keresztül, mint a szögek álltak ki a gyerekek váll- és lapocka-csontjai, nagy, hólyag formájú fejük többnyire ijesztően sovány, skroflis nyakukon ült és Lévi egy helyen megállt, hátát a nyirkos falnak támasztotta és keserűségében majd felkiáltott.

— Jártok ti iskolába? — szólított meg egy gyereket.

— Nem, — volt a válasz.

— De jártatok?

— Nem.

— Hát nem tudtok írni, olvasni?

— Nem.

— De az apád csak tud?

— Nem tud.

Lévivel forgott a világ. Tovább ment s egy szemközt jövő öreg embert állított meg.

— Mondja kérem, igaz az, hogy ezek közül a gyerekek közül egy se járt iskolába és az apjuk sem tud írni, olvasni?

— Igaz, — bólintott az öreg ember egy kicsit csodálkozva, de inkább közönyösen és tovább ment. De alig lépett kettőt, visszafordult és mindaddig nézte a fiatal embert, míg csak látta. Azután ő is tovább ment s egyenesen a szerszám-tartó-kamrának tartott és kinyitotta. Itt a falnak egy mélyedésében primitív, fából faragott apró Mária-szobor állt, alatta egy bányászlámpa pislogott s e mellett kerek fatálban szenteltvíz állt. Az öreg ember belemártotta ujját a tálba, térdet hajtott a szobor előtt, egy nagyot sóhajtott és keresztet vetett magára. S ment tovább, a dolga után.

Lévi bejárta a bányát, de Princsel

nem találkozott s egy gyerekkel felvitette magát a napvilágra. Megmagyaráztatta merre van az iskolaépület s arra tartott.

Sárgára meszelt, egyemeletes, új épület volt az iskola. Ez földszint s a tanító két szobája az emeleten. Lévi megnézte a tantermet s nem volt ellene semmi kifogása. Világos, száraz, nagy ablakkal ellátott terem volt, egy térképpel, számológéppel és nagy fekete táblával. Mikor mindent megnézegetett, az egyik ablakból a vidéket vette szemügyre. A földszinti ablakból nem sokat látott; legfeljebb a kerek, hullámos vonalakkal egymáshoz fűzött hegyeket, melyek mint láncszemek fogták körül a hámort s az egész bányatelepet. Lévi amig nézegette ezeket a hegyeket, önkéntelen gyűlöletet érzett irántuk és felsóhajtott. — Olyanok vagytok, mint valami börtönőrök, egy láthatatlan, felsőbb hatalom szolgálatában! — Az erős, déli napfény minden tűzével ráfeküdt a kerek hegyek csúcsaira s még a hámor roppant kéményein fel-

szálló füstöt is megvilágosította és átfestette. A nagy ablaktáblák üvegein szikrázva égtek a sugarak s az igazgatói és hivatalnok-lakások épületein, mint az égő spanyolviaszk, összefolyva csillogtak a vörös cserepek. Ez a nagy, diadalmas fény és forróság tetszett Lévinek s a levegőt tompa zúgással, morgással, sistergéssel, gőzfütyüléssel és kalapácsütések hangjával betöltő zaj. A szépen parkirozott utakon sehol egy lézengő alak, komor, ünnepélyes az egész telep, mintha valami nagy ünnepre készülne az épületek falai között. Pedig Lévi már tudta és érezte, hogy e falak között nem ismerik az emberek az ünnepnapokat, hogy itt egy szakadatlan, gyötrelmes munka folyik, földön és föld alatt, éjjel-nappal változatlanul s hogy itt a civilizált világtól különválva, egy barbár életnek szegyeteljes, siralmas nyomorúsága fölött suhog a korbács. A fiatal ember már látta és tudta egy pár óra alatt, hogy itt egy Fárao-szerű methodus kormányoz: *a mil-*

liók egyéért és tehetetlen fájdalmában sirni szeretett volna.

Innét fölment az emeletre, lakásába, hova már előbb felhozták a kofferjét. Két csinos, egymásba nyiló, világos szoba fogadta, néhány darab katonás szigorúságú bútorttal, de az egyszerű fenyőfa íróasztala az ablak mellett megörvendeztette. Letette kalapját s leült az asztalhoz. Innen a természetnek már nagyobb perspektívája nyílt meg előtte. A hegyek hátrább húzódtak s maguk előtt sötétlombú erdőknek adtak helyet s mégis, hiába mélyült, szélesbültek ki a vonalak, volt valami szomorú elhagyottság, a külvilágtól valami elszakadásszerű jellege, valami zord, ijesztő, félelmes karaktere ennek a most ragyogóan világító hegyláncolatnak s az egész perspektívának. És Lévi eltakarta szemét, amint megjelent lelke előtt e vidék, belefojtva az ősz nyirkos ködébe, melyben hangtalan lépésekkel jár: a nyomor, betegség, a tudatlanság és a halál.

Kivülről hallani lehetett Princ Já-

nos gummiköpenyének suhogását, amint jött felfelé a lépcsőkön s a másik percben már megállt az ajtóban. Összefonta karjait és gúnyos jókedvvel szavalta Faustból Mephisto egyik strófáját:

*Ugy látod a világnak dolgát,
Ahogyan azt már látni szokták.
S ezalatt elszáll élted üdve,
Majd okosabban rendezzük be . . .*

Lévi fölemelte fejét, de nem fordult meg. Hirtelen harag és utálat fogta el a fiatal ember iránt. Ez pedig közelebb jött és folytatta:

— Vagy pedig:

*Ember, ki elmerül elmélkedésben,
Olyan, mint kopár sziken kerge állat,
Rossz szellem ott keringni készti étlen
Holott körülte zöld füvet találhat . . .*

— Megengedi, hogy helyet foglaljak önnél? — kérdezte egyszerre megváltozott hangon, mire Lévi feléje fordult.

— Ha fölmentene, még pedig most, azonnal a három évre kötött szerződésünk

alól, lekötelezne, — mondta fojtott izgatottsággal.

Princ János hátravetette magát a széken s vállat vont.

— Nem azért kötök szerződéseket, — mondta elutasítólag — hogy a második huszonnégy órában felbontsam. Máskülönben, feljogosítva kívánsága által, ha szabad kérdezni, mi kifogása van egy olyan viszony és helyzettel szemben, amelyet még nem is ismer?

— Már ismerem, — felelte Lévi. — Én itt nem leszek képes kötelességemnek eleget tenni.

— Nem lesz képes? — csodálkozott Princ. — Ön ne lenne képes kétszáz gyereket írni, olvasni megtanítani?

— Ide önnek egy gépemberre van szüksége. Vagy egy olyan tanyai tanítóra, valami szegény zsidó bocherre, aki nyáron vasat árul és télen tanít. Én nem önnek való ember vagyok. Engem izgat, nekem fáj, én nem tudom nézni ezt a . . .

— Mit nem tud nézni? — kérdezte

a fiatal ember közönyösen. — Mi tartozik önre ezen az egész telepen egyéb, mint ez az épület itt? Ez az iskola.

— Az emberek szenvedése mindeütt reám tartozik, — felelte Lévi most olyan hangon, hogy Princ János elvörösödve, meglepetten nézett reá, mintha egy másik, új fej nőtt volna ki most egyszerre, a szeme előtt a Lévi nyakán.

— Ah, — mondta s a cigarettát, amit most sodort az ujja között, elhajította és felállt — hát ez ön? Gondoltam — mosolygott, ahogy rajta kívül senki más nem tudott mosolyogni — gondoltam. Már akkor ilyennek gondoltam, mikor a bizonyítványait és okmányait nézegettem. Örvendek, hogy nem csalódtam.

— Nem értem önt, — csodálkozott Lévi. — Ha olyannak lát, amilyen vagyok, akkor önnek az az érdeke, hogy megszabaduljon tőlem. Mert én — nyíltan beszélek — kiszámíthatatlan kárára lennék az ön érdekeinek és szisztémájának.

— Nézze, kérem, — felelte Princ János egyszerre elkomolyodva és Lévi ugyanazt a halálos unalmat és különös, keserű gúnyt látta az arcán, mint előző este a vacsoránál — én nem ijedek meg a magam árnyékától s ön alighanem, az én árnyékom. A dolog így áll. Ezt a bányát, amelynek ön még csak úgyszólván a kapuját, az előszobáját látta, mert akkora a terjedelme, hogy huszonnégy óra alatt nem tudom bejárni, ha folyton megyek is ezalatt, még a nagyapám vette egy tönkrement mágnástól. Már most nézze... A mágnás, mágnás volt. Több száz esztendő s göggel, bepókhálósodott koponyával, aki akkor sem tud a korról haladni, ha akarna. De ő nem is akart. Télen Párizsban élt, nyáron ott fenn a hegyen a várkastélyban és ősszel Londonban vagy Skóciában. Már most nézze meg azt a távolságot, ami Párizst, Londont és Skóciát, ettől a hegytől elválasztja. Nézze meg a maga szemével, de nézze meg az öregedő mágnás szemé-

vel is. Ez az ember, az egész ujjá fejelt világból annyit látott: hogy villám expressek járnak körül a világot, hogy vannak tenger alatt járó hajók, sürgönyök és hasonló csodák, melyek a gazdag és előkelő emberek életét még kényelmesebbé és boldogabbá teszik, de azt, hogy a szakácsa, a kocsisa, a bérese és a többiek életét mi tenné jobbá és kényelmesebbé, arról sejtelve sem volt és egyáltalán, ilyen kérdés nem létezett számára. Vagyis, elmúlt a francia forradalom, itthon Kosuth a paraszt és a zsidó fia előtt kinyitatta a főiskolák kapuit, de a nyomort és az analfabétizmust kiirtani sem egy-két újabb forradalom és semmi sem képes. Analfabétizmusnak, rabszolgáknak, egyszerűen lenni kell. Ez hozzá tartozik épúgy a magasabb civilizációhoz, mint a középkorhoz. És az a mágnás tudott négy-öt nyelvet, úr volt, finom, nemes úr, gavalér, de ép úgy nem volt szociális értelemben civilizált ember, mint az én öreg mézáros nagyapám, aki erdőstől, várastól,

bányástól megvette az eladósodott és elszegényedett mágnást. Már most nézzen bele egy meggazdagodott mészáros életébe, aki csak a nevét tudja leírni és rovas-számokkal vezeti zsiros fedelű uzsorakönyvét. Az én nagyapám azt se tudta, hogy Párizs hol fekszik s azt se tudta, hogy ez a Párizs alma-e vagy Európa metropolisának a neve? Aki kulturáról, civilizációról, semmit sem tudott. S nem tudott egyebet, csak pénzt gyűjteni. Prés alá tenni a bérest, a kapást és mindenféle szolganépséget és kisajtolni belőle az utolsó csepp vért . . . Az apám már más ember volt. Ur, mint a mágnás és paraszt, mint a mészáros apja. Szemmel, szájjal, érzékeivel mint a mágnás, úgy élvezett, de a kezével dolgozott, mint a paraszt apja s az eszével tisztán, józanul, a szociális civilizáció nyomán gondolkodott. Csak ép nem követte. De látni látta, tudott róla és szemmel kísérte. S minthogy úgy találta, hogy ellensége érdekeinek, ő is ellensége lett a szociális civilizációnak.

Ajtáját bezárta előtte és középkori vasmakkal tartotta a gyeplőt, mely elé rab-
szolgái be voltak fogva. És most jövök én
. . . Figyeljen ide. Minden elfogultság
nélkül szoktam analizálni magamat és
rájöttem, hogy egyike vagyok a legérde-
kesebb individuumoknak. Megvan bennem
a nagyapám, az apám vére s anyám ré-
széről, egy kevés arisztokrata vérrel is di-
csekszem. És azonkívül, e furcsa és érde-
kes keverék között, ott van a legérdeke-
sebb szilárd essence: a saját magam, minden
hozzátartozómtól független egyénisége. Itt
vagyok én. Aki nagyobb uzsorás vagyok,
mint volt az öregapám, jobban tudok dol-
gozni, mint dolgozott az apám, erősebben
élvezni, mint élvezett élete legforróbb
delén a gögös mágnás. És van még ben-
nem egy olyan tulajdonság, ami elődeim
közül egyikben sem volt meg. Az, hogy
én nem csukom el ajtómat a veszedele-
lem előtt, hanem ellenkezőleg, kinyitom
előtte. Sőt experimentálok a veszedelem-
mel. Teljesen tudatlan, analfabéta, elnyo-

moritott, alázatos munkásaim közé hozattam két veszedelmes külföldi munkást. Egy olasz anarchistát s egy belga szocialistát. És iskolát építtettem s ide hoztam beléje tanítónak: önt. Vagyis, nem vártam meg, míg a veszedelem jön el én hozzám, minthogy én nagyon jól tudom, hogy ez előbb-utóbb úgyis eljön magától, hanem én megyek eléje. Természetesen, nem azért, hogy összetett kézzel nézzem pusztítását, hanem azért, hogy összemérem erőmet az övével. Én tehát az ön fenyegetésétől, hogy ön kiszámíthatatlan kárára lehet érdekeimnek, nem ijedek meg. Én fölveszem a harcot önnel és ha akarja, kezdhetjük . . .

A hámor harangja delet jelzett s Princ János feltette a kalapját és odament Lévihez.

— Vizontlátásra, mester, — rázta meg a kezét — én az igazgatónál ebédelek s aztán megyek haza, vissza. Ön Raáb mérnöknél fog kosztolni. Majd érte küldenek.

Kezet szorítottak s belenéztek az egymás szemébe. Lázás fény csillogott a szemük bogarán, de nem volt semmi harag és gyűlölet egyikében sem. Csak odakünn, a forró déli nap kezdett hűlni és fakulni és egyszerre lebukott a hegyek háta mögött.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HELÉN.

Egy éjszaka csak elmúlt a nyár. Olyan hirtelen és váratlanul, amily nehezen megjött s reggelre megérkezett az ősz. És el sem ment többé. Szeptember végén már ködbe fulladt az egész vidék, a hideg eső szakadatlanul esett, a fák levelei lehulltak s a verebek kétségbeesetten tollászkodtak az épületek csatornáin, ha egy-egy időre fáradtan elállt az eső. És a füsttel, köddel, nyirkos párával gőzölgő levegő, megkezdte a maga művét a többnyire tuberkulotikus munkások között. Az iskolás-gyerekeknek több mint fele köhögött s egy-kettőnek kivételével, még mindig mezítláb jártak. Mikor hónuk alatt az ábécével és palatáblával kijöttek az iskolából s a nagy, szomorú, néma

park útjain dideregve mentek hazafele, Lévi komor tekintettel követte őket ablakából. Azután fogta orvosi táskáját, tele rakta gyógyszerekkel, felöltözött és lement. Megkopogtatta Raábék lakásának egyik ablakát, hol Helén már felöltözve, hús, gyümölcs és borral tele kis kosárral állt s ketten elindultak a hideg esőben és sűrű ködben a munkástelepre.

Ez a munkás-telep majdnem egy órányira feküdt a bányától s a régi, nyirkos kőházak, mint valami pincék, bele voltak építve a hegy oldalába. Törött, rossz kőlépcsők vezettek fel a házakba s mint valami elhagyatott, régi klastromban, hosszú és sötét folyosókról, két oldalról nyíltak a lakások. Minden családnak egy szoba-konyha. A sötét folyosó nyirkos, piszkos fala, esős időben és télen, gőzölgött a nedvességtől és hámladozó mélyedései között ragadós simaságú denevérek tapadtak a falhoz.

Mikor Lévi először lépett be egy ilyen házba, a düh összeszorította torkát.

És még akkor délután, az első betegből ki-
jövet, sorra járta az összes házakat. És
nem talált egyetlen egy házat és családot,
ahol ne lett volna beteg. Angolkóros volt
minden második gyerek és tuberkulotikus
minden második asszony és leány. Gye-
rek mindenütt sok s az anyák harminc
esztendős korukban már öregek és a negy-
ven esztendős férfiak aggastyánok. A lép-
csők alján köszvényes lábú öregasszonyok
ültek, némelyiknek sebes orra, melyet va-
lami rettenetes vérbaj már majdnem
csontig leevett, falevéllal volt beboritva.

Lévi az első út után betért Raábék-
hoz s kimerülten és az izgatottságtól resz-
ketve kérdezte:

— Tudják azt önök, mérnökök és
egyáltalán a hivatalnokok, mi van ott
künn a munkásházakban?

Raab mérnök, maga is beteg, hosz-
szú, halálfejű ember, aszott csontkezével
közönyösen intett.

— Ez minden bányatelepen így van.
Legföljebb, jobb az orvosi kezelés. A mi or-

vosunk lusta, elhizott, közönyös öreg ember. Én tizenöt esztendeje vagyok itt, de mindig hetvenöt esztendősnak ismerem. Különc és bolond vén állat. Őszszel teleszedi a szobáját legyekkel és amellett, hogy éjjel-nappal fűteti ezt a szobát, egész télen át nem szellőzteti. A közeli faluban van egy másik orvosa a bányának, de ezzel csak a hivatalnok-kar kezelteti magát. A munkásnép nem törődik az egészségével. Beteg, hát beteg. Meghal, hát meghal. Ez mind öntudatlanul fatalista. Szerencsétlen, de boldog barmok.

Ez negyedik napra Lévinek az odaérkezése után volt s Helén, ki e beszélgetés alatt nyitott be a szobába, rémülten állt meg az ajtóban.

— Hát itt ilyen viszonyok vannak? — kérdezte sápadtan és remegve fogta meg az apja kezét.

— Még ilyenebbek, — felelte sötéten a mérnök. — Ez azonban nem tartozik reánk.

Helén ijedten nézett az apjára.

— Nem tartozik reánk? Hát kire tartozik?

A mérnök a beteg emberek közönnyösségével vont vállat.

— Az Istenre.

— Az nem úgy van, apus, — felelte Helén nekipirulva s Lévihez fordult és izgatottan magyarázta: — Erről én semmit sem tudtam. Édes anyámat hat esztendőös koromban veszítettem el s azóta Pesten, egy nagynénémnél laktam. Csak hat hete vagyok itthon. Iskolai szünidőben pár hétre hazahoztak, de erről semmit sem tudtam. A bánya urát is akkor láttam először, mikor ön ideérkezett. Hisz ez az állapot rettenetes. Ez barbárság, ez hitványság . . .

A mérnök kedvetlenül tette rá kezét leánya szájára.

— Ez nem tartozik reád. Sőt a doktor úrra sem, ha ugyan elfogadja tanácsomat. A fiatal Princ kemény kezű ember és megközelítését sem tűri annak, hogy valaki belenyúljon az ő dolgaiba. Itt

nem szabad gondolkodni s itt nem szabad más szemmel látni, mint ahogy ő lát . . . És az ember alkalmazkodik. Mindenki az életben alkalmazkodik. A kenyér nagy úr . . .

Lévi ismerte ezt az igazságot, de gyűlölte és sokkal fiatalabb volt még, mint hogy megadással tűrje. Még sem vitatkozott a beteg, a helyzet szükségéből kifolyólag megalkuvó, gyáva emberrel. Föltette a kalapját s elment. Helén kikisérte s az utcaajtóban megállította.

— Ne ítélje el apát, — szólt kérő hangon. — Az ő energiáját megtörte már a betegség s az a rabszolgaszerű alkalmazkodás, amelyről nekem nem volt tudomásom és nem is sejtettem. De ezek után azt hiszem, minden intelligens ember hasonlóan gondolkodik itt. Vakok és süketek, mert így kívánja kenyerük érdeke. Mi ketten azonban, ön és én, mások vagyunk. Fiatalok s minket nem ijeszt meg semmiféle érdek. Mi szabadon, nyíltan, szociálisan gondolkodunk. Én érett-

ségit tettem, azután bölcsészettel és irodalommal foglalkoztam s főkép, sokat olvastam. Mi ketten itt, ebben a kulturátlan, barbár világban, meg fogjuk egymást érteni, csak arra kérem, legyen hozzám bizalommal és abban a munkában, ami önre várni fog, engedje meg, hogy társa lehessek. Én bátor vagyok s azt hiszem, szívem is van hozzá.

Ha már négy nappal előbb, lenn a bányában, az első találkozásnál, nem szeretett volna Lévi a szép leányba, első, öntudatlan szerelmével, most kellett volna belészeretnie. Kipirult arccal, ragyogó szemmel állt a régi, korhadt utcaajtó keretében, melyre két oldalról vadszőlő futott sűrűn fel s az alkonyati, vörösbe játszó nap tüze, aranyos fényszikrákat szórt hajára és fehér ruhájára. Fiatal lelkesedés sugárzott hosszú, barna pillákkal ékes, nagy világos szemében, mely hasonlított a tavaszi ég szeszélyes kékjéhez. Olykor egy árnyalattal elsötétült, néha tompán, mint fekete fátyol alól ragyogott ki, de

Lévi nem látott egyebet benne, mint egy fiatal leányléleknek nagy szépségét. Az első leánylelket látta benne. És az első szerelem boldogsága, mint egy ismeretlen virág forró, édes illata, elkábitotta. Olyan váratlan, ismeretlen, gyönyörűséggel teljes kábulat volt ez az érzés, mint egy svéd mesében, mikor a tél vándora előtt egyszerre megnyílik a tavasz kapuja. Lévi is ilyen tél vándora volt. A nyomorúság, árvaság, gondok és hiábavaló küzdelmek dermedt vándora, kit a tavasz csodája váratlanul lep meg.

Mit tudott ő eddig a nőről és a szerelemről? Semmit. Az ő szerelme csak a könyv volt, vágya egy homályos álm és reménye az Isten. És most itt áll előtte a nő. Egy húsz esztendő, virágzó leány, szép, lelkes, okos, komoly és magában rejti a boldogságnak minden titkát.

Léviben akkora volt a meghatottság, mint egy tizenkét esztendő kisleányban, aki most vette először magához az első

szent áldozás ostyáját. Nem tudott szólni, csak megszorította a leány kezét.

— Elfogad társul? — kérdezte Helén.

A fiatal embernek csak a szeme beszélt. S hogy elrejtse zavarát, megemelte kalapját és elhagyta a leányt.

Másnap már együtt mentek a betegekhez. Helén megismerte az egész telep munkásait, különösen az asszonyokat és gyerekeket. És különös, elszomorító dolgokat tapasztalt. Nemcsak betegség és nyomor kísérte őket születésüktől a sírig, hanem tudatlanságukból kifolyólag lomhák, piszkosak és veszekedő természetűek voltak. Folyton pletykáltak egymásra, áskálódtak, egész nap veszekedtek s csak akkor hallgattak el, ha a férfiak haza kerültek a munkából.

— Hogy magyarázzuk meg ezeknek a szerencsétleneknek az ember hivatását és egymás iránti kötelességét? — kérdezte egy este Helén, mikor vacsora után a cseléd elszedte már az asztalt s ő elővette horgolását.

— Erre már csak az újabb generációt taníthatjuk meg, — felelte Lévi.

Helén ölébe engedte horgolótűjét és kedvetlenül nézett a lámpa lángjába.

— Ah, — mondta leverten — hol leszünk mi már akkor! Talán már nem is élünk! És ennek a sok munkának, fáradtságnak nem látjuk semmi eredményét.

Az utolsó szónál ásítást nyomott el s volt valami unalom és fáradtság a hangjában. Lévi nem vette észre, de az apja, aki mellette ült, elmosolyodott s megveregette az arcát.

— Hamar megúntuk a nagyszerű szociális felbuzdulást, — mondta bizonyos kárörömmel.

Helén elpirult és zavarodottan védekezett:

— Micsoda gondolat! Hogy mondhatasz ilyet, apus?

— Ugy mondhatom, szivecském, — felelte a mérnök s leánya zavarán mulatva, jókedvűen dobolt az asztalon — hogy minden nő ilyen. Az *angyalian tü-*

relmes nők. Van egy pár megfigyelésem belőlük. . . . Láttam például egy fiatal apácát, akinek *szent* hire volt, kertészkedni. Elvetette a virágmagot s mert hideg idő járt és sokára kelt ki a virág és lassan nőtt, kihúzgálta és másikat vetett. S mert a rossz idő miatt az ujonnan vetett sem nőtt, hát azt is kihúzgálta. És minden nő ilyen kertésze az úgynevezett nagy eszméknek, amiket nemcsak elvetni kell, hanem türelmesen megvárni, amig kikelnek, megnőnek, megérnek és gyümölcsöt hoznak. Erre azonban nő nem képes.

Helén csodálkozva nézte az apját.

— Nem is tudtam, hogy ennyire ismered a nőket, — mosolygott. — Hogy nem szereted őket, azt már észrevettem.

A mérnök, mintha visszautasítólag intett volna. Felállt s valamelyik asztalnál rágyújtott egy eltiltott szivarra. S mintha nem is hallotta volna, amit a leánya mondott, ennek a háta mögött sétálgatva, folytatta:

— Ilyen volt szegény anyád is. Mikor ide hoztam, még aludni sem tudott a részvét fájdalmától s később a lelkesedéstől, hogy mit fog ő itt elvégezni! . . . *Elvégezni*, ezt a szót használta. Hogy titokban megtanítja a gyerekeket írni, olvasni, az asszonyokat varrni, hímezni és jobb módhoz segíti őket, gyógyítja, tanítja, felvilágosítja, már amint ezt el szokták mondani az asszonyok. És egy esztendő is alig múlt el, már sírva panaszkodott, hogy a parasztért nem érdemes semmit sem tenni. Hogy azok lusták, ravaszok, pimaszok, ki akarják őt fosztani s még hozzá kicsúfolják a háta mögött és kikacagják. Az ám, az édesanyád, Helén! Itt függ az arcképe, előtted. Nézz csak reá.

Fölemelte a Helén fejét s megfogta az állát.

— A szemed, a szád, szakasztott az övé. Nézze csak, doktor úr!

Lévi hol a képre, hol Helénre nézett, miközben az arca kigyulladt s a szeme ragyogott.

— Sőt én úgy találom, — mondta, — hogy Helén kisasszony nemcsak szemben és szájban hasonlít édesanyjához, hanem minden vonása.

A mérnök elengedte leánya állát, kissé hevesen és nyersen s megfordult.

— Na, az épen nem áll, hogy minden vonása — s folytatta sétáját. — Hát elég az hozzá, hogy alig másfél esztendeig tartó szamaritánizmus után, az édes anyád egy okosabb sportra adta magát. Lovagolni tanult . . .

Helén felkiáltott. Olyan szenvedélyes izgatottsággal, hogy mind a két férfi meglepetten nézett reá.

— Lovagolni?

— Lovagolni. Az öreg Princ Jánostól kapott ajándékba egy lovat.

A mérnök átment az asztal tulsó oldalára, hogy jobban lássa Helént s kezét rátette a Lévi vállára.

— Ime, tanítványa, szociális társa, mester! Ebből a felkiáltásból s a *lovaglás* szóra kigyúlt arcból és szemből levonhatja

a tanulságát annak, hogy minden szent és komoly dolog mit ér a nő szemében. Egy lovat . . . Az első balsikernél már elveszíti kedvét az új játékszertől és mássikkal cseréli ki. Egy lóval. Esetleg egy zongorával, hegedűvel, egy fényképező masinával, vagy Isten tudja, mivel. Esetleg más terére lép a jótékonyságnak és így tovább . . . Egy kis ideig játszik az új játékszerrel s ha ráúnt, eldobja.

A beteg mérnök rekedten kacagott, olyan igyekezettel, hogy jókedvűnek és dévajkodónak hallják, de Lévi ép úgy, mint Helén, érezte, hogy e szavak mögött nem csak az apa csúfolódó szeretete, dévajkodása rejlik, hanem valami más egyéb is. Valami titkos keserősége egy férfiléleknek. És zavart csönd állt be. Helén gyorsan csavart fel ujjára egy csomó pamutot, majd újra leengedte és idegesen csillogott fehér ujjai között az acél horgolótű. Lévi szótlanul nyitott fel egy könyvet és érezte, hogy nagyon sápadt lehet. Valami nagyon különös, még soha nem

érezett fájdalom szorította össze szívét, ami teljesen különbözött minden eddigi szenvedéstől. Valami mélységes nagy csüggedés, melyhez hasonlót olykor, egy-egy kegyetlen álm közben érezett, amikor egy ismeretlen, sötét és félelmes vidéken találta magát, melyet minden oldalról nagy, fekete vizek zártak körül.

— Valami tréfával kellene helyrehozni az egyensúlyt, — gondolta, míg a könyvet lapozgatta, de nem volt rá képes. Semmit sem tudott mondani. Ostobának érezte magát, nem talált szavakat, akarat sem volt és végre is felállt. Nem marasztalta senki. Helén szinte hidegen nyujtott kezét, míg a mérnök szokatlan melegséggel tartotta nedves ujjai között a fiatal ember jobbját.

— Jó éjszakát! — mondta olyan szomorúan, hogy Lévi sokáig nem tudta elfelejteni. Azután haza ment a hideg őszi esőben, mely keményen kopogott esernyőjén s amíg a park villanynyal világított, sápadt árnyakkal telerajzolt ut-

ján haladt, úgy érezte, hogy ma szegényebbül megy haza, mint tegnap, hogy valamit elveszített. Hogy valami elveszett a lelkéből. A boldogság. Az ő félnk, ragyogó, első és drága boldogsága, amit úgy őrzött a lelke mélyén, ahogy a templomkincseket őrzik. És most érezte először az ő huszonkét esztendő tiszta, naiv lelkével, hogy a nő nemcsak boldogságot jelent a férfi számára, hanem boldogtalanságot is.

L'ÉTAT C'EST MOI
(Az állam én vagyok!)

A harmadik hónapot töltötte már Lévi a bányatelepen. Október volt, de az első hó már régesrég, még szeptemberben leesett s egy hideg, szürke vasárnap délelőtt vagy hatvan ember várakozott a templom előtti téren a fiatal emberre. A sűrű, zuzmarás ködön keresztül húsz lépésre alig lehetett látni s Lévi szinte egyszerre toppant az emberek közé, kezében kis táskájával, mely tele volt gyógyszerekkel. Sem ezek nem látták őt jönni, sem ő nem látta még előbb az embereket és megállt előttük.

— Talán várnak valakit? — kérdezte csodálkozva s megnézte az óráját. Mise ideje volt s ilyenkor a nehéz betegek kivül, minden nappali munkás benn ült máskor a templomban.

— A tanító urat vártuk, — felelte egyszerre több hang s a daróc kabátos férfiak közül előre jött egy hosszú őszhajú, öreg bányász, s levett kalappal Lévi elé lépett.

— Valamire akarjuk kérni, — mondta. — A szomszéd falu plébánusát, aki minden vasárnap misét tart és prédikációt mond nekünk, ma reggel elhívták a nyolcvan esztendős, haldokló öreg anyja ágyához. Mi hát most arra kérnénk tanító urat, tartsa meg a misét nekünk a papunk helyett.

Lévi elmosolyodott s megfogta az öreg ember kezét.

— Tudja azt maga, öreg Perbenyik, hogy én zsidó vagyok?

— Tudjuk! — kiáltotta egyszerre vagy hatvan torok.

A fiatal emberen valami különös hideg futott végig, amely, mire a szive tája felé érkezett, meleggé változott. De azért megdöbbenve nézett az emberekre.

— Tudják és mégis az a kívánságuk, hogy egy zsidó ember álljon az oltárjuk' elé?

Az öreg Perbenyik fölemelte a karját, hogy leintse a közbeszólókat.

— Nekünk a tanító úr nem zsidó. Nekünk a tanító úr a papunk, a doktorunk, az Istenünk. A tanító úr maga a Jézus Krisztus. Az! Ne tessék mondani, hogy nem az. Mi már ezt megbeszéltük magunk között. Tudjuk, látjuk. Talán jobban, mint saját maga. Mikor három hónap előtt ide tetszett érkezni az úrral és lejött a bányába, én saját szememmel láttam, hogy a feje fölött glória ragyog, mint a megfeszített Jézus Krisztus feje fölött amilyen ragyogott. — Mi van ennek az embernek a feje fölött? — kérdeztem egyik társamat, mert azt hittem, az én szemem káprázik, mire ő keresztet vetett

magára és fogvacogva mondta: valami fényesség. — Hát jól láttam, — gondoltam s bementem a szerszámtartóba, ahol a mi Szüz-Anyánk képe áll, térdet hajtottam előtte és keresztet vettem magamra. Hát nekünk ne tessék azt mondani: tudja-e azt maga, öreg Perbenyik, hogy én zsidó vagyok? — Mert az nekünk mindegy. És ha már nem akar a tanító úr misét mondani, ha nem akar az oltár elé állni, álljon fel a szószékre és tartson nekünk egy vasárnap-i beszédet.

Lévi sápadtan állt az emberek között, akik észrevétlenül úgy fogták körül, mint egy gyűrű és valami benső parancsnak, kényszernek engedelmeskedve, szótlanul megindult a templom felé. Az emberek utat nyitottak előtte és levett kalappal mentek utána. Valaki meghúzta a templom udvarán álló harangot s nem telt bele tíz perc és az egész templom szorongásig megtelt emberekkel. Ott volt a telep összes munkása, asszonyok, gyerekek, öregek és fiatalok s a penész- és töm-

jénszagú levegőben egy hangot sem lehetett hallani, mikor Lévi felment a durva falépcsőkön a primitív kis szószékre. Az oltáron olcsó, sápadt fényű hosszú gertyák égtek, középen egy nagy fekete, kovácsolt feszület majdnem a bolthajtásos tetőt érte s a sok vásári, olcsó szentképek tele aggatva gyöngyfüzérékkel, hervadt koszorúkkal, melyek a halvány világításban szürkén, szinte harmonikusan simulnak a fehérre meszelt falakhoz.

Lévi lehúnyta szemét s két kezével megfogta a szószék párkányát és beszélni kezdett. Előbb az Istenről, aki az embert teremtette, még pedig úgy, hogy nem teremtett sem királyt, sem koldust, csak embert. Embert, aki dolgozzon önmagáért ép úgy, mint felebarátjáért és imádja őt. Hogy milyen módon, az az egy Istennek mindegy, sőt még az is mindegy neki, ha ő helyette bálványt imád az ember, minthogy a bálványban is csak az Istent, őt imádja, az egyetlent s az öröktől lévőt, aki örökké lesz. Akitől az ember

nem szabadithatja fel magát, akármilyen nagy úr, akármilyen okos ember, vagy akármilyen elkeseredett, eltompult lelkű ember legyen. Minthogy az Isten, akit a gőgös ember kikerget a szívéből, visszajön és elfoglalja helyét a fejében, vagy ha a fejből kergeti ki, észrevétlenül meghúzódik a szívében.

Azután az emberről beszélt, kit semmi egyébnek nem teremtett Isten, csak embernek. Szabad, független, dolgozó, istenfélő embernek. Csakhogy az emberben mindig kétféle ember volt. Az erős és a gyöngye, a szolga és az úr. És az erős lett az úr és a gyöngébb a szolga. Amin nem kell megbotránkozni, minthogy az Isten a természetnek szabad utat nyitott s a vadvirág sem botránkozik meg azon, amiért ő nem lehet kerti virág. S amig a vadvirág nem lázad fel a miatt, hogy ő nem lehet kerti virág s amig nem indul el maga lábán a mezőkről és nem nyitja ki az ellakatolt kertajtók zárait, mindaddig lesz szolga és szegény ember . .

A sűrű, álló sorok között, közel a szószékhez, a néma csöndben egyszerre valami elégedetlen morgás hallatszott és Antonio Ricotti, az olasz anarchista, föl-emelte mind a két karját és egyszerre hangosan elkiáltotta magát:

— Ezt tagadom! Tagadom!

Mire a férfiak izgatottan felugráltak helyükről, de az öreg Perbenyik egy intésére újra leültek, csak ő maradt állva.

— Ami nem tetszik neked, Ricotti, — mondta hangosan és megbotránkozva, azt majd mondd el a korcsmában, de itt, az Isten házában, hallgass. Vagy pedig lódulj innét.

Az olasz dühösen összeszorította a fogát s elhallgatott. Az asszonyok áhítatosan összekulcsolták kezüket s a férfiak láztól égő szemmel, szomjasan hallgatták Lévit.

A fiatal ember arca lassan kipirult, mély, szürke szeméből forró tűz csapott ki. Minden gesztus nélkül, nyugodtan, egyszerűen, világosan beszélt. És a hangja

olyan tisztán, mélyen, melegen csengett, hogy a szavak értelme nélkül is megtalálta minden szivhez az utat. Most már arról beszélt, hogy a szegény, tudatlan és szolgálomember szegénysége, tudatlansága és szolgálomása meddig terjedhet? És ez a sok szegény, tudatlan rabszolga nagy-ranyilt szemmel, előre nyújtott fejjel, szivdobogva hallgatta. Még Ricotti, az olasz, is elfeledkezett a sértésről, ami érte és csodálkozva hallgatta ezt a különös szociális tanítást, ami a szolgát meghagyja szolgának, az urat úrnak, a szegényt szegénynek s a gazdagot gazdagnak, csak ép a határát szabja meg annak, meddig terjedjen a szolgálom és meddig a szegénység. Ilyet ő még nem hallott és nem olvasott. S ami leginkább csodálkozásba ejtette, az a tudásnak a *lokalizálása* volt, amiről meg pláne soha sem hallott. Lokalizálni a tudást, vagyis megszabni ennek is a határát, hogy meddig mehet. Ez is ámulatba ejtette. Hisz ő bejárta a világot, ismerte az összes anarchista és szo-

cialista apostolok tanításait, a legnagyobbaktól a legkisebbekig, de az valamennyi az egyenlő műveltséget hirdeti, minél több tudást és kulturát a szegény munkásnép számára s ez itt lokalizálni akarja a tudást, hogy Istentől ne térítse el a csupán vallási és erkölcsi alapon álló munkásnépet. Az olasz megdörzsölte homlokát s lehúnyt szemmel gondolkodott. Mit jelent sen ez? Öt és a többieket, akik irni-olvasni tudtak, a szocializmus teljesen nyugodt lélekkel engedte rá a világ összes szociális irodalmára, sőt beléhajszolta és kényszerítette. S ez itt csak annyi elemi tudást kíván a munkásnak, hogy vasárnaponként korcsma helyett nagy nemzeti költőinek művét olvassa, hogy legyen munkáskönyvtár minden faluban és a nagy városokban kerületenkint, hogy irni-olvasni minden teremtettt lélek tudjon, hogy tudja, mi a tisztaság, egészség, mi a kötelesség önmaga és embertársai s mi föllebvalója, kenyéradója iránt.

Az olasz most már nekitámaszko-

dott az oszlopnak s úgy nézte és hallgatta a fiatal embert. És ő, aki annyi elsőrendű, híres szónokot hallott végig Európán, elbűvölten, teljesen hatalmába kerülve a pillanat hatásának, hallgatta a fiatal embert. Ezeket az új dolgokat ő még nem hallotta s ilyen varázsos kábulatba őt még nem ejtette senki. — Ki ez az ember? — kérdezte magában.

A háta mögött Raáb Helén kipirulva, fényesre gyúlt szemmel, ugyanezt kérdezte magában.

— Ki ez az ember? És mi ez a kis sápadt arcú, szűk vállú zsidó tanító? Isten-e, vagy ember? És aki itt beszél, az az ember-e vajjon, aki szemlesütve ül mellette naponkint az asztalnál, aki elpirul, ha ő kezét nyújt neki, aki hallgatag, csöndes, magába vonuló, szegény, kopott, szürke egér? Ki ez az ember, aki most meg sem látja őt, aki ezeket a földből gyúrt, buta állat-embereket megrázza a szivüknél vagy az üstöküknél fogva és azt mondja nekik: tanuljon meg a negy-

ven esztendőös férfi is irni, olvasni és tanuljátok meg mindannyian, hol van határa a rabszolgaságtoknak. Tanuljátok és ismerjétek meg munkátok értékét, testi erőtok határát, tudjátok, mi a betegség, mi az egészség, mi a tisztaság, mi a tápláló étel, az emberi hajlék és tanuljátok meg szeretni, ápolni és félteni gyerekeiteket. Adjátok őket iskolába, hagyjátok őket a szabad levegőn játszani míg gyerekek s ne hurcoljátok le tiz-tizenkét esztendőös korukban már a bányába. Ne a fejletlen gyerekeitek keresete gyarapítsa a tieteket, hanem a ti értelmetek és emberi értéketek szerezzék meg gyerekeitek egészségét, erejét és gondtalan boldogságát . . .

A vad és szilaj tűz, mely az olaszt hevítette, egyszerre kitört belőle. Kalapját lengetve és öklével hadonászva kiabálta: bravo! bravo! bravo!

És most nem hallgattatta el senki. Minthogy mindenki sirt a templomban. A férfiak ép úgy, mint az asszonyok és

Helén velük együtt. A fásult szivek megteltek fájdalommal, a berozsdásodott koponyákat az eszmélés és gondolkozás kulcsai kezdték nyitogatni, de mindenek fölött az fájt és az esett nekik legjobban, hogy valaki meglátta, megérezte az ő szenvedésüket és figyelmeztette őket reá.

Akik a padokban ültek, felálltak és körülfogták a szószéket, honnan Lévi révedező pillantással nézte őket és zsebkenőjével homlokát törülgette. Azután lejött a szószékről, de a lépcső aljánál nem tudott tovább menni. Körülfogták, kezét, ruháját csókolták és kétszáz lélek imádsága egyszerre zúgott végig a bolthajtásos kis templomon: Isten áldja meg minden szavát, minden hangját, minden pillantását . . .

Helént lázas hideg borzongatta. Olyan istenien szép, felséges volt ez az egész jelenet, hogy a nagy felindulástól az ajka is elfehéredett. Oda férközött Lévihez s megvárta, míg egy percre szabad lett a

fiatal ember keze és szenvedélyes hévvel megszorította.

— Gyönyörű volt, — rebegte a legnagyobb extázissal. — Istenien beszél. Csak az a kár, hogy nem hallhatja és nem láthatja önmagát.

Lévi szédülve állt az emberek között s míg azok a kezét szorongatták és ruháját csókolták, messze révedező szeme előtt megnyíltak a bányatelep kis templomának falai, az emberek megsokasodtak körülötte s ő maga emberfölötti magasságban állt köztük, az Isten szabad ege alatt.

— Bravo, signore, bravo, bravo! — szorongatta az olasz lelkesen a kezét, de füléhez mintha távolról jöttek volna a hangok, úgy hallotta és halvány mosollyal felelt rájuk.

— Signore! — beszélt az olasz szenvedélyes gesztusokkal, — ez egy új vallás, egy gyönyörű vallás és signore a világ legelső szónoka. Lecsendesítené hangjával a vad oroszlánt és felrázná álmából a süket medvét. Én ezt még ma

megírom az én pártomnak és három hét mulva az egész világ munkássága tudni fogja, hogy egy új vallás készül, melynek lehetnek és lesznek ellenségei, de az új vallás apostolának nem lehetnek. Signoret úgy fogja a nép vállán hordozni, mintha maga lenne a megfeszített Ur, aki feltámadott. Signore azt teszi a néppel, amit akar. Signorenak csak szólni kell, hívni őket és a legtudatlanabb és legbaromibb ember is követni fogja.

— Követni, követni! — kiáltották egyszerre s az öreg Perbenyik fölemelte karját s meghimbálta a levegőben báránybőr sapkáját.

— Éljen Ricotti! — kiáltotta lelkesülten. — Éljen és beszélj helyettünk, Ricotti. Te sok badarságot összebeszélteél nekünk, amióta itt vagy, kikacagtunk és nem hallgattunk reád. Most mégis azt mondjuk néked, Ricotti, hogy beszélj helyettünk. Te világlátott ember vagy, okosabb is, mint mi vagyunk és nem hiszszük, hogy ellenségünk lennél.

Az olasz vad temperamentummal és sok szinpadi pózzal lépett előbbre.

— Lássá, signore, ilyen hatással van ön az emberekre. Én egy esztendeje vagyok itt, ötszörös munkabérrrel az övék fölött és titkos megbizatással pártom részéről. Itt azonban falra borsót hányt volna maga az Uristen is. Ez a nép itt csökönyösen alszik. Hihetetlen nagy a tudatlanságuk, az elmaradottságuk és felháborító a baromiségük. Ezek itt szó nélkül pusztulnak el éhen, darabokra tépheti őket a bánya, akik utánuk maradnak, meg se kukkannak. Ahogy ennek a templomnak a fala közé be van ékelve a kő vagy a malter, úgy van ezeknek az életükbe belefagyva, kövesülve, megmerevedve a hit: hogy ennek *így kell lenni*. Ezeknek mindenféle ivadékuk így élt, ezek más életről nem tudnak, ezeket fel nem lehetett rázni, meg nem lehetett tanítani. Ezek az ellenséget a segítő kézben látták és eltaszították. És ide jött ön, signore. Ide jött és csodát mivelt.

— Mit tegyünk? — kiáltott az olasz beszédébe egy hang és nyomban valamennyi: mit tegyünk? Mit kell tennünk, mondja meg a mi urunk, a tanító úr!

Lévi fölemelte a kezét, jelezve, hogy felelni akár, de ebben a percben egy nem kevésbé szép hang, mint a Lévié, csak más csengésű, más karakterű, kemény, leigázó, kegyetlen és hideg hang rázta meg a pillanatnyi feszült csöndet. Olyan volt ez a hang, mint a boszorkány üvegharangja, melylyel megnémítja az elátkozottakat. Lélekzet nélkül, dermedten fordultak a hang felé az emberek.

A diplomajtóban összefont karral, fagyos tekintettel, gögösen állt Princ János, mellette a gyárigazgató.

— Mi történik itt? — kiáltotta.

Kegyetlen csönd követte e kérdést. A munkások halálsápadtan, megdelejezett pillantással meredtek a fiatal emberre s a sok szívnek ijedt, forró dobogása, mintha hangos, forró párát öntött volna ki a fagyos levegőbe.

És ekkor az történt, hogy amint Princ János előbbre lépett és jött befelé, a szószék felé, a munkások némán, ijedten és alázatosan utat nyitottak előtte, mintha pillanattal előbb még nem azt kérdezték volna Lévitől, ki a bilincsekből akarta őket megszabadítani: mit tegyünk? Hogy fogjunk hozzá?

Princ János megállt Lévi előtt s inkább kíváncsian, mint haraggal nézett rajta végig, de a hangja kegyetlen, maró gúnnyal sértette a fület, amint mondta:

— Ön eltér kötelességétől, doktor úr. Önt gyerekek elemi oktatásáért fizeti az igazgatóság és nem a munkások izgatásáért. Tudja, hogy az ilyen izgatásért nemcsak én, hanem a törvény is felelőségre vonhatja?

A munkások előbb még sápadt arca hamuszínű lett. Még pedig nemcsak a félelemtől, hanem attól a halálos izgatottságtól is, ami például a cirkuszban vesz erőt az emberen, mikor a feje fölött kifesztett kötélén egy farkas és egy bárány

komédiája vagy tragédiája játszódik le. Ebben a pillanatban a maga bajáról mindegyik megfeledkezett s csak a két ellenfél ereje érdekelte őket.

— Tagadom, hogy izgatnék, — felelte Lévi nyugodtan és hidegen nézett vissza Princre. — Bár azt elismerem, hogy mindaz, amit ezeknek a szerencsétleneknek itt elmondtam, ön előtt izgatás számba megy. Ez természetes. Joga is van hozzá. Ahhoz azonban, hogy ön a törvényre hivatkozzék, aki egy betűjéhez sem ragaszkodik a törvénynek, nincs joga.

Az olasz ott állt Lévi mellett és kihívóan fixirozta a bánya urát.

— Lássa, *signore*, — szólt gúnyosan s vakmerően rátette kezét a Princ János karjára, — ez az igazság. A törvényhez, akit ön nem követ, nincs is semmi joga. A törvény, *signore*, nem szeretője az embernek, akit hol behívhatunk, hol meg kirúghatunk, hanem a törvényes párunk, akit mindenkor tisztelni kell. Már pedig, hogy *signore* nem tiszteli a tör-

vényt, azt ezeknek a barmoknak itt lehetne magyarázni, signorenak nem kell.

Princ lefricskázta a kis olasz kezét karjáról s intett az igazgatónak, hogy távolítsa el.

— Menjen dolgára! — kiáltott ez, de az olasz meg se mozdult.

— Hja, mosolygott félvállról, — azt nem lehet ilyen egyszerűen elvégezni. Kérdezze csak meg, inspektor úr, a párizsi rendőrséget! Meg a többieket. Az összes külföldi nagy városok rendőrségét. Majd azok megmagyarázzák önnek, hogy Antonio Ricotti milyen fajtájú fölszólításoknak szokott engedelmeskedni.

Princ János most hátra nézett.

— Fogjátok meg ezt a banditát, — kiáltott az emberekre — és lökjétek ki, mielőtt én kilökném!

De senki sem engedelmeskedett.

— Na!?! — És a fiatal ember szeméből tűzszikrák pattantak ki. Mire az emberek, mint a megbűvölt kigyó, megmozdultak.

— Menj ki, Ricotti, szép szerével,
— kiáltott egy hang s utána többen: —
menj ki, menj ki, Ricotti!

Az olasz elsápadt s a zsebéhez ka-
pott.

— Kimegyek, de aki csak egy ujjal
is hozzám nyul, azt előbb lelövöm! — És
Princ János felé fordította revolverét. —
Önt ép úgy, mint akármelyik barom rab-
szolgáját. — És fekete, gyűlölettől égő
szemét vad fenyegetéssel szúrta bele a
fiatal ember hideg, gögös szemébe.

Lévi az olasz vállára tette kezét.

— Menjen ki, Ricotti, — kérte.

— Az ön szavára azonnal, *signore!*
Csak még előbb azt mondom meg az *úr-
nak*, ennek a sátán ivadéknak, hogy fel-
fogom jelenteni azokért az államellenes
mindenféle kihágásokért, amelyek ezen
az elátkozott telepen grasszálnak.

Princ János hidegen intett.

— Az állam itt én vagyok!

Az olasz Lévihez fordult.

— Hallja, doktor úr? — kacagott.

— L'État c'est moi! Akárcsak XIV. Lajos ahogy mondta.

— Helyes — felelte türelmetlenül Prince s a másik percben lassan és biztosan keresztül nyúlt az olasz fején, megfogta a kabátja gallérját és fölemelte az egész embert gallérjánál fogva, fél kézzel a levegőbe.

— És most már, voilà qui est bien, — mondta és a kis növésű, de erős, zömök olaszt olyan könnyen vitte fél kézzel, mintha csak egy macskát vagy kis kutyát vitt volna a nyakánál fogva. Csak egy pillanatig tartott, míg a templom ajtóig ért vele, másik kezével kivette a revolvert az olasz zsebéből s ott letette.

— Vigyétek innen! — kiáltott a munkásokra, kik gyönyörködő bámulattal nézték fiatal uruk óriás erejét s az előbbi dermesztő kábulat és ijedelemből hangos kacagásba csaptak át. Kacagtak. Rikoltozva, jókedvűen, mámoros butasággal s az olaszt, kit előbb még lelkesülten hallgattak, barátjuknak neveztek és

okos embernek tartottak, most mint egy farsangi bohócot huzgálták kifelé.

A templomban négyen maradtak. Princ, Lévi, Helén és az igazgató. Lévi a szószék karfáját fogta és kábultan nézett maga elé. Helén mellette állt és keserűségében izgatottan harapdálta ajkát s megvető pillantásokat vetett Princre.

A fiatal ember intett az igazgatónak, hogy egyedül akar maradni s közelebb jött Lévihez és beült egy padba. A kuttyája, egy nagy szürke ulmi dogg, felült melléje s a tömjén ismeretlen illatát szagolgatva, okosan forgatta jobbra-balra szép, barna szemét. Princ mosolygott magában, míg gúnyosan nézegette Lévit meg Helént, majd így szólt:

— Fogadják részvéteket az első at-taque komikus sikertelenségén. Pedig ügyesen volt kigondolva, beállítva és elrendezve. Kár!

Lévi és Helén csak egy megvető pillantással feleltek. Princ gyönyörködve élvezte ezeket a pillantásokat és folytatta:

— Minden jól nevelt és jobb érzésű ember idealista egy bizonyos ideig. Addig, amig nem ismeri meg az életet és az embereket. Már pedig húsz és huszonkét esztendőskorában csak nagyon kevés ember ismeri. Természetesen, önök sem ismerik. A kisasszony ép úgy nem, mint ön, doktor úr. Én azonban kedvelem az idealistákat, gyönyörködöm bennük és mulatok rajtuk. Olyanok ők, mint a dongók, melyek minden ablakhoz hozzá ütik magukat. Az idealisták is lépten-nyomon belébotlanak a valóságba és megütik magukat. Önök például mind a ketten sírni szeretnének most azon, — különösen a kisasszony, látom a vörösen égő, szép szemén, — amiért ezek az eltávozott emberek itt, egy nagyszerű oratórium után, mely a léleknek szólt, a legtermészetesebb módon átcsaptak egy másik extázisba, mely a testnek szólt. Holott ez igen természetes és megvan a maga egyszerű magyarázata. Önök bizonyosan mind a ketten tudják, hogy Descartes is megmondta

már: a lélek nem hathat a testre s a test nem a lélekre, minthogy egyik a másiktól teljesen független. Hogy ebből az inflexus physicusból milyen szép és érdekes levezetések lehet tenni, viszont önök is tudják, nálamnál valószínűleg jobban. Az én munkásaimnak a természetrajzát azonban, amint ebből az inflexus physicusból le lehet vezetni, önök nem ismerik. Már pedig, akik meg akarják az embernek akár a testét, akár a lelkét menteni, azoknak először is le kell szerelni bőrig az idealizmust és meg kell barátkozni azzal a cinikus gyakorlati tudománnyal, mely az emberi léleknek és testnek ismeretét tanítja. Aki ezzel nem barátkozik meg, abból ugyan lehet Jézus Krisztus, de a maga megfeszítettésén kívül, melyet egy újabb ünnepnapként ajándékoz a tudatlan és hálátlan emberiségnek, egyebet nem hagyhat nekik. Persze, az önök lelke sír, jajgat s a fájdalom és megbotránkozástól dermedten kérdezik magukban, hát lehetséges, amit pár perc

előtt itt láttam? . . . Valóság ez vagy álom? . . . Valóság, valóság, kisasszony és doktor úr. Minthogy az idealizmusnak két értelme van. Az egyik álmot, a másik szörnyet jelent. Az álom a lélek, a szörny a test s e kettő együtt: az ember. S minthogy mindegyik ember jobban szereti a testét, mint a lelkét, a tizenhat esztendő s zárda-szűz ép úgy, mint az én agyonsanyargott és buta munkásaim, hát a doktor úr gyönyörűséges, emberbaráti tanítása helyett, mely a *holnap* képét mutatta meg nekik, inkább a *ma* kenyere után kaptak, abban a pillanatban, amikor az a veszély fenyegette őket, hogy elveszítik. A helyzet képe ez: ön itt, a templomban, vasárnapi beszéd ürügye alatt . . .

— Nincs jogában ezt a szót használni! — kiáltotta el magát Helén izgatottan. — A doktor urat felkérték az emberek egy vasárnapi beszéd tartására és ő nem keresett semmi ürügyet.

Princ gúnyosan mosolygott.

— Köszönöm a felvilágosítást, kis-

asszony. Különb, ezt magamtól is gondolhattam volna, hogy az ön krisztusi partnerének nem volt szüksége semmimű ürügyre. Itt önkéntelen, szeretettel párosult bizalom és csodálat hajtotta a népet és adta szájába a szónoknak a szót. Tehát, bocsánat. Doktor urat fölkérték a munkások, tartson nekik egy beszédet s a doktor úr, modern tudóshoz illően, elővette a szociáltudományt és — izgatott. Izgatott, — kérem tűrjék el ezt a szót, minthogy kénytelen vagyok használni. — Tehát izgatott. Fölizgatta a munkások fantáziáját arról az egyetlen oldalról, a melyről azt fölizgatni lehet. A nagyobb munkabér és kevesebb munka tündérmeséjével csiklandozva ezt az alvó fantáziát. És az emberek, rohamra készen, már az ajtó küszöbén álltak. És ekkor — bocsánat — jöttem én. Én, a *ma*, s ön doktor úr, a *holnap*, aki már itt volt. Én: a bizonyos, az abszolút bizonyos s ön: a holnap álma, a vérszegény bizonytalanság. Egészen természetes, hogy az elhódított

szívek ijedt dobogása, melynek ritmusát a kenyér veri ki: én, egyszerre ismét felém fordultak. Ahol én megjelenek, ott nagyobb hatalmat nem ismer az én népem. Kinek én vagyok: a rang, a hatalom és az erő. Sőt az állam is. Én tehát nem hiába mondom: L'État c'est moi! Mert itt, én vagyok az állam.

Felállt s a kutyája leugrott melléje. Föltette a kalapját, melyet udvariasan megemelt Helén és Lévi előtt s kiment a templomból.

Amint becsapódott mögötte az ajtó, az oltáron egyszerre elaludt mind a tizenkét szál égő gyertya s a sekrestye ajtaját egy csomó gyerekkéz taszította be kívülről. És piszkos tajtékszínü gyerekarok vigyorogtak be ostobául, gonoszul.

A kívülről jött ólmos világosság, mint valami vidraszürke, hosszú, puha állat ütődött bele a templom sötétjébe s e világosságnál az első gyerek-Judás arcban, Lévi az öreg Perbenyik unokájára

ismert. Egy csonttuberkulotikus, sánta, folyósfülű gyerekre, akit ő gyógyított, ő látott el tejjel, tojással, meleg ruhával, könyvekkel.

— Menjünk, — intett Helénnek s egy másik ajtón kimentek a templomból.

Kerülő úton, egy erdei ösvényen indultak el, hogy ne találkozzanak senkivel.

Fejük fölött a fenyőfák zuzmarás ágai tompán csillogtak, a nyirkos, csúszós avar csikorgott lábuk alatt s a sok levágott fatörzs az erdő két oldalán ijesztő vadállatokként húzódtak meg.

Lévi és Helén egymás mellett mentek. Helén elkeseredetten és ingerülten, mint egy katona, ki csatát vesztett. Mint egy közkatona, aki megvert tábornoka mellett halad. És részvéttel vegyes kíváncsisággal nézegetett Lévire, kinek ajka körül a fájdalom szinte megmerevült és szemének barna árnyéka kékesen feketélt. Láta és érezte, hogy nagyon szenved és sajnálta őt.

— Ne vegye olyan nagyon a lelkére,
— vigasztalta. — Ostoba állatok ezek, kik-
kel nem érdemes törődni.

Lévi nem válaszolt s Helén ingerül-
ten csapkodta muffjával a zuzmarás bok-
rokat.

— Lássa, én például soha többé nem
tudnám megszámni ezeket az embereket.
Sem ezeket, sem a világ többi, hasonlóan
nyomorult állapotú szegényeit. És vala-
hányszor ezeket, vagy a többi szegények
nyomorúságát látom, eszembe fog jutni
a kacagásuk, mikor az olaszt, a jóbarát-
jukat, gallérjánál fogva vitte ki az ő hó-
hérjuk. Ők ezen kacagtak, ahelyett, hogy
egy szempillantással összebeszélve, megra-
gadták volna a hóhérjukat és ott, az Isten
házában kényszerítették volna őt mind-
arra, amit már régen meg kellett volna
nekik adnia.

Lévi a fejét rázta.

— Rosszul ismeri Princ Jánost. Ő
fenyegetésekkel szemben hajthatatlan.

— Eh, — kiáltott Helén ingerülten

s az arca kitüzesedett — nem csak fenyegetni kellett volna!

Lévi megdöbbenve emelte fel szemét, de Helén szenvedélyesen toppantott lábával.

— Kínozni kellett volna. Lezárni a templom pincéjébe, éheztetni, láncra verni és uralkodni felette vagy háromszor huszonnégyszer óráig.

Lévi ijedten nézett a szép leány vadul ragyogó szemébe és kipirult arcába.

— Csak hagyja, — folytatta Helén mind ingerültebben. — Ilyen emberrel szemben nem becsületes jogokkal kell harcolni, hanem az ő fegyvereivel: a kegyetlenséggel és gonoszsággal. Egy Nerót csak egy másik Neró törhet meg. Szeget-szeggel, szemet-szemért! Ez az őseMBERI igazság és ha maga, doktor úr, nem teszi magáévá ezt a régi, kopott, de örök sikerű axiomát, akkor a maga feje előbb-utóbb — bocsásson meg, — de a szarvaktól nem fog emberi fejnek látszani. Sőt tovább megyek és barátságunk jogánál

fogva veszek magamnak annyi bátorságot és megmondom magának, hogy dacára rendkívüli tehetségének, maga alighanem úgy fogja befejezni pályáját, a hogy megkezdte: a néptanítóságon.

Lévi önkéntelenül megállott s Helén egy feketére fagyott, komlóval befutott fa derekához támaszkodott. A szürke, sűrű ködben varjak repültek el csapatos-tól a fejük felett s valamelyik fán egy fenyőrigó fütyült panaszosan a télről s a nagy, óriás fenyőfák, mintha mély szomorúsággal hallgatták volna.

Helén és Lévi egymást nézték s a leány folytatta:

— Meglehet, hogy kissé visszaélek barátságunk jogával, de a barátság arra is felhatalmazza az embert, hogy figyelmeztesse barátját esetleges hibáira. Azért kérem, ne haragudjon. De meg kell mondanom. Maga rendkívüli tehetség, mint tanár, orvos, jogász, szónok, rendkívül értékes, sőt egyedülálló a maga nemében mint ember s én ideálisabb lelket, mint

maga, el sem tudok képzelni. És mégis, a mellett a rendkívül sok értékes kincs mellett, amivel maga bir, én azt hiszem és úgy látom, — már sokat gondolkoztam rajta — hogy nemcsak maga fog szegényül élni, de még azok sem fognak belőle csak egyetlen egyszer is jóllakni, akikért akármelyik percben is keresztre hagyná magát feszítettetni.

Lévi sokkal nagyobb figyelemmel hallgatta Helént, mint amekkora érdeklődést kifejezett a szeme. A lelke mélyén ijedt kérdések ébredtek, melyek fájdalmas megdöbbenést keltettek benne s különösen azoknál a szavaknál sápadt el és pirult ki, mikor Helén azt mondta: *már sokat gondolkoztam rajta . . .* Elhomályosult pillantással nézte a repülő varjak hosszú vonalát s a szive összeszorult a fájdalomtól. A minden eddiginél nagyobb fájdalomtól. A szerelmes férfi fájdalomtól, aki megtudja, hogy az imádott leány kevés reális értéket tulajdonít képességeinek, hogy valószínűleg összehasonlításokat

tesz közte és talán más férfiak között, talán kisebb kaliberű, kevesebb értékű férfiak között s az összehasonlítás eredménye, meglehet, sőt valószínű, hogy azoknak javára kedvező. S hogy őt élheteretlen álmodozónak, erőtlén hattyúlovagnak hiszi Helén, a szép, erős, energikus, szeszélyes és okos leány, akit ő még csak alig három hónapja ismer s aki őt már úgy nézegeti, bírálgatja, s úgy raktározza be a maga választotta klassziszba, mintha már legalább is három esztendeje ismerné.

S az a felfedezés, hogy Helén szokott róla gondolkodni, hogy bírálgatja, mérlegeli, egy másik következtetést vont maga után. Azt, hogy Helén nem érez iránta semmi gyöngédebb vonzalmat a csodáló, bámuló barátságon kívül. Ez pedig, még az ő szerelemben tapasztalatlan fiatal szive is tudta, hogy nagyon távol áll a szerelemtől. És tudta, hogy a szerelem nem bírálgat, hanem mindent elfogad s nem gáncsol, hanem behunyt szemmel mindent aláír, ami annak a sze-

mélyét és cselekedeteit illeti, aki kedves a szívnek.

Helén észrevette Lévi arcán és szemén a felleges, mély árnyat s kissé megzavarodva nézett reá.

— Ha talán kellemetlen, amit mondok . . . De Lévi megnyugtatta:

— Ellenkezőleg, nagyon érdekel. Az ember egy jó barátja segítségével szívesen ismeri meg önmagát.

Helént félrevezette a hang nyugodtsága. Tovább mentek és ő folytatta:

— Igaz, hogy én még csak húsz esztendő vagyok, de a fővárosban nőttem fel, emellett az élet és az emberek mindig érdekelték s olvastam is eleget. És mindig, mindenben azt láttam, hogy az életben az aránylag kisebb szellemi tehetségű emberek győznek és boldogulnak a nagy szellemi tehetségű emberek fölött. Minthogy az életben nem a nagy szellemi tehetség a fontos, hanem az életismeretek iránti tehetség. Másként: kis szellemi tehetség és nagy életművészeti érzék — és

kész a marsallbot. Ért engem és nem haragszik?

Megállt és rátette kezét a Lévi karjára, mialatt világos szemét minden zavar nélkül emelte reá. És Lévi amig belenézett ebbe a kicsit összehunyorított, dacos, olykor gúnytól, máskor titokzatos mélységtől tündöklő szembe, először jött annak a fájdalmas gyönyörnek tudatára, hogy az ő élete e nélkül a két szem nélkül, semmit sem fog érni.

— Értem és nem haragszom, — felelte s a karjára tett szürke keztyüs kis kezét megfogta, gyöngéden belefektette a maga két kezébe és több szomorúság s izgatottsággal, mint amennyit el akart árulni, így szólt:

— Szabad nekem is egy kérdést intézni kegyedhez? Csak azt és annyit, hogy a kegyed férfiideálja melyik? Az-e, akiben meg van a tehetség boldogulni az életben vagy akiben nincs meg?

Helén álmodozva hunyta le szemét, mialatt egy szivárványos mosoly

röppent el szép szája körül. Tetszett neki a kérdés; elértette rejtelmét, okát, mint-hogy anélkül is bizonyos volt már benne, hogy ez a ritka képességű, csöndes, komoly fiú szereti őt. És értékelni tudta ezt a vonzalmat, a nélkül, hogy a saját vonzalmával tisztában lett volna. Ragaszkodott Lévihez, a nagy tudását, mint magasabb iskolát végzett leány és az iskolát még csak most, frissen elhagyva, imádta, de a szive, hiába kérdezte meg olykor, nem árult el semmit. Éjszakánként, mikor szép, szerelmes regényeket olvasott ágyában és egy-egy forróbb jelenetnél szive gyorsabban kezdett dobogni s orcái kipirultak, álmodozva hunyta le szemét és azt kérdezte magától: hát én, én vajjon kit tudnék szeretni? . . . Kit tudnék így megcsókolni? . . . Odaadni magamat? És elvonult előtte kevés férfi-ismerőse. Egy pár bányahivatalnok, a faluban az új orvos, egy néhány pesti fiatal ember, a volt tanárai és végül Lévi. És a szive nem kiáltotta egyikre sem ujjongó öröm-

mel, vágyakozó sóhajjal: ezt! ezt! Mikor Lévihez ért, mindig tovább és melegebben gondolt reá, mint a többire és biztatgatva magát, mondogatta: talán ő . . . Mégis ő. Olyan okos, lelkes, igaz és jó fiú. És elgondolta, hogyan csókolná meg őt Lévi, hogy remegne a szép szomorú krisztusi-szája, hogyan pirulna ki halvány, nőies arca és hogy remegne meg a válla. Mire kedvetlenül nyitotta fel szemét. — Nem, — sóhajtott — még sem ő! Ő sem. Boldog lesz az a nő, akit ő meg fog szeretni, ez a drága, okos és szent ember, de még sem ő. Valaki más. — És dideregve oltotta el a lámpát s lehunyta a szemét, félt. A sötétségből egy férfi körvonalai bontakoztak ki és jött feléje, keresztül a sötétségen. Egy nagyon magas, erős vállú, vad szemű férfi. Megállt az ágya előtt s csak annyit mondott néki: jöjj! És ő követte. Vad szakadékon, ismeretlen veszélyeken keresztül, türelmesen, fáradhatlanul és minden félelem nélkül. És ilyenkor lázas extázisban, görcsös erő-

vel szorította magához párnáját és felcserepezett ajakkal suttozta: Ő az!

És most felelni kellett a Lévi kérdésére, egy szerelmes férfi szerelmes kérdésére, a legelső szerelmes kérdésre, amit minden leány vár, fél tőle, kívánja, a hiúságával ép úgy, mint a szívével. És minden leány kivétel nélkül. A legokosabb ép úgy, mint a legostobább s a legjobb ép úgy, mint a legrosszabb. Szerelmi kérdésben a nő gyöngysor, melynek minden szeme egyforma. És minden egyes férfi-hódolat majdnem oly becses néki, mint azé, akit szeret.

Lévi keskeny, jéghideg kezében megremegett a Helén forró, erős keze s valami meleg hullám futott keresztül a szívéen. A hiúság vagy a szerelem hulláma-e, nem tudta. Mint ahogy az a nő sem tudja, akinek a szíve már nem szabad. És feleletül megszorította a fiatal ember kezét s egy pillanatra mintha összeölelkezett volna a nedves fényben ragyogó szemük. Lévi elbűvölten, a boldogságtól itta-

san nézte, hideg keze egyszerre tűzforróan égett s feje fölött a zuzmarás ágakon pünkösdi rózsák pattantak ki. És minden eddigi nyomorúsága, csalódása és fájdalma az életnek, eltűnt. Elnyelte egy leányszem ragyogó tekintete. És egyszerre erősnek, vadnak, bátornak érezte magát. Ereibe mintha egy új ember vére ömlött volna át, fiatal, perzselő, forró vér, mely sötétvörösre festette halvány arcát, karjában megfeszültek az izmok s a csüggedés, mint a kalitkából kizárt madár repült el lelkéből.

Egy szót sem szólt, de végtelenül boldog volt, mintha a boldogságot születésétől ismerte volna, mintha a társa, az izma, a vére, a gondolata lett volna régés-régen. Odaadta volna az életét, ha megcsókolhatta volna Helént s bár a megfeszülő bátorság sárkányt tudott volna veie öletni, ennek a szent percnak hamvasságát nem tudta volna megsérteni. Mintha testiségének minden terhe és salakja lehullt volna róla, lelkét könnyűnek érezte, gon-

dolatai előtt a titkok rejtelseinek zárjai felpattantak, látása megmélyült, a szűk, áttörhetetlen falak kimélyültek, önmaguktól összeomlottak és a szinte elviselhetetlen boldogság könnyeit sírta.

— Ne legyen gyerek, — mosolygott Helén s kezét beleakasztotta a Lévi karjába. — Menjünk, hideg van és valami rettenetes hóvihar van készülöben.

Karonfogva mentek s az út egyik elszűkülő kanyarulatánál összébb kellett simulniok.

— Szeret? — súgta Lévi s fejét hátrakapva, megcsókolta a leány lobogó, szőke fürteit.

— Azt hiszem, — mosolygott Helén elfogulatlanul és őszintén s a másik percben sikoltva rántotta meg a Lévi karját.

Mellettük a bokrokból egy férfi lépett ki. Egy fekete szakállas, fekete ruhás vadász. Rendkívül rút arca gúnyosan vigyorgott a fiatalokra s a keresztúton áthaladva, eltűnt ismét a bokrok között.

Lévi és Helén kábult ijedelemmel néztek utána. Mintha csak a föld nyelte volna el.

— Ki volt ez? — kérdezték egymástól.

Az ördög volt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

LÉVI ÉS RICOTTI.

Pár héttel később, egy novemberi estén, Lévi izgatottan nyitotta ki lakásának ajtaját. Kalapját egy székre hajította, orvostáskáját félredobta s leült íróasztala elé. Hideg, havas, holdfényes este volt s a szobában enyhe, sápadt világosság derengett. Künn mozduatlan, rejtélyes némaság tartotta fogva a nagy hervadt parkot s a hegyeket. És valaki, akit nem vett észre mikor bejött, a kályha mellől megszólalt:

— Bocsánatot kérek, doktor úr!

Lévi meglepetten nézett a hang felé. A kályha mellett Antonio Ricotti állt, az olasz.

— Már egy jó órája várakozom önre, signore, — mentegetőzött. — Azóta —

s egy beszédes mozdulattal jelezte az időt — nem találkoztunk. Nem veszi rossz néven, amiért zavarom? S pláne ilyen tolvaj módra?

— Jöjjön közelebb, Ricotti, — felelte Lévi — s üljön le ide, mellém.

Az olasz széket keresett s melegen megrázta a feléje nyújtott kezét.

— Rossz kedvűnek látszik, — nézett a fiatal ember arcába.

— Az is vagyok, — felelte Lévi, de az okát valószínűleg ön is tudja.

Az olasz szeme megvillant.

— Tudom. Ezt és a többit, mindent.

Lévi keserűen megrázta a fejét.

— Nem a hálátlanságuk fáj nekem, Ricotti, hanem az a megdöbbentő nagy tudatlanságuk.

— Hagyja el, — intett az olasz, — nemcsak tudatlanság az, hanem gonoszság is. A paraszt gonoszsága.

— Nem, — felelte Lévi határozottan. — Semmi más, mint tudatlanság. Ami veszedelmesen hasonlít a gonoszság-

hoz. A meg nem értés, a föl nem fogás hiánya, amit a kereszténység megváltója úgy fejezett ki: nem tudják, mit cselekszenek.

— És mégis eltalálják a maguk javát, — mosolygott Ricotti dühös gúnynyal.

— A mostani példa nem ad önnek igazat, Ricotti.

— Igaz, nem mindenben, signore, de mégis majdnem mindenben. Mert önt is a maguk kézzel fogható java miatt tagadják meg, saját magamat nem is számítva. S hogy bujkálnak ön elöl, hogy nem hívják többé magukhoz, ha betegek, ezt részben szégyenükben teszik, részben azért, mert félnek. Félnek, hogy az úr kémjei vigyázzák lépéseiket és ártalmukra lenne az önnel való közlekedésük.

— Hihetetlen, hogy mi mindenre képesek, — sóhajtott Lévi. — Ha látnak, messze elkerülnek s ha nem kerülhetnek el, úgy tesznek, mintha nem látnának. Szivemből sajnálom a boldogtalan rabszol-

gákat és mindent elkövetek, hogy legalább betegségükben és mindenféle testi bajaikban segítségükre lehessek. És mit tesznek? Eltagadják bajukat előttem, az ágyban fekvőket többé nem találok fekve, ha megyek. Sőt otthon sem találok. Eleinte azt hittem, tényleg javulás állt be, de mikor második, harmadik látogatásomkor sem találtam otthon betegeimet, rájöttem, hogy eldugják őket előlem. És vagy orvosi segítség hiányában fognak elpusztulni, vagy mint eddig, az öreg orvos asszisztálása mellett. Tudja, hogy honnét jövök? Az öreg Perbenyik vejétől, ki a János-akna kirablásakor hátgerinczúzódást szenvedett. Nem velem gyógyították, felé sem hívtak s most egy órával előbb, mikor már beállt az agónia, értem küldtek. Már nem segíthetek. Még egy héttel előbb megmenthettem volna.

Az olasz dühösen szorította meg széke karját s hallgatott. Fekete szeme gyűlölettől égett és fejében sötét gondolatok kavarogtak.

— Velem is ilyenformán bánnak, — mondta. — A telepen nem ad többé senki kvártélyt, kosztot, be kellett mennem a faluba. Az úr pedig úgy bánik velem, a hogy eddig bánt. Mintha semmi sem történt volna. Esze ágában sincs felmondani, elküldeni. Nem ismerem ennek az ördögnek a gondolatait. Nem tudom mit akar. Csak azt tudom, amit én akarok, — tette hozzá olyan fenyegető, gyűlölettől remegő hangon, hogy Lévi ijedten nézett reá.

Az olasznak úgy égett a szeme, mint a parázs és sápadt arca olyan kísértetiesen világított, hogy Lévi megijedt tőle s felcsavarta a villanylángot.

— Mire gondol maga, Ricotti? — kérdezte megdöbbenve.

— Semmire, signore, — felelte az olasz vállat vonva.

Lévi erősen a szeme közé nézett.

— Maga szenvedélyes, forróvérű ember, a sértést nem felejtí el és félek, hogy valami boszút forral magában.

Ricotti hallgatott.

Lévi közelebb jött hozzá s megfogta a kezét.

— Nézzen reám, Ricotti!

— Hagyjuk ezt, signore, — szólt az olasz elútasítólag. — Ez az én dolgom és senki másé. De ha azt mondja, hogy a sértést Antonio Ricotti nem felejtí el, abban igaza van. És itt megsértettek engem. Meg *ott*, azok és a telepen egy leány, akit szerettem. Azt hittem, ő is vonzódik hozzám . . . És kígúnyolt, elfordult tőlem. Ugy hallom, férjhez is megy. Máshoz . . . Én elvettem volna . . . Hát ezt hagyjuk. Ez az én dolgom . . .

A levegő szinte égett a gyűlölettől a kis növésű, erős, zömök férfi körül s a Lévi szive félelemtől dobbant meg. Érezte, hogy valami rettenetes katasztrófa jár annak az embernek nyomában, aki előtte áll, de azt is érezte, hogy egy szerelmében csalódott, félig olasz, félig spanyol vérű férfi kezét emberi kéz nem kötheti meg.

Visszaült íróasztala elé s fejét ke-

zére hajtotta. És ha van az életnek olyan perce, amikor az ember megérzi a sors újjának egy titokzatos érintéséből, hogy mi vár reá, Lévi ebben a percben megérezte. Szerelmi boldogsága, az a megmérhetetlen kincs, mely három hét óta annyira megtöltötte szívének minden zugát, hogy még annak a fájdalomnak nagyságát is csak homályosan érezte, a mely máskülönben teljesen lesújtotta volna, egy pillanatra kiszorult szívéből. Elveszítette s nem érezte attól a pillanattól jeges hullámtól, mely átszaladt a szívében, mint a süllyedő hajón, melyen fiatal, reménység és szerelemtől dobogó szívek némulnak el.

Csak egy pillanatig tartott az egész, de érezte, hogy belé sápad. Ricotti ott állt az ablaknál s a holdfényes parkot nézte, melynek havas útjai sápadtan szikráztak s az ő szíve is, mint a madár szárnya, ha követ kötnek rá, olyan nehéz volt. Kis csend után, elnyomott sóhajjal, Lévihez fordult.

— Az okot, amiért bátor voltam fölkeresni, még el se mondtam. Én ugyanis az ön háta mögött, tudta és beleegyezése nélkül, propagandát akarok csinálni az ön rendkívüli tehetségeinek. Melyekkel viszont ön hasznára lesz nemcsak a szocializmusnak, hanem az egész nagy emberiségnek. Összeköttetésbe léptem pártommal, mely Párizsban székel és egy-két hét múlva, mint egy új szocialista Luther Mártont fogják ismertetni európai és amerikai lapjaink. S ebből kifolyólag szeretném, ha valamelyik külföldi egyetemen szociológiai tanszéket kapna.

Lévi megdöbbenve hallgatta az olaszt, mint nyit az meg előtte egy olyan új perspektívát, melyre sohasem gondolt s pillanat alatt egész szédítő boldogságát látta egy szinte lehetetlen, álomszerű karriernek. Melyből legmagasabban az a boldogság emelkedett ki, hogy feleségül veheti Helént. Ez a gyönyörűség, melynek lehetetlensége három hetes boldogságát el-elkeserítette.

— Csakhogy ebbe sok idő beletelik és bizonyos, hogy csak hosszú harcok mellett történik meg, — folytatta az olasz. — Minthogy az egész világon, a munkások szociális szervezése egy érdektársaság kezében van. Ők szervezték, ők oldották meg, rendkívüli előnyökkel a munkások részére és még nagyobb előnyökkel a maguk számára. Amit most már erős existenciává tömörítve, tigriskörmökkel védenek és sárkányerővel őriznek. Ez természetes. A munkás úr lett Európa és Amerika fölött s a szervező vezérek fejedelmek lettek a munkásoknak. Kiknek nem a munkaadó szívja ki többé vérüket, hanem a szervező társaság. Nem olyan mértékben, igaz, mint ahogy a munkaadó tette, minthogy most jut is, marad is a vérből, de a munkás mégis vérszegény beteg anyagilag, szellemileg meg erkölcsileg pedig bizonyos dekadencia között lebeg, mint a szelidített vadállat, mely már nem a vadhoz, de azért a háziállathoz sem tartozik. Anyagi helyzetét megnyo-

morítja a drága piac, mely minden centralizáló nagy városban egyforma. S ezt a drágaságot, anélkül, hogy a köztudat tisztában volna vele, a szocializmus idézte elő. Hogy mily eszközökkel, azt ön nálamnál is jobban tudja. Szellemi és erkölcsi létének gyarlósága pedig, melyről, sajnós, magam is csak azóta tudok, amióta önt beszélni hallottam, részben lelkiismeretlen vezetés eredménye, részben néhány új tudománynak még tévelygő iránya, melynek áldozata a munkásosztály. Minthogy rajta próbálják ki. Ehhez tartozik először is az új vallástudomány, melyből az egyházi vallást ki akarják küszöbölni és modern tudományokkal helyettesíteni. A régi Istent deportálni akarják és az erkölcsök vallási alapját világi alappal fölcserélni. *Világosság* a jelszavuk, de úgy továbbítják a világosságot, hogy vadállatokat fognak pogány, kétkezekű kocsijuk elé, melyet fáklyák sokasága világít és kürtszó mellett, örült vágatással mennek neki embernek, állatnak,

nőnek, gyerekeknek, tanulnak és ostobá-
nak egyaránt.

Ezt a képet az ön beszédéből szakítottam ki, melynek minden szava olyan erővel vésődött belém, mint a tüzesített vasdarabba a szerszám. Kemény legény vagyok én, signore, sok vihart kiálltam s amire egyszer fölesküszöm, akár a Madonnára, akár az ördögre, azért kevés ez az egy kis rongy életem. De ön, signore, kiforgatott engem régi meggyőződésemből, melyért elhagytam apámat, anyámat, börtönt ültem s mint egy bolygó zsidó, kószálok a világban és állok a tegnapi szocializmus szolgálatában, amelyben tegnap — három hét előtt — még szentül hittem s ma már nem hiszek. Különös ember ön, signore, maga sem tudja, hogy milyen, csakhoggy megbabonázza az embereket. Három hét óta éjjel-nappal arra gondolok, amit öntől hallottam és kegyetlenül, az én eléggé olvasott és ravasz kis eszemmel minden oldalról jól megforgatom a beszédet. És rájöttem,

hogy reális, piaci ára, gyakorlati értéke nem sok van az ön tanításának. Minthogy az semmi egyéb, mint az élet régi és nagyon öreg illuziója, ami mindennap öregebb és mindennap régibb lesz és soha belőle semmi egyéb nem lesz, mint illuzió. Mert az emberek, bár akarnak, de nem tudnak jobbak és okosabbak lenni, mint amilyenek. És mégis, ön ki tudja forgatni az ember ép oly okos, mint gonosz lelkét a maga hitéből és amíg a jóság és szomorúság erejével felszántja a lelkeket, észrevétlenül elhinti bennük a haszontalan, gyakorlati érték nélküli, de az életnek egyetlen szép virágát: az illuziót. És ebből az illuzióból bontja ki egy új szocializmus magvát, azt az öröktől ősi igazságot, hogy egyenlőség az emberiség történetében nem volt és nem is lesz. Hogy az urat a szolgától nemcsak az örök anyagi javak különböztetik meg, hanem a szellemi tudás is. Minthogy a szellemi tudás csak az úrnak válik előnyére s a szolgának és alsóbb néposztálynak kárára van,

majdnem oly mértékben, mint a teljes tudatlanság. Amelytől meg akarja őt szabadítani, de mértékkel. Az alsóbb néposztály tudását lokalizálni akarja, hogy viszsa vezethesse őt száműzött Istenéhez. Még pedig miért? Nem a lelke üdvösségéért, hanem a földi élete nyugalmaért és lelkének békés harmóniájáért. Amire hogy mekkora szüksége van, azt önön kívül egyetlenegy prófétának sem hinné el manapság egyetlenegy proletár sem. Önnek — és én erre építék mindent — el fogják hinni. Önben valami különös szuggesztív erő van, mely embert, állatot magához vonz. Láttam, amint az erdőben mentében a madarak hosszú rajban követték önt, ahol megállt, ők is megálltak és kezdem hinni, amit a munkások beszélnek, hogy amikor először lement hozzájuk a bányába, glóriát láttak ragyogni a feje fölött.

Lévi kezére hajtott fejjel nézte és hallgatta az olaszt s most tiltakozva intett.

— Ostobaság, Ricotti! Bányász fan-

tázia. Olyan ember vagyok, mint ők, maga és a többiek.

De Ricotti a fejét rázta.

— Nem olyan, signore! Én tudom, hogy nem olyan. Három nappal az ön templomi beszéde után, egy éjszaka nem tudtam elaludni. Önre gondoltam, mindig csak önre gondoltam, ha akartam, ha nem, ami kezdett már boszantani. Olvasni kezdtem, nem ment. Irni próbáltam, nem ment. Pipára gyujtottam, nem ízlett. Meg vagyok én bolondulva? kérdeztem magamtól meghökkenve. Mi közöm nekem ehhez az emberhez? A vérem és a húsom ő nékem? És ha behúnytam a szememet, önt láttam. Ha kinyitottam, önt láttam. Ha idegen emberekre akartam gondolni, önre gondoltam. Már a fogamat csikorgattam dühömben és felöltöztem, nem volt maradásom a házban, kimentem. Vaksötét, ködös, hideg éjszaka volt és káromkodva álltam meg. Ha a kezemet a szemem elé tartottam, azt sem láttam. Hát merre menjek? — kérdeztem dühösen.

És amint kérdezem, egyszerre enyhe világosság támad körülöttem, különös sugáros világosság, egy hosszú világos csík, mint mikor sötét uton kézilámpásból egy gyertya fénye világít ki. Még a szívem dobogása is elállott. Olasz ember vagyok, az igaz, babonára hajló, de amióta a világot járom és ennek már tizennyolc esztendeje, elmaradt tőlem a babona. Nézzen meg engem, signore! Ma harmincöt esztendőös férfi vagyok, se nem ostoba, se nem gyáva és úgy remegtem, mint egy kis gyerek, aki eltéved az erdőben. Mi ez? — kérdeztem és nézek jobbra-balra, nem látok semmit. Holdvilág nincs, az ég vaksötét, se csillag, semmi és így különben sem világít csillag. És amint ezt mondom és fölnézek az égre, hát látom, hogy épen a fejem fölött, sugáros ferde csíkkal lefelé, úgy, ahogy még sohasem láttam, egy csillag világít. Azt hittem, hogy álmodom vagy megbolondultam. Megfordulok, nézem az eget erről is, arról is, nem látok egyebet a legteljesebb vaksötétségnél és

annál az egyetlenegy, különös csillagnál. A szívem örülten dobogott és valami soha nem érzett fájdalomtól és alázatos meghatottságtól, én, Antonio Ricotti, a vad szocialista, aki gyerekkoromtól nem sírtam, most sírtam, signore. Sírtam és öntudatlanul megindultam a csillag nyomán.

Lévi sápadtan ugrott fel.

— Maga beteg, Ricotti! — mondta iszonyattal.

Az olasz megrázta a fejét és szenvedélyes gesztussal felelt:

— Soha egészségesebb nem voltam, mint most vagyok, signore!

— De akkor volt beteg! — kiáltott Lévi. — Valami idegbeli zavar, valami láz, valami agykeringési rendetlenség . .

— Csak hagyja el, signore, — mosolygott Ricotti nyugodtan, — nem volt semmi bajom. Sem beteg, sem részeg nem voltam, sem csodahívó nem vagyok, hanem az mégis csoda volt. Mert a csillag világított előttem s én mentem utána ön-

tudatlanul, akarat és minden cél nélkül. És tudja, hova vezetett? Ön kényszerzubonyt fog rám adni, ha megmondom. Ide, ehhez a házhoz, ahol ön lakik. Egyenesen ide. És amikor ide értem, egyszerre eltűnt előlem a csillag s én egyedül maradtam az éjszakában, amelyet itt a park villanylángjai világítottak. Inkább leestem, mint leültem egy padra s megnéztem az órámot. Félkettő volt. És ott ültem a padon, amíg csak meg nem virradt.

Lévi meredten bámulta az olaszt, kinek szemében e pillanatban a legfanatikusabb meggyőződésnél egyéb nem volt.

— Mi van magával, Ricotti? — kérdezte szinte kétségbeesetten.

— Inkább azt kérdezze, *signore*, — mosolygott az olasz boldogan, — hogy ki van velem? Mert azt hiszem, hogy az Isten van velem, hogy a száműzött, régi Isten visszatért a lelkembe.

— Különös ember maga, — mondta Lévi elgondolkozva s visszaült az asztal mellé. — Azt mondja, hogy a száműzött

Isten visszatért a lelkébe és ez a lélek mégis tele van valami rettenetes boszunak a tervével.

Az olasz szeme elsötétült.

— Ne feledje, signore, hogy én olasz ember vagyok. Megtérhetek, de azért gondolhatok a boszúra. Ha az ember Istenben hisz, azt is hiheti, hogy az Isten kötelessége: újra és újra megbocsátani.

Elhallgatott s a két férfi meghatottan nézegette egymást. Lévi szomorú lemondással Ricottit s Ricotti friss, szinte vidám fanatizmussal Lévit.

És a világ csüggedten és boldogan aludt oda kint, mint ahogy ki tudja hány százezer esztendő óta alszik.

*

* *

Ricotti leveleket irt és küldött szét Európa minden nagy városába és utoljára Amerikába. Mindenütt voltak barátai, intelligens, fanatikus szocialisták, olyan emberek, kik vezető szerepet vittek a munkások között és így

súlya volt szavuknak a saját sajtójukban ép úgy, mint az egyes vezérek és az elnökök bürokratikus köztársaságában. Ismerte barátait és ismerte azokat a fojtott tüzeket, melyek állandóan pusztították ennek a vérrel épített köztársaságnak jövőjét. Tudta, hogy mint minden, akár köztársasági, akár állami formának megvannak a maguk vérszívói és despotái és a legerősebb hittel bízott benne, hogy azok valamennyien, kivétel nélkül, látatlanban, fölesküsznek Lévire, kinek képességeiről, szónoki tehetségéről s a legteljesebb érdeknélküli idealizmusáról olyan meggyőzően, annyi erővel s valóságos apostoli ihlettséggel irt, hogy saját magát is csodálkozásba ejtette. Mikor megírta a levelet és elolvasta, az agyveleje lüktetett, szive kétszeres erővel vert és káprázó szemmel meredt rá a kis kormos konyhálámpára, mely egy felfordított csupron állt előtte s így szólt:

— Ezek a levelek olyan szépek és olyan jól vannak megírva, hogy szinte

nem hiszem, mintha én írtam volna őket. Beszélni mindig tudtam, de fogalmazni, az nem ment. Valami különös dolgok történnek én velem, melyek mintha nem az én akaratomból történnének.

Ujjait rászorította szemére s fejét lehajtotta a piszkos kis festett asztalra, melyből szinte gőzölgött a petróleum és penészszag. Már hajnalodott, néhány óra múlva munkába kellett mennie s ott ülve, elaludt. És álmodott. Azt álmodta, hogy egy nagy, különös kerten megy keresztül, melynek minden fája és virága nem a szokott módon, a földben gyökerezett, hanem a levegőben. Láta minden egyes fának és virágnak a gyökerét, melyek hajszálvékonyak, átlátszóak, üvegtiszták voltak és olyan messze-messze elterjedtek, mintha az egész világot körülölelték volna. És ő ment, ment előre a kertben. Sokáig ment, mert el-elfáradt s megállt, de ilyenkor egy hang csendült meg a levegőben, mely hívta őt: Előre, Antonio Ricotti, csak siess! Várlak. — Mire újra

megindult és ment mindaddig, míg egy öreg embert talált, ki a legékesebb virágok között ült és egy kardot meg két kulcsot tartott kezében. — Ezeket neked adom, Antonio Ricotti, — szólt hozzája, amint ő eléje ért és a kardot meg a két kulcsot letette a kezébe. — Ez az egyik kulcs — mondta — arra való, hogy kinyissad vele a szegények szemét, a másik arra való, hogy kinyissad vele a gazdagok szívét s ezt a kardot azért adom néked, hogy védjed meg vele azt az embert, akit legjobban szeretsz a világon . . .

A szokott időben a vekker-óra megszólalt s Ricotti fölébredt. A füstös lámpa még mindig égett s Ricotti felkönyökölt az asztalra. Nem volt a szemében semmi álom, pedig alig aludt két egész órát, de a szive különös, félénk meghatottsággal dobogott.

— Én csak egy embert szeretek legjobban a világon, — mondta csöndes fenhangon és mélyen elérzékenyülve, — Lévi Mártont. És akkor bizonyosan öt

kell megvédelmeznem. — És azzal fogta a leveleket, borítékba zárta, megcimezte s mielőtt hat órakor a bányába ment, útközben egy postaládába helyezte el.

És a következő hetekben várta mindenünnét a választ. S ezalatt és már azelőtt, különös idegrontó életet élt. Nappal a bánya gépei mellett dolgozott s mindennap találkozott megcsúfolóival, kiknek egy-egy tekintetében, mosolyában mindig ott látta a templomi jelenetet. Ahogy az úr félkézzel galléron ragadta s ezek torokuk szakadtából kacagtak rajta. Ha csak egy embert látott közülök, már látta az egész jelenetet, hallotta otromba kacagásukat és ilyenkor a füle zúgni kezdett, a világ elhomályosult előtte és ölni szeretett volna.

— Csak várjatok, — lihegte magában, — majd üt a ti órátok is. Csak előbb más dolgom van. — S míg a boszúját forralta, hűtötte, napközben, míg közötük volt, izgatott sóvárgással várta az estét, amikor haza mehet, megvacsorázik,

hozat magának egy liter bort, azután ráfordítja a kulcsot a szobájára s a boros üveg mellé kiteszi az Uj Testámentumot és mindent és mindenkit elfelejtve, olvassa. Azt a könyvet, amit most olvasott életében először.

Azelőtt, mikor még nem gyűlölte meg a telep munkásait, estéit mindig köztük, a korcsmában töltötte. Erősen ivott, sok italt elbírt, mámoros sokszor volt, de részegségig sohasem jutott. Erre erősen vigyázott. Sok esztétikai érzékkel bírt s a részegségtől irtózott. E helyett, még alig pár esztendővel ezelőtt, mikor Amerikában dolgozott, erős ópiumszívó volt. Egyszer aztán életveszélyes mérgezést kapott s akkor megfogadta, hogy lemond erről a veszedelmes szenvedélyről.

De most egyedül töltötte estéit. A nappalok gyűlölet és titkos fájdalom között múltak el, mert arról a leányról, akit szeretett, gyakran hallott egyet-mást. Hogy most volt a jegyváltása s ekkor, meg akkor lesz az esküvője. De az esték

nyugalmat s az éjszakák boldog álmokat hoztak. Mihelyest behúnyta szemét, már a csodák világában járt. Az égitestek beszéltek hozzája, angyalok vezették kézen fogva, a nap, majd a hold magához vonzotta és láthatatlan erők emelték fölfelé. Hallotta Isten szavát, látta a menyországot s álmainak folytatása sokszor ébren is kísérte. Nem egyszer fölkelte, kiment szobájából s a vak sötét éjszaka fénynyel telt meg előtte, majd érintést érzett kezén, mintha valaki megfogta és vezette volna. S ezek a kábult, ijedt gyönyörűségek kezdték meghosszabbítani a nappalok józan világosságát és sötét szenvedését és a vágy az éjszakák után megsápasztotta. Kedv nélkül dolgozott és valami állandó izgatottság fogta el. Valami kinyilatkoztató csodára várt, napról-napra erősebben és több hittel és ebben a csodában izgatottan és mégis fanatikus nyugalommal várta a maga szerepét. És ezalatt a gyűlölete halványult, de el nem aludt, sőt időnkint féltelmes lángot vetett és kezdte erősen hinni

a maga küldetését, mint mellékszereplőjét egy isteni végzésnek, amely tulajdonképpen a Lévi kezébe van letéve, mint egykor az emberiség megváltása Jézus Krisztus kezébe. És így várta napról-napra a világ öt részéből a választ, mialatt külseje is különös változáson ment keresztül. Fekete haja őszülni kezdett, arca megnyúlt, szeme mélyebb lett és tekintetében, mintha egy távoli dráma rémei húzódtak volna meg, nyugodtan, szomorúan, martír megadással.

Két hét múlva megjött az első válasz, mely elútasítólag, ridegen szólt. És nemhogy pártfogást biztosított volna Lévi számára, hanem ellenkezőleg, komolyan és nem minden fenyegetőzés nélkül figyelmeztette Ricottit, hogy vonja ki magát az olyan veszedelmes és értéktelen hatás alól, mint amelyről szól. Minthogy ez a limonádés, papi szocializmus semmire sem jó. Legfőlebb arra, hogy a gyöngék fejét elcsavarja.

Ricotti sápadtan gyűrte össze a le-

velet és beteg izgatottsággal várta a többi. De a többi is ugyanilyen volt. Egytől-egyig, az elsőtől az utolsóig. Mintha nem is nyolc-tíz ember irta volna, nagy távolságban egymástól, hanem egy, csupán csak egy embernek levele lett volna, több kópiában.

Ricotti szédülve nézte a leveleket s dühösen szorította össze öklét.

— Itt valami aljas intrika történt, — gondolta, — valami hazug informálás, mely vagy egyszerre érkezett az én leveleimmel, vagy megelőzőleg.

Akkor éjjel nem aludt s másnap épen fizetésnap volt, mikor bejelentette az igazgatónak, hogy kilép a munkából és kérte a könyvét. Az igazgató a jelentékenyebb munkásokkal szemben nem birt önálló rendelkezési joggal. Ezt Princ János fentartotta a maga számára.

— Várjon holnapig, — mondta, — holnap az úr ideérkezik rókavadászatra s vele eligazíthatja a dolgot.

Másnap délelőtt nagy társaság ér-

kezett a telepre; nők, férfiak s Ricottit azonnal eléje engedték Princnek. A fiatal ember az igazgató irodájában, egy mérnökkel meg az igazgatóval beszélgetett. Vörös frakk volt rajta, fehér nadrág, hosszúszárú lakkcsizma s amint egy asztal mellett állt, könnyedén hozzátámaszkodva, olyan volt, mint a régi bizánci császárck hóhérjai. Olyan nagy, olyan erős, olyan fenségesen borzalmas, csak a feje volt szebb, érdekesebb, intelligensebb minden áldozatnál, még a legyőzött királyokénál is.

Ricottin borzadály futott keresztül, mikor meglátta s a gyűlölet még a szemefehérjén is lángot gyujtott. Az igazgató átment a mérnökkel a másik szobába, amint Ricotti bejött s Princ János érdeklődve nézett rajta végig. S látva szemében a gyűlöletet, mely mulattatta, mosolyogva kérdezte:

— Mi az ujság, Ricotti?

— El akarok menni, — felelte az olasz röviden, — s a könyvemet kérem.

— S az ok? — kérdezte Princ könyvedén.

Ricottit dühvel töltötte el ez a hang és mosolygás s nyersen válaszolt:

— Az okhoz semmi köze.

— Közöm nincs, — felelte Princ közönyösen, — csak érdekelne. Érdekel, hogy maga, aki testestől-lelkéstől Lévi-párti, egyszerre itt hagyja őt. Megvallom, én azt hittem, a hozzá való ragaszkodás minden egyes ember részéről, egész a haláláig szól. Ahogy például engem gyűlölnék halálig, őt ép úgy imádják halálig.

— Jól hitte, — felelte Ricotti szárazon.

— És mégis elmegy?

— Elmegyek, a Lévi érdekében. Most pedig kérem a könyvemet, — mondta türelmetlenül.

— Csak még egy percre, — szót Princ s cigarettára gyújtott. — Mielőtt elmegy, meg kell köszönnöm valamit magának, Ricotti. Annak a sok kitünő külföldi

szocialistának a címét, melylyel pár hét előtt megismertetett engem.

Az íróasztalon, melyhez Princ támaszkodott, egy súlyos vas-levélnehezék állt s Ricotti vérben forgó szemmel kapta föl.

De a másik percben a Princ János acélkeze leszorította karját, mire a levélnehezék kiesett kezéből, le, vissza az asztalra.

Az olasz szája habzott a dühtől.

— Hát maga volt, aljas . . .

Princ János a frakkja zsebéből kihúzott egy kutyakorbácsot s felemelte.

— Ha sértegetni mer, — mondta nyugodtan, — megkorbácsolom. Még pedig nem a jogos sértésért, ezért nem kapna ki, hanem a jogtalanért. Minthogy a más levelét felbontani úri ember nem szokta. S én különösen nem szoktam. Ezt jegyezze meg magának. Csak egyszerűen utasítottam a postát, hogy a maga és a Lévi leveleinek címeit azonnal tudassák velem.

Ricotti a tehetetlen düh és gyűlölet-
től már apatikusan hallgatott.

— És a posta tudatta. A maga le-
velei sértetlenül elmentek s másnap az
enyimek detto, ugyanazon címekre. Ezek-
ről a címekről tudniillik s a nagyszámú
levélről és a különböző irányokról sej-
tettem, hogy mit tartalmaznak s én, a
tőke személyesítője, figyelmeztettem a
szocialistákat, hogy föl ne üljenek két
holdvilág vitéznek, mert legalább ötszáz
esztendővel ismét hátrább lesz a világ s
a szocialisták kezdhetik elülről a maguk
dolgát. Ennyi az egész. — Kinyújtotta
kezét a csengő gombja felé, de Ricotti hir-
telen felkapta a fejét és szenvedélyesen
megrázta.

— Legalább azt mondja meg, miért
üldözi ön Lévit?

Princ Jánosnak egy pillanatra el-
sötétült a szeme s kezét visszahúzta a
csengőgombról. Azután másik cigarettára
gyújtott s lassan és nyugodtan, mintha
egyedül lett volna, megfordult s az ablak-

hoz lépett. A háta mögött pedig ott állt egy halálos ellensége s az asztalon ott feküdt egy browning és a nehéz vasnehezék. De Ricotti semmit sem látott, csak a vörös frakkos, nádszál egyenes, csodálatos fejű fiatal embert nézte, a hideg fejű, kegyetlen szívű, szegény emberek hóhérját, kit egyébről, mint a kegyetlenségéről, senki sem ismert. S ennek a fiatal embernek hangjában, amint most megszólalt, mintha szomorúság rezgett volna, amint egyszerűen, közönyösen mondta:

— Nem én üldözöm. Amióta az Ur-isten Kainnal megölette Ábelt, azóta minden Ábel háta mögé elhelyez egy Kaint, akit viszont azzal büntet, hogy nem őt teremtette Ábelnek.

Azután megfordult, hidegen fölvetette fejét s visszajött az asztalhoz és csöngetett.

— Adja ki Ricottinak a könyvét, — mondta a bejövő igazgatónak s elhagyta az irodát. Fenn, a saját lakosztályának szalonjában, a vendégei már várták. Dé-

jeuner dînatoire mellett ültek és levest ittak csészéből és pirított zsemlyén szarvasgomba pástétomot ettek hozzá. Ricotti pedig munkakönyvével zsebében, fölment Lévihez.

Lévi ép valami orvosságot kevert egy kis kerek, fehér tálkában s Ricotti, hogy ne zavarja, leült egy sarokba és várta, amig elkészül vele.

— Ugy látom, hogy sürgős, — mutatott az orvosságra.

— Meglehetősen, — felelte Lévi észrevehető zavarral. — Ugy hallom, az öreg Perbenyik folyós fülű unokája nagy beteg s ezt az orvosságot szeretném becsempészni az öreg orvosé helyett. Már egy ízben használt a gyerekeknek.

Ricotti elmosolyodott, de a szemébe köny szökött. Tudta, hogy mennyi gúnyt tűr el Lévi a gyerekektől, kiknek alávaló kis vezérük ép a nyomorék Perbenyik gyerek és meghatottan hallgatott.

Mikor Lévi elkészült az orvossággal, megszólalt:

— Búcsúzni jöttem, de nemsokára hirt adok magamról. És akkor megkérdezem doktor urat, volna-e bátorsága hozzá, sorsát reám bízni?

— Kedves Ricotti, — mondta Lévi szomorú mosolylyal, — az én bátorságom akkora, hogy nem magára, hanem a tengeren úszó dióhéjra is rá merném magamat bízni. Nekem egy veszteni való van, az a valaki, kiért minden veszedelemmel szembe mernék szállni.

És mind a ketten Helénre gondoltak. Lévi boldog szerelemmel s Ricotti szomorú előérzettel.

ÉVA.

Karácsony előtt egy héttel, Lévi Helénnel együtt virrasztott ennek beteg apja mellett.

Sűrű, vörös selyem ernyő tompította fejük fölött a lámpa fényét, mely vörösarany sugarakban hullt Helén szőke hajára és arcára barnásvörös zománcot vetett.

A beteg mérnök csak előbb aludt el s a fiatalok fáradtan és csüggedten hallgattak.

A Helén büszke, gúnyos metszésű szája körül volt valami új vonás, egy lágy, merengő, puha kis felhő és aggódó

tekintetében bizonyos komoly szomorúság.

— Ha arra kérném, — szólalt meg suttogó hangon, de gyorsan és erélyesen s kezét keresztül nyujtotta Lévi felé a kis asztalkán, mely mellett ültek, — hogy ne menjen el, teljesítené kérésemet?

— Csak egy hétről van szó, — felelte Lévi és boldog gyönyörűséggel szorította meg Helén kezét. — Az édes apja állapota ne aggaszsa. Nincs semmi veszély.

Helén türelmetlenül húzta vissza kezét.

— És én mégis szeretném, ha nem menne el. Félek valami ismeretlen veszedelemtől, türelmetlen vagyok és nem látom semmi reális célját ennek az egész utazásnak.

— A jövőnkről van szó, — felelte Lévi komolyan.

De Helén idegesen intett.

— Nekem nem tetszik ez a kalandos bekezdés, melynek a végét nem lá-

tom. És ez a handabandázó kalandor Riccotti sem tetszik neked. Mit tehet ő magáért? Érti maga ezt a részeges, ópiumszívó vad olaszt?

Lévi elmosolyodott, mintha egy kis gyerek kifakadásait hallgatta volna és szelíden megfogta Helén kezét.

— Meg akar engem hallgatni? — kérdezte komolyan és szemében felcsillant az a szinte fizikai fájdalmat okozó mély szomorúság, melynek hipnotikus varázsa alól még a legdurvább lelkek sem tudták magukat kivonni.

— Beszéljen, — intett Helén és közelebb ült Lévihez, hogy jobban hallhassa suttogó hangját.

— Az ember a legtöbb céljának vagy rosszul, vagy sehogysen látja a végét. Én például, mikor számtalan diplomámmal zsebemben, először végig mentem Budapest utcáin, azt hittem, minden utcasarkon ott áll egy láthatatlan tündér, aki kézen fog és azt kérdezi tőlem: hová akarsz leülni? Melyik katedrába? Hová

vigyelek, a klinikára, az egyetemre vagy a tárgyaló terembe? És egy félesztendeig egy ügyvédi irodában aktákat másoltam, mialatt folyvást az járt eszemben, hogyan kellene az emberek életét egyszerűsíteni azokkal a mesterséges bajokkal szemben, melyeket részben saját maguk, részben felebarátaik zúdítanak reájuk? És ezalatt kezdtem magamra nem gondolni és kezdtem saját magamat saját magamtól elveszíteni. Így kerültem erre a telepre is. Félig öntudatlanul. A magam életéről megfeledkezve, azt elveszítve s csak a másokéra gondoltam. És erre gondoltam mindaddig, míg rá nem jöttem, hogy szeretek egy nőt, magát, Helén! És ugyanekkor megtaláltam saját magamat is. Visszakerültem önmagamhoz, kinek első kötelessége önmagáért dolgozni vagy másként: a nőért, magáért, Helén. És az eszközökben, ha azok tisztességesek más-különben, nincs jogomban válogatni; különösen, ha nincs is módomban. Nekünk kenyér kell, Helén, hogy szerethessük

egymást és valami pozitív, magának és az én tudásomnak megfelelő existencia. Hát arra kérem, ne nézze le Ricottit, ezt a szegény fanatikus apostolt, akit én emberi gyarlóságomnál fogva nem arra használok fel, hogy a saját lelkének készítse elő a menyországot, hanem arra, hogy nekünk kettőnknek készítse elő. Ilyenek vagyunk. Ez az ember . . .

Az utolsó szavakat már nem is hallotta Helén, csak sejtette s a könnyen lelkesülés, mi természete volt, már magávai ragadta.

Boldog izgalom volt belenézni egy-egy pillanatra ennek a kiváló férfinak a lelkébe azon a résen, melyet az sajátkezüleg nyitott meg előtte. S a fiatal leány győzelmi mámorán már ott settenkedett egy másik mámor, a közeli jövő asszonyának diadala, az a minden asszonynak barbár, ördögi vágya, hogy egyedül uralkodhassam a férfi lelke fölött.

Hogy számúzve legyen onnét: tudo-

mány, művészet, emberszeretet, magasabb kötelességek és minden, ami, a férfi-lelket, mint erős konkurrensét a szerelemnek, betölti.

És először ismeretségük óta, szerelmi láz kapta el, melynek tüzét, meglehet, a diadal mámorea gyújtotta fel.

Keresztülhajolt az asztalon, megfogta Lévi kezét és perzselő pillantását, mint valami olvasztott, tüzes aranyat, keresztül szúrta a szemén, a bőrén, beleöntötte a fiatal ember vérébe, mely ép oly tiszta, ép oly szüzi volt még, mint az övé.

És Lévi, aki először látott életében szerelemtől égő női arcot, vágytól lángoló ajkat, sápadtan, hamuszínű ajakkal hajolt a gyönyörű leányfejre.

— Felelj, — suttogta Helén szenvedélyesen és először tegezte, — felelj mindenre, amit kérdezek.

— Felelek, — súgta vissza kábult erőtlenséggel, magán kívül Lévi s azzal

az alázatos megadással, mely minden férfit kutyává vagy gazemberré tehet az első odaadás pillanata előtt.

És Helén, az asztalon keresztül hajló testtel, tenyerébe fektetve a fiatal ember fejét, kérdezte:

— Hogyan szeretsz, milyen nagyon, milyen mélyen, milyen forrósággal, milyen odaadással, mennyi lemondással ?

— Imádlak, — suttogta Lévi.

—Ez nem elég. Jellemezd, fessed meg szavakkal, légy költő, művész, próféta, Isten! Akit én szeretek, Isten legyen !

— Imádlak, — súgta Lévi.

— Mire volnál kész értem?

— Mindenre.

— Nagy leszel-e értem?

— Nagy leszek.

— Esküdj meg.

— Esküszöm!

— Elhagyod-e értem hitedet?

Lévi, mintha tövist szúrtak volna

szivébe, felugrott és rémülten nézett Helénre.

De Helén, mintha nem látta volna rémületét, mosolyogva, csábítóan, szerelmesen sürgette:

— Elhagyod, úgy-e, elhagyod?

— Nem, — súgta Lévi határozottan. — Ezt az egyet soha. Kivánj tőlem, amit akarsz, csak ezt ne.

Helén is felállt s karját belefűzte a fiatal ember karjába és a nyitott ajtón keresztül bevitte az ebédlőbe. Az ablakok itt nem voltak lefüggönyözve, lámpa nem égett a szobában s a tiszta, fényes, tele hold, mint valami szekrényben őrizte itt ezüst sugarait, kincseit. Az asztalon egy még díszitetlen karácsonyfa ragyogott, végigöntve a hold ezüstös szálaival s Helén hirtelen ráfonta két karját a Lévi nyakára és ajkát, tiszta, illatos, érintetlen ajkát forrón odaszorította a Lévi szájára.

És most már kérdezhetett, kívánhatott, amit akart.

— És kérdezte:

— Kikeresztelkedsz?

És Lévi ittasan súgta:

— Ki.

— Mikor?

— Amikor te akarod.

— Isten téged úgy segéljen?

— Isten engem úgy segéljen.

A karácsonyfa az asztralról hirtelen nagy zajjal leesett. Mintha egy erős, haragos kéz taszította volna le. Ugyanekkor a másik szobában fölébredt a beteg mérnök és Helén ijedten engedte el Lévit.

— Megijedt? — kérdezte Lévi aggodalmasan.

Helén összerezzent.

— Meg, — suttogta.

— Kis bohó, — mosolygott Lévi s lehajolt, hogy szomjas ajkával ismét érintse Helén ajkát; de Helén most feszes erővel egyenesítette ki nyakát s elfordította a fejét.

— Nem most, most már nem, — suttogta izgatottan. — Menjen haza, késő

van és holnap korán úszik. Jöjjön! — Kikisérte az előszobába Lévit, kezét szorított vele és homlokát nyújtotta oda szája helyett.

— Menjen, — mondta zavart meghatottsággal, — és az én Istenem, a mi Istenünk legyen vele.

Még egyszer kezét szorítottak és Lévi szinte tántorogva s szívében friss, égő fájdalommal hagyta el a házat és tért be a holdsütötte, havas parkba. És amig ment, mintha nehéz, suhogó szárnyú kísértetek mentek volna utána, kik jobbról, balról, kínos következetességgel súgták fülébe:

— Hitehagyott! . . .

Otthon lefeküdt, de nem tudott elaludni. A párnák, a matrac, a takaró, minden úgy égette testét, mint a tűz. Felkelt, felöltözött és az ablak mellett ülve várta meg a reggelt. Ekkor elővette a kis paktáskáját és az erdőn keresztül lement a faluba, a vasúti állomásra. Megváltotta a jegyét Teschenig s mikor beült a ko-

csiba, szomorúan, mint egy bűnös, haj-
totta le a fejét és sóhajtva mondta ma-
gában:

— Meg fog engem verni az Isten,
az én Istenem, a Jehova!

Országos Széchényi Könyvtár

IDEGENBEN.

Egy furcsa kis társaság várta a tescheni állomáson Lévit. Egy hosszú és ritkahaju fiatal mérnök-gyakornok, két facér gipszbányász, egy óriás termetű öreg posztógyári munkás, ki az összes porosz gyárakból ki volt tiltva és Boroszlóból nemrég jött át ide Osztrák-Sziléziába. A vérerekkel átfutott szemű, durva, darabos arcú és hatalmas vállú öreg porosz elől állt Ricotti mellett s a férfiak háta mögött egy leány húzódott meg. Valami állásnélküli tanítónő, lengyel leány, most zongora leckéket adott és egy kis német ujságba fantasztikus legendákat és verseket irogatott.

Ricotti sápadtan állt a perronon, minden pillanatban idegesen kapott órá-

jához és hátra nézett az embereire, hogy ott vannak-e helyükön. Mikor végre bejött a vonat, egy intésére levették a férfiak kalapjaikat és így várták be Lévit. És megtörtént a bemutatás. Ricotti egyenkint megnevezte kísérőit s utoljára a leányt. Valami lengyel nevet mondott, melyhez egy bibliai keresztnév tartozott: Magdolna. Lévi ránézett a leányra s egy királyi hajfonattal körülcsavart, halvány, jelentéktelen kis arcot látott, melyből két rajongó, sötét szempár ragyogott ki.

Az óriás porosz elvette Lévi kezéből a pakktáskát s elindultak egy kis szálloda felé, mely mindjárt az állomás mellett feküdt. Közönséges, piszkos kis egyemeletes ház, a tulajdonos, valami lengyelzsidó, a földszinti korcsma-helyiségben heringet mosott egy nagy cseréptáliban.

Ricotti ide vezette a társaságot s vacsorát rendelt. Lévit az asztalfőre ültették s Magdolna, a leány, szerényen az asztal végénél húzódott meg. Két széles,

bádogernyőjű petróleumlámpa égett az asztal fölött s a durva, vörösvászon abraszon a keletlen fekete kenyeret és a káposztalevest jóízűen ették.

Csak Lévi, Ricotti és Magdolna nem evett. Lévi nagyon sápadt és szótalan volt, Ricotti izgatott s a leány folyton Lévit nézte.

Az óriás porosz mindannyiuk helyett evett, a két gipszbányász inkább ivott s a mérnökgyakornok csak sebtében evett, mert közbe Ricottinak valami névsort állított össze.

Mikor megvacsoráztak és szivarra gyújtottak, a porosz felkönyökölt az asztalra és beszélni kezdett.

— Én nem vagyok szónok — mondta rusticus, tele szájjal és olyanformán, mintha nagy meggondoltsággal ejtene ki minden szót — hanem még egyszer köszöntöm, testvér! Isten hozta. És duplán az Isten hozta, mert már valakit csakugyan kellett ide az Istennek hoznia. Valakit, aki tud és mer az

olyanok helyett beszélni, akik sem nem tudnak, sem pedig nem mernek. Egy becsületes, igaz, okos szocialistát. Nézzen meg engem, testvér! Hatvanegy esztendő vagyok, az erőm akkora, mint egy harminc esztendőse és az eszem helyén van. Én tudom, meddig lehet menni és meddig nem. Tudom, mi jár ki az úrnak, és mi a munkásnak. Tizennégy esztendőskoromtól dolgozom. Ismerem az összes osztrák és porosz gyárat s mert nem akartam belemenni egy sztrájkba, az összes porosz és német vezetők kartelbe álltak és odahaza, ahol a feleségem, gyerkeim vannak, nem kapok többé munkát. A vezetők nem engedik, hogy kapjak. Át kellett ide jönnöm.

A vén porosz fölemelte a söröspoharát és ivott. A szomszéd asztalnál két würbenthali gyapjúszállító ült, az egyik morva, a másik cseh ember és figyelmesen odahallgattak s a tekintetükkel, ha nem is akarták, megint csak visszajöttek Lévihez és majdnem olyan fanatikus ki-

tartással nézték, mint az asztal tulsó végéről Magdolna.

— Isten kezében vagyunk mindannyian,— szólott most Ricotti s a szeme kigyult, az arca nekihevült — és ő nem hagyja el a leghitványabb férgét sem. Az ember elfordul tőle, lenézi és megtagadja, mert részben gyerekes oktalanságnak tartja egy csomó legendára építeni fel az egész életét, amelyben pedig nincs egy mákszemnyi legenda sem. Minthogy a tudomány keresztül-kasul járta az embert, mint a villám a házat, mely az ablakon megy be és az ajtón jön ki és a tudomány azt mondja: az emberben nincs már semmi titok. Tudjuk, hogy lesz, hogy mulik el, tudjuk miért él s amit még nem tudunk, a tudomány arról is lehuzza majd a bőrt. Hát minek kellene a már mindent tudó embernek egy olyan láthatatlan hatalom, amelyről semmiféle pozitív adatunk nincs, hogy ki ő és mi? Az ember többé nem tűri a konkurrenst még az Istenben sem és saját magát teszi meg

Istennek olyanformán, hogy azt mondja: én vagyok a kehely, melyben az élet itala és a halál mérge terem, én vagyok: az Isten! Én tudom, mi szépíti meg, mi teszi gyönyörűséggé az életet és én tudom elűzni a nyavalyákat, az életem fájat mardosó férgemet, hát én vagyok: az Isten! És az ember, mint a kalandos természetű gyerek, elszökött az ő szülőjétől, ment vala az erdőbe, ahol rászakadt az éjszaka és ahol sok vala az erdőnek fái, a vadállatok és csúszómászók, kigyó és az erdő minden réme és az ember, az eltévedt gyerek, megijedt és fohászokodott: Isten, láthatatlan hatalom, élet és halál parancsolója, jöjj segítségemre, mert nagy a sötétség körülöttem, sok a veszedelem és az én erőm gyönge a te erőddel szemben. S ekkor az Isten, aki az ő leghálátlanabb teremtményét, az embert, soha sem hagyja el az ő bajában, a földre küldötte több ezer esztendő előtt az ő egy fiát, hogy vezesse ki a sötét erdőből az eltévedt embert. S az ő egy fia előtt a földre

küldötte Mózeset, s a fia után, nagy sötétségek idején, egy-egy isteni embert. Egy-egy nagy vezért, egy nagy hazafit, egy nagy költőt, egy nagy emberbarátot, egy-egy lángeszű embert és most küldé — és egy intésére mindannyian felálltak az asztal körül — küldé ezt a halvány, hallgatag fiatal embert, asztalunk diszét, vendégét. Ha ő beszélni kezd, a föld megnő a lába alatt, feje körül glória ragyog és száján arany madarak repülnek ki, melyek körül fogják repülni a világot és hirdetni fogják az ő nagyságát. Nézzétek meg, ő az Isten fia és az emberek boldogságáért lett küldve!

Ricotti hangja betöltötte az egész nagy sivár korcsmahelyiséget s azok a lengyel szekeresek, kik a tulsó végén ültek, azok is hallották és tátott szájjal, dobogó szívvel figyeltek és ismeretlen erőtől vezetve felálltak és közeledtek emezeknek asztalához. A lengyelzsidó korcsmáros is abbahagyta a heringmosást és odaállt a Magdolna háta mögé, valamint a két wűr-

benthali gyapjuszállító is ott ült már egészen közel és az utcáról, a korcsma előtt elhaladókat is kézen fogta egy láthatatlan erő és vitte be őket az ajtón. Egy józan életű, szorgalmas szabó, aki ép kész munkával sietett egy kundschaftjához, annyira megkívánt egy pohár meleg bort, mikor a korcsma mellett elment, hogy nem tudott ellentállni vágyának és rálépett a pár lépcsőre, mely a korcsmába vezetett. — De ép egy ilyen piszkos, zsidó korcsmába menni be, — korholta önmagát, mikor már keze a kilincsen volt; a vágy azonban, hogy bemenjen, olyan erős volt benne, hogy minden további gondolkodás nélkül kinyitotta az ajtót. Ugyanígy járt egy előkelő fiatal úriasszony, ki kis gyerekével az állomásra sietett valami rokona elé. Az elkényeztetett gyerek vizet kért és egy tapodtat sem akart tovább menni. Hiába biztatta az anyja, hogy azonnal az állomáson lesznek s ott kap majd vizet, a gyerek sírt és toporzékolt, hogy: Itt! Itt! Itt! . . . És nem maradt

más hátra, a finnyás úrinő drága muffjával, hogy keze hozzá ne érjen a piszkos kilincshez, kinyitotta a korcsmaajtót és bement a gyerekével.

És aki egyszer bement, az nem tudott mindjárt kijönni. Az asztal, ahol Lévi ült, már körül volt fogva s a fiatal ember varázsos szeme és halvány arca mindenkít feléje vonzott. Ott álltak az asztal körül a lengyel szekeresek, a gyapjúszállítók, a szabó, az úrinő és amint Lévi beszélni kezdett, mintha csak a földből nőttek volna ki az emberek, a korcsma alig öt perc alatt szorongásig megtelt. A vasútról jövő kofák, halkereskedők, katonák, esti sétájukra induló, kifestett arcú leányok, kiflit és peracet áruló fiúk, beretvált képű, külvárosi komédiások jöttek be.

És Lévi halálos sápadtan, megzavarodva ennyi ismeretlen ember idegen arcától, az idegen ország levegőjétől és az idegen nyelv használatától, bátortalanul ült helyén s szavai eleinte meg-megbotlottak. De mindinkább nekibátorodott,

hangja megerősödött, csengett, mint a régi templomok szent harangjai, melyeket győzelmes ágyukból öntöttek. És szeme, arca, mint a lassú fehér ködbői kibontakozó és szélesbülő aranyrózsa: a nap, hevülni, égni, ragyogni kezdett s e ragyogáson keresztül szívének mély szomorúságát a legostobább percesfiu is kiérezte.

Az embernek Istenhez való tartozásáról beszélt, olyan megrázó hangon és annyi lírikus szomorúsággal, mintha a hattyúdalát mondotta volna el. A fájdalom és önvád összeszorította szívét, lelkét égette a szégyen s míg beszélt kifelé az embereknek, befelé halálos szorongással kérdezte magától:

— Van-e nékem jogom Istenről beszélni, akit elhagyni készülök, akit már meg is tagadtam, akit már esküvel fogadva, el is taszítottam magamtól? Van-e vajjon nékem jogom az egy Istenről beszélni, mikor az én lelkem a keréketörés gyötrelmét érezi a magam ősi hitének és

Istenének elhagyása miatt. Tisztában vagyok-e én azzal, hogy Isten csak egy van, mikor a fájdalomtól ordítani szeretnék a magam Istenének megtagadásán és hit, kedv és meggyőződés nélkül készülök egy új Isten imadására. Holott tudom, hogy az Isten egy marad fölöttem, csak az én imádásomnak módja változik meg és mégis úgy sír a lelkem, mint a gyereké, aki eltemeti az édesanyját és el kell fogadnia utána a mostohát. Igaz ember vagyok-e én, az emberszeretet és lelkesülés vezeti-e az én lépésemet, gondolataimat, mint azelőtt, mikor még nem uralkodott egész lelkem és szívem fölött egy leány képe? Vajjon nem-e komédia, az emberek félrevezetése ez az én egész szereplésem, ide utazásom, csak azért, hogy egyengessem a magam boldogulásának hamis útját, hogy készítgessem egy leánynak a puha fészket, akinek vágyom a csókjára, az ölelésére? . . .

És ez az eddig ismeretlen fájdalom, önkínzás és gyötrellem megmélyítette be-

szédének szépségét, melyet az egész korcsma-társaságból alig értett öt ember. De érezni, mindannyian érezték. Érezték az ismeretlen finomságokból és szépségekből kisugárzó fájdalmat és igazságot s hangjának és szemének szépsége és az a megmagyarázhatatlan vonzódás, melyet az emberek iránta az első perctől érezték, oda kötötte őket hozzá, mint az orosz-lánokat az isteni megszelidülés csodája Dániel lábához.

Ricotti, aki már ismerte őt és szét-pattanó extázissal hallgatta és az elbűvöltség rajongásával nézte, beteges idegeinek finom rezgésével érezte, hogy a fiatal ember lelkéből valami eddig ismeretlen tragikus fájdalomon keresztül szűrődnek most le a szavak. De Ricotti már annyira nem látta őt embernek, hogy emberi fájdalmakra nem is gondolt és rajongó hitét Lévível szemben csak megerősítette ez az új, ismeretlen, tragikus kisugárzás.

És Lévi egyedül, megértetlenül em-

beri gyötrelmével, látta, érezte, hogy ő azt tesz és azt tehet az emberek szívével, amit akar.

Hogy úgy játszhat ezekkel az elkínzott, eldurvult, szegény vérző szivekkel, mint az angyalok a rózsák hulló leveleivel. Azokon a könnyes, máskor csak gyűlölet és keserűségtől hevülő szemeken keresztül belátott az elhagyott szivek mélyére, melyekből az élet minden gyöngéd érzést kitakarított s az Isten, aki csodák által nem jött nékik segítségükre, mint egy ócska fészület, ki lett dobva a szivekből az útszélre. De amint jött valaki, aki a kidobott Istent felvette az útszélről, megtisztogatta a portól és gyöngéden visszahelyezte a vérző és fájó szivekbe, az emberek egyszerre boldogoknak érezték magukat. Mintha egy nagy kincset tettek volna le kezükbe s a boldogságtól, hogy az elveszett Istent visszakapták és valaki, egy jó, egy szent ember, Istennek egy fia mondta nekik: hogy hisz ők jó emberek, csak szerencsétlenek, mert nem hisznek

és szegények, mert Isten nélkül élnek, a boldogságtól sírtak. Mind, ahányan voltak. A nyereszkesedő kofák és a finom urinó, a ravasz korcsmáros és az ostoba szekeresek, a fiatal mérnök-gyakornok, a gipszbányászok, Magdolna az asztal tulsó végén. És az óriás porosz, mint egy alvó járó fölemelkedett helyéről, az asztalra csapott, sápadtan, vörösen égő szemmel, s a meghatottságtól elváltozott hangon kiáltotta:

— Ki ez az ember?

És a hallgatók között, mint egy hirtelen szakadó, zúgó hullám, kitört a kérdés: ki ez az idegen? Honnét jön és ki ő? . . . S az urinó utat tört magának az embereken keresztül, odament Lévihez s a sírástól fuldokolva tartotta eléje gyerekét és kérte:

— Áldja meg őt!

Harminc-negyven szív egyszerre dobbant meg, fájdalom szorította össze a sziveket s a piszkos, sörszagú, borgőzös korcsma, hol máskor káromkodás és

durva ének járta, csodálkozva hallgatta a szivek bűnbánó és boldog zokogását.

A zsidó korcsmáros legszebbik szobáját adta oda Lévinek, a felesége legfinomabb ágyneműjével vetett neki ágyat s mikor már Lévi aludni ment, a korcsmáros hátratett kézzel, sápadtan magyarázta az asszonynak: ez ott fenn egy Isten a mi népünkől, de üzletnek is nagyszerű. Ugy fog virágozni a korcsmánk, mint a csipkerózsa-bokor Hebron hegyén és ki fog szélesbülni, mint a Pison folyó, mely megkerülte Havilah földjét, hol az arany terem . . .

Az asszony egy széken ült, fésülködött és sírt. Ő nem gondolt az üzletre, csak az Isten fiára, ki az ő saját ágyneműjén fekszik odafenn s az ő tollával takarózik. E nő nagyon vallásos volt, Hádának hívták s a sok dolog és sok gyerek már kiitta a vérét, megette a húsát s mint egy felöltöztetett karó, már olyan volt.

— Ha most halnék meg! — sirdogált csöndesen és boldogan s egy csuporra

borítva a parókáját, szorgalmasan fésülgette, amint magának bevallotta, csak azért, hogy ha most találna meghalni, rendben legyen a feje.

És a Beszkidek lábánál fekvő népes városban sok házban sirdogáltak akkor éjjel és sok száj kimondta a Lévi nevét. Aki hallotta őt, vitte tovább a hírét s aki- nek csak jóbarátja vagy ismerőse volt, fölkereste és elmondta néki, hogy egy idegen fiatal ember jött a városba, aki minden vallásu ember lelkéhez egyképen szól és a legkonokabb istentagadót is megfogja, szavainak szomorú és igaz szépségével a legzárkózottabb szívet is megnyitja és minden erőszakoskodás nélkül, észrevétlenül fölemeli a kidobott, megtagadott Istent és visszahelyezi a szivekbe, aki nélkül az ember, a szegény ember, szegényebb Lázárnál, nyomorultabb Jóbnál és boldogtalanabb magdalai Máriánál. S aki csak hírét hallotta, látni és hallani akarta, mert a legostobább ember is ékesen szóló lett róla beszélve és a legdurvább lélek is

szelíd és lelkes szavakkal emlékezett meg róla.

Ezalatt Lévi fáradtan feküdt a gondosan őrzött s a hosszas állásban megsárgult, penészszagú ágynemű között s a vaskályhában vígan pattogott a tűz. A lámpát eloltotta Ricotti, az ablak függönyét felhúzta s a hold bevilágította a szedett-vetett bútorú, füstös falú szobát. És Lévi meg Ricotti beszélgettek. Az olasz az ablak mellett ült, de minden öt percben felugrott, izgatottan végigment a szobán és ismét leült. A szeme úgy ragyogott, mint a Szent János-bogár, arca ki volt hevülve és a hangja merő szenvedély volt. A legfanatikusabb szenvedély. Így szólt:

— Én is értek valamit ahhoz, hogy kell valakiért propagandát csinálni; ismerem az utját, a fortélyát, gyönyörűen kicirkalmaztam magamnak az egész tervrajzot. Az első ütközet színhelyül ezt a kis osztrák tartományt szemeltem ki, melynek minden talpalatnyi földjén gyárké-

mény füstölög. Ismerem az itteni viszonyokat s tudom, hogy szociális értelemben a nagystílű európai viszonyokhoz képest, itt még háborítatlanul lehet egymást tenni. Itt alig akad külföldi munkás, legfőlebb a szomszéd, rokon Németország munkásai okkupálják a területet. És ezek a német, osztrák és szláv eredetű emberek ritkább vérűek, mint az olasz, francia és a többi délvidéki, kik szervezői, fejedelmei az egész európai munkás-szervezkedésnek. Ezek itt kisebb igényű, hajlíthatóbb, puhább lelkű germánok és nekünk ilyen lelkekre volt először szükségünk. Mikor aztán elterjedt volna kissé a híre, önnek, mester, mehettünk volna tovább. Olyanformán, hogy egy katedráért még mindig visszajöttünk volna a nyugodt germánokhoz. Így terveztem . . . És ma este, amíg néztem és hallgattam önt s az embereket körülötte, másnak láttam az egész helyzetet, önt, a küldetését és Istennek akaratát, mint eddig. És az ő segítségével elvetjük az egész régi tervet, hogy

megvalósítsuk segítségével az újabbat. Önnek nem kötelességei vannak az emberek iránt, hanem isteni küldetése van érettük. Ön a szeretet és bűnbánat Istenének földre küldött szelleme. Egy új Krisztus.

Lévi csodálkozva felült az ágyban. Mintha egy távoli erdő mélyéről, vagy egy magas hegynek tetejéről jött volna a Ricotti hangja, úgy hallatszott. Benne állt a holdnak ezüstös zuhatagában, mialatt lába és karja mintha megnyúlt volna, s keze szögletesre merevült össze.

— Mi történik magával, Ricotti? —
— kérdezte Lévi ijedten.

— Velem ne törődjön, *signore*, — felelte Ricotti rekedten az izgatottságtól. — mert én úgy sem tudom annak magyarázatát adni, ami én velem történik. Én csak engedelmeskedem és arra kérem önt, engedje meg, hogy lábai alól fölszedhessem a kavicsokat. Minthogy itt csodával állunk szemközt, ön is, én is. Nekem több adatott meglátni e csodák rejtélyé-

ből, mint a lámpást vivő szolgának, aki ura előtt halad és az utat kémleli előtte, mint önnek. Én látom és tudom már, hogy ön kicsoda, hogy több, mint ember, hogy egy új Krisztus. Ezt akartam mondani.

— Ricotti! — kiáltott fel Lévi panaszosan és haraggal.

— Jól van, — felelte Ricotti egyszerre nyugodtabban s a maga természetes hangján. — Én már ismerem önt, tudom, hogy kicsoda, de ön még nem ismeri önmagát és nem tudja, hogy ki. Feleljen hát nekem a következő kérdésekre: Tudja-e, hogy rendkívüli szellemi tehetséggel bír, mely meghaladja a legfényesebb genialitást is?

Lévi visszafeküdt a párnákra és bágyadtan sóhajtott:

— Inkább a szorgalmam lehetett rendkívüli, Ricotti!

— Jó, felelte az olasz. — Menjünk tovább. — Magyarázza meg rendkívüli lelki tulajdonságait, melyek olyan ma-

gasra emelik a többi ember feje fölé, mint amilyen magasan a nap ragyog felettük.

— Gyerekes faggatás ez, Ricotti, — mosolygott Lévi. — Olyan vagyok, mint minden huszonkét esztendőös fiatal ember, akinek nagyon jó anyja volt, nagyon nemeslelkű, okos apja, vagy nevelője, egy kevés esze és jó szive van.

— Helyes. Hát ezt is megmagyarázta. Menjünk tovább. Micsoda csodával határos, isteni varázs rejlik az ön, mondjuk emberi személyében, — hogy magához vonzza az embereket, az állatokat, a csillagokat, a holdat és minden égitestet.

Lévi kedvetlen mozdulatot tett kezével.

— Maga őrjöng, Ricotti!

— Nem őrjöngök, — felelte Ricotti szenvedélyesen — csak látom önt és feje fölött az Istent és tudom, hogy ön az Istennek fia, egy új Krisztus. És arra kérem, hogy amint ön is látja az Istent feje fölött, azonképen lássa meg saját magát is. Higyjen önmagában és küldetésében,

hogy az emberek is higgyenek önben. Amint az első kétely sóhaja elszáll önből, az emberek már megtagadták. Mert sohasem az emberek kételkednek először bennünk, hanem saját magunk. Mi csak nem valljuk be önmagunknak, míg az emberek bevallják nekünk.

Lévi fölemelte fejét a párnáról és tekintetét komolyan ráfüggeszté Ricottira.

— Mondja meg, — szólt, — hogy mi célja van velem és hova akar vezetni?

— A cél nem az enyém, — felelte Ricotti ép ilyen komolyan s leült az ágy melletti székre. — S a hova én vezetni akarom, az nem az emberi boldogságnak kikötője.

— És hova akart még tegnap vezetni?

Ricotti tétovázva nézett maga elé.

— Tegnap?

— Tegnap.

— Tegnap még oda vezettem volna.

— És ma?

Ricottinak elszorult a hangja.

— Ma oda, ahova az Istenek útja vezet.

Lévi összerezcent és lehunyta a szemét. A hold lassú keresés után, mintha rátalált volna az ő ágyára is, végigteríté rajta ezüstös fátyolát s a fiatal ember, mint egy csipke-szemfedő alatt, lehúnyt szemmel, halványan feküdt. Valahonnét a földszintről egy óra ütése hallatszott fel s az ajtón kívül női ruha suhogását asszonyi szavak suttogása kapta el. A falhoz lapulva, mint két árnyék, Magdolna, a lengyel leány, suttogott Hádával, a zsidó asszonynyal. Léviről beszéltek, ki a hold ujjának érintése alatt elaludt és Ricotti gondokba merülve őrizte álmát.

HANNIBAL ANTE PORTAS.

Ugyanaz nap, amikor Lévi elutazott, Princ János tudatta az igazgatóval, hogy megváltoztatja még az apjától átvett ama szokást, hogy Szilveszter estéjén ajándékozza meg a munkások gyerekeit s ezután karácsony estéjét ünneplik meg. S minthogy az igazgató felesége, ki a karácsonyfa díszítését és az ajándékok kiosztását maga végezte, beteg volt, Princ utasította az igazgatót, hogy kérje föl erre a szivességre Helént.

A karácsonyfát másnap már felállították az iskolában s a posta karácsonyig mindennap hozta a sok édességet, meleg ruhákat, csizmákat, sapkákat és kendőket. Helén egész délutánokat töltött el a fa díszítésével, a csomagok kibontá-

sával s egy délután, épen mikor a létrán állt, honnét az óriási fát díszítgette egy kis leány segítségével, az ajtó hirtelen fel pattant és Princ János jött be rajta.

A kis leány ijedtében felsikoltott s Helén elsápadt. De ijedtsége dacára is eszébe jutott egy hirtelen mozdulattal megigazítani szoknyáját, mely a létra fókán fennakadt s ez a mozdulat nem kerülte el Princ János figyelmét. Udvariasan köszönt és nagyon komolyan megkérdezte, ha nem zavarja-e? Valami ismeretlen lágy-ság volt a hangjában, a szemében és egész külsején, tartásán, ami Helént érthetetlen zavarba hozta. Egy pillanat alatt fakadó, homályos sejtés azt mondta ugyan neki, hogy mindez nem őszinte változás a fiatal emberen, csakhogy melyik nő hiszi el, hogy csalódhat, amig nem csalódott?

— Nem, — felelte röviden s könnyedén vállat vont, melylyel jelezni akarta megvetését és egy gyors pillantással végigmérte a fiatal embert. — Miért zavarna?

Princ közelebb jött s kétszer-háromszor körüljárta a fát, mialatt egyszer sem nézett Helénre.

— Elég lesz a díszítő anyag? — kérdezte s az ablak párkányához támaszkodva, notiszába valami számokat jegyezgetett be.

— Elég, — felelte Helén.

— A gyertyák kissé vékonyak.

A fiatal ember hangjában annyi aggodalmas, félszeg naivság volt, hogy Helén önkéntelenül elmosolyodott magában, de azért nem válaszolt.

— A gyertyatartók pláne primitívek. Ezek helyett másokat kell rendelni.

Helén most sem válaszolt.

— A fa talpa is primitív. Valami újdivatú állvány kellene hozzá. Egy forgó és zenélő állvány.

Helén ép át akart lépni a létra másik oldalára és hevesen megfordult.

— Hogy akarja rátenni a forgó és zenélő állványra a már majdnem kész fát? — kérdezte boszúsan. — Hisz a moz-

gatással, csavarással és kalapácsolással, ami rajta van, minden lehull róla!

Helén úgy látta, hogy Princ zavar-
tan és elvörösödve néz reá s eközben úgy
érezte, hogy ő most valamiben felülkerek-
edett ezen a hatalmas, gyűlölt, kevély
emberen, ki hosszú, prémes bundájában,
eszményien rút arcával, a legideálisabb
szépségű fejnél is érdekesebb fejével és
senki által nem utánozható elegáns moz-
dulattal állt az ablaknál. A hegyek mögött
a nap most cserélte ki aranyfátyolát az
alkonyat bíborvörös tűzével s a nagy ab-
laktáblákon, mint a máglyára dobott rózsa,
úgy égett. Princ János benne állt ebben
a bíborvörös tűzben s Helén egyszerre ki-
ejtette kezéből az ollót és az aranyszála-
kat.

Princ fölvette a leejtett dolgokat s
felnyújtotta. Egyszerű, udvarias mozdu-
lattal, rá sem nézett Helénre, de a kezük
összeért. A Princ ujja hozzá ért a Helén
ujjához, mire valami csodálatos, delejes
reszketés futott végig ujjaikon. A kis le-

ány, egyik mérnöknek a leánykája, ott állt mellettük s kíváncsi ijedelemmel nézett Prince, mialatt az járt eszébe, hogy kiszökik, de félt Helén miatt és sajnálta őt egyedül hagyni.

Helén elvette az ollót és az arany-szálakat s leszállt a létráról. Egyszerre túlságos meleget érzett oda fent és szédülni kezdett. Lerázta ruhájáról a ráragadt szálakat s az ablak kilincséről levette a kalapját, kabátját s öltözni kezdett.

— Már megyünk? — csodálkozott a kis leány. — Még korán van.

Helén elfordult, hogy föltegye a kalapját s zavartan válaszolt:

— Ma korábban megyünk, Anuska, mert aggódom a papa miatt.

Prince fölsegítette a kabátját s keze most a hajához ért. A tarkóján göndörödő szőke fürtökhöz s Helén háttal állva hozzá, lehúnyta a szemét, mialatt testén borzongás futott végig. Gyorsan begombolta kabátját, mialatt Prince egy szekrény tetejéről levette a muffját és amig simít-

gatva tartotta kezében, sajnálkozva mondta:

— Szerettem volna egyet-mást megbeszélni kegyeddel a fára vonatkozólag, de úgy látszik, későn jöttem.

Helén az apja rosszullétével mentegőzött, de amint látta a fiatal ember szemében a kételkedést, zavartan elhallgatott s a muffja után nyúlt.

— Ha megengedi, elkísérem, — szólt Princ, — legalább ezalatt megbeszélhetjük a dolgokat.

Nem volt kitérés és Helénnek el kellett fogadnia Princ kíséretét. A kis leányt haza küldte az iskolaszolgával s maga elindult a fiatal emberrel. Szokatlanul zavart, ideges volt s hogy megrövidítse útját, arra az erdei gyalogútra tért, amelyen utoljára Lévivel járt három hónap előtt, mikor a templomból jöttek haza felé s ahol Lévi megvallotta szerelmét. A hó csikorogott lábuk alatt s a zuzmarás bokrokon fenyőrigók gubbaszkodtak, dideregve, éhesen. A nap még ott ragyogott a fák te-

tején, mint egy halott király fején a korona s a zuzmarás ágak lilásvörös fénytől rezgően, mint valami mesebeli szörnyeteg karjai, nyultak ki. Princ előre engedte Helént, ahol az út keskenyebb volt s ahol szélesebb, ott mellette ment. Alig öt perc múlva a fák tetejéről is eltűnt a nap, a hegyek mögött már csak egy vörös folt jelezte helyét s az erdőre mintha egy szürke függönyt engedtek volna le, egyszerre csak a körvonalai kezdtek látszani a fáknak és a bokroknak.

Helénnek úgy dobogott a szive a félelemtől, mint még sohasem. Csakhogy ennek a félelemnek nem tudta volna magyarázatát és jellemzését adni. Nem a sötétségtől, nem az erdőtől és nem a kegyetlen hírű, hatalmas, többszörös milliomostól, mindannyiuknak urától félt, vagy legalább is nem fizikai közelségétől. Érezte, hogy ez a félelem nem a testi jelenlétéből származik annak, aki mellette megy, hisz majdnem a vakmerőségig bátor volt ő, hanem egy olyan titkos szeren-

csétlenségtől félt, amelynek szálaait a mellette haladó fiatal ember léptei gombolyítják le, mint a fonókák meséiben, mikor a leány pamutot köt ismeretlen széptevője lábára, ki maga a halál s a gombolyagszál a temetőbe vezet.

És ami érthetetlen volt előtte, a remegő, lázas félelem mellett is, valami megmagyarázhatatlan, távoli boldogságnak forró lehellete égette arcát, mint a nagy afrikai sivatagok mindent elperzselő számumja, melynek tüzes lehellete távoli országok levegőjét is fűti.

S már megjárták az útnak felét és Princ János még mindig hallgatott. Helén minden lépésnél elmondta magában: most! most fog beszélni . . . Várta, mégis örült, hogy nem beszélt. Ez a hallgatás így egymás mellett, a sötétülő erdei úton, beszédesebb, többet mondó volt a legsűrűbb szónál, de Helén azért föltette a kérdést magának: miért lenne beszédesebb, mit mondhatna ő nekem? Ki ő nekem, ez a kegyetlenséggel és gonoszsággal bélelt,

még majdnem gyerekeMBER, aki mégis gonoszabb és bölcsebb, mint az évek sokaságától megöszült és megért sok emberi fej?

De a másik percben már a védbeszédekre gondolt, melyet olyanformán fogalmazott meg magának: hátha csak a híre rossz? . . . Hátha nem ismerik őt s csak a saját érdekén innen nem ismer tréfát és könyörületet, de azon túl ő is ember. Meleg, érző szívű ember . . . Ki tudja? . . . Hátha! . . .

Megérkeztek, a ház elé értek. Vilanylámpa világított a ház előtt s egymásra néztek. Csak egy pillanatig. Azután Princ megemelte a kalapját s Helén benyitott az utcaajtón. Végigment a hosszú tornácon, megsimogatta a szoba küszöbén fekvő házőrző kutyát s az apját még talán soha sem csókolta meg ilyen melegen.

A tüdőbeteg ember egy karosszékben ült a kályha mellett és szivarozott. Amit ő így okolt meg: Ha meg kell halni, meghalok szivarral és szivar nélkül is. Az

egész különbség csak annyi, hogy esetleg egy-két esztendővel előbb patkolok el. Ennél az egy-két esztendőnél azonban több gyönyörűséget adott nekem a füst, mint amennyit adna az az egy-két esztendő.

— Ezért a meleg pusziért — veregette meg a Helén arcát szeretettel — én is adok neked valamit. — S a zsebéből kihúzott egy levelet. — A Lévi levelét.

Helén összerezzen s szive ijedten dobogni kezdett. Egy percig leült, úgy amint jött, felöltözve s ijedt szemmel nézegette a lámpa mellett a levelet. Háttal ült az apjához, ez nem látta az arcát, de feltűnt neki a levélnek hosszas és ideges nézegetése és tréfásan elkacagta magát:

— Félsz attól a levéltől?

— Félni! — kiáltott fel Helén sértődötten. — Miért félnék? — Hevesen kihúzta csonthajtűjét hajából és felbonthatotta a levelet. Azt a részt belőle, mely a legnagyobb szerénységgel és szándékos szürke tónussal, megérkezésének első estéjét írta le, felolvasta az apjának, de a

rajongó, legnemesebb szerelem himnuszát eltette s mikor lefekvéskor bezárkózott a maga szobájába, elővette. Hosszú hálóköntösben, lebontott hajjal ült ágya szélén s a Lévi szerelmes levelét olvasta. Meghatottan s egy kissé türelmetlenül. A ragyogóan szép, tiszta stílust dagályosnak találta, az érzelmek mélységét a legyszerűbb és átlátszóbb szavakkal, plasztikusan kifaragva, homályosnak és érthetetlennek minősítette s végre is, anélkül, hogy végigolvasta volna a levelet, letette. Hamarosan lefeküdt s a villanylámpát eloltotta, de alig tíz perc múlva ismét fölkel, meggyújtotta a lámpát, a félretett levelet fölvette, kétszer szenvedélyesen megcsókolta, ablakában a virágokat, anélkül, hogy szükségük lett volna rá, a vizeskancsóból meglocsolta, azután leült, levélpapírost vett elő s írni kezdett Lévinek.

„Drága barátom!“ — írta. És megírta, mennyire hiányzik neki, milyen szürkék és unalmasak a napok nélküle, mennyire várja vissza s hogy mit mivel,

amióta ő elment. Megírta, micsoda új reformot hozott be Princ János s hogy az igazgató kérésére ő díszíti délutánonkint a karácsonyfát s ő fogja karácsony estéjén szétosztani az ajándékokat. S megírta a mai délután történetét, melyről az apjának sem szólt. Megírta, hogy toppant be váratlanul Princ János ma délután az iskolába s hogy micsoda különös, érthetetlen változás történt rajta, amióta utoljára látták. Hogy mennyire érdeklődik a karácsonyfa iránt, hogy szeretné minél gazdagabban, szebben kiállítani s hogy milyen különös átalakulás van a külsején, a hangjában, a modorában.

Mindent megírt nyíltan, őszintén. Hogy Princ hazáig kísérte, azzal az engedelemmel kérve ezt a jogot, hogy az úton megbeszéljék, amire az iskolában már nem volt idő s hogy hallgatott rejtélyesen és némán, hazáig.

Egész éjjelig mindig írt s mikor megírta a levelet, elolvasta, megcímezte és lefeküdt. De nem bírt elaludni. Hajnali

három óráig álmatlanul hánykolódott ágyában s ekkor fölkel. A sötétben tapogatózva, oda ment íróasztalához, a levelet fölvette, négy felé hasította, majd ismét mindenik részt még két felé és ezután ismét lefeküdt. És most már mélyen, jóízűen, azonnal elaludt.

Másnap fehér, sűrű, makacs köd ereszkedett le a hegyek közé, mely napokig fogva tartotta nem csak a napot, hanem magát az eget is. Künn húsz lépésre sem lehetett látni; egy alaktalan, fehér felleg volt az egész világ.

Helén későn kelt, fáradtan és lustán. Fejében különös kábultságot érzett, lábait nehezen mozgatta, mintha egy bálban eltöltött éjszaka fáradsága zsibongott volna csontjaiban és mámora a fejében. Felhúzta ablakán a rolettát s a fehér és sűrű levegő megijesztette. Egy percig mozdulatlanul nézett bele a ködbe s kissé ingerült, de inkább csodálkozó hangon, melynek mértékét nem tudta volna megmagyarázni, felkiáltott: ez is!? . . . Min-

den gondolat nélkül állt az ablaknál, szinte süket érzéketlenséggel s a tegnapi napot és éjszakát messze maga mögött hagyva, még nem emlékezett vissza reá. De volt valami a szemében, egy kérdés, mely feleletet várt és adott egyszerre. Egy elszakított, kettévágott gondolatnak a rezgése, melyet a levegő visz tovább. S ez a rezgés a nyugtalanító hullámok egész gyűrűjével szorította körül fejét és szivét. Percekig mozdulatlanul állt és tekintetét, mint valami csillogó fémet, belevágta a ködbe.

Mikor megfordult, az asztalon a szét-tépett levélnek foszlányait pillantotta meg. A kályhába már égett a tűz s egy hirtelen mozdulattal fölszedte a papírdarabokat és behajította a lángok közé. Hogy minél biztosabban és hamarabb elégjenek, leguggolt a kályha elé s a piszkálóvassal megkavarta a lángokat. És amíg kavarta, mintha hosszú tűzkigyók csavarodtak volna fel a vasra, vérvörös pikkelylyel, tejfehér szemmel s mintha a vasról las-

san csúsztak volna fölfelé, a karja felé és az utálatos tejfehér szemek égő világossága merően fixirozták őt.

— Mi ez? — suttogta kimeredt szemmel. — Tisztán látom a kigyók fejét, a farkukat, a szemüket. A rossz lelkiismeretem hallucinál bennem, vagy az ördög játszik velem? Hát csak azért is!

Hirtelen felállt, kiegyenesedett s a fejét gögösen fölvetette. És az íróasztalról felkapta a Lévi levelét s azt is a lángok közé hajította.

— Lássuk!

Egy nagy barna medvebőr volt kiterítve a kályha előtt s Helén végigfeküdt rajta. Csak hosszú hálóköntösében volt s szőke hajfonatai napsugárként futottak végig a sötét bőrön. És meredten néző szeme előtt egyszerre kialudtak a lángok, mint egy sor gyertya, melyet valaki eloltott. De egy pillanat múlva ismét fellobogtak és Helén ijedten dörzsölte meg szemét.

— Hallucinálok, bizonyosan hallu-

cinálok, — suttogta. Mert amit látott, egy fölhevült, túlcsigázott képzelődés játéka lehetett. A kialudt és ismét fellobbanó lángok között hófehér rózsák égtek szénfeketévé s aztán széthulltak, összeomlottak, mint egy álom.

Helén hirtelen becsapta a kályha ajtaját. A hideg, amint végigfutott rajta, szinte megmerevitette tagjait. Szemét erősen lehúnyta, ujjait rászorította, de nem sokáig maradt így. A szoba levegője egyszerre megtelt fehérrózsa-illattal. Előbb gyöngébb, majd intenzívebb illattal, a padlótól a plafonig. Mire rémülten felállt. Egy kendőt vetett vállára s az ágy szélére ült. És közel volt az elájuláshoz. A rózsanyílás minden fázisát visszaadta a levegő, melyet belélegzett.

A félig nyílt rózsáét, az egészen kinyílt, a hervadó és elhervadt rózsá illatát. Ez az utóbbi elviselhetetlen volt. Őszi nyirkosság, a ravatal szomorúsága, a *soha többé!* tragédia utolsó akkordjai csengtek bele.

Helén rémulten nyúlt a csengő után.

— Nyissa ki az ablakot! — kiáltotta a cselédnek. — Megfulladok.

A jeges levegő hamar átjárta a szobát s Helén felöltözött. Az apját meleg pokrócokkal betakarva, az ebédlőben találta. A kályha mellett ült egy nagy karszékekben s ingerülten kavargatta a teáját. Közbe pedig az öreg gazdasszonyát gyötörte, ki tizenöt esztendeje türte már a beteg ember idegességét.

— Láttál már ilyen időt? — kiáltott Helénre s az ablakra mutatva, mérgeesen elhajította kezéből a kanalat, melylyel teáját kavargatta.

— Vegye föl! — mordult az öreg asszonyra. — És mondja meg, mire való az ilyen idő?

— Istenem, hát ilyennek is kell lenni — sóhajtott az asszony.

— Úgy! — s a beteg ember kénsárga arca nekivörösödött az ingerültségtől. — Nincsen valami gyűlölete-

sebb az ilyen öreg asszonyos megnyugvásnál. Az ilyen főköttőfilozófiánál. Menjen, főzze meg a tojást! Hogy aludtál? — fordult Helénhez, ki csitítólag símogatta homlokát. — Én a szememet se húnytam le. Minden órát végigolvastam. Fulladtam és erős lázam volt. Tudod, hogy ez a becsutelen köd keresztüleszi magát a falakon, a csukott ablakon és a vason? Hát nem gázság ez?

— Az Isten adja ezt is, csak úgy, mint a napos, meleg tavaszt, apus!

— Annál rosszabb! — kiáltott a mérnök ingerülten. — Tőle csak tökéletességet vagyok hajlandó elfogadni és nem kontárságot. Nekem napra van szükségem, világosságra, hogy gyógyulhaszak. Vagy sok pénzre, hogy én járhaszak a nap nyomában, ha ő nem jár az enyémbe. De egyiket sem adni meg, hát ehhez nem kell Istennek lenni.

Kicsit elhallgatott, mialatt kellemetlen mohósággal fogott az evéshez. Szinte reszketett a vajaskenyérért, a sonkáért és

sovány halálfejének eszes, intelligens kifejezését teljesen elveszítette, amikor evett. Helén nagyon szerette az apját, türelmes volt betegsége, idegessége és bogaraival szemben, de amikor evett, nem bírta őt nézni. Most is háttal állt hozzá, az ablak mellett.

Mikor már valamennyire jóllakott, ismét folytatta:

— Te az Istenről beszélsz, mert nő vagy, fiatal vagy és egészséges. Aki beteg, de nem fél a haláltól, csak ép utálja, mint én, az nem veszi szívesen az Istentől, ha folyvást arra emlékezteti: be van fejezve az életed, mehatsz! Fenét — s a beteg rácsapott a kis asztalkára, mely tele volt tányérokkal és csészékkel. — Az én életem még nincs befejezve. Te, a gyermekem, még mellettem vagy, még nem repülsz a magad szárnyán, hát nekem napsugár kell. Világosság!

A Helén szívét fájdalom szorította össze s szeme megtelt könnyel. Hirtelen visszafordult, átölelte az apja fejét és ar-

cát odaszorította a kiszáradt, petyhüdt archoz.

— Apus, — suttogta ellágyulva s maga sem tudta, miért, de a könye megereedt, — beszélj nekem valamit a mamáról. Sohasem beszélsz és én nem merlek kérni, de most, most . . .

Helén érezte, hogy apja egész testében megrezzen s letette kezéből a kést, villát és nyugtalanul nézett reá.

— Mi bajod van? — kérdezte. — Miért sírsz?

— Nincs semmi bajom, — zokogott Helén s az apja vállára hajtotta fejét. — Csak egy kicsit fáj a szívem és szeretném, ha élne az anyám.

A beteg ember kénsárga arca hamuszínű lett s a tojáást, mit e pillanatban hozott be a gazdasszony, eltaszította maga elől.

— Vigyen ki mindent, — parancsolta, — már nem eszem.

Helén a vállára borulva sírt s az ő szeme is megtelt könnyel.

— Mi bajod van, kis szívem? — kérdezgette. — Az én erős, büszke, gőgös és okos kicsi leányom sír. Még nem láttalak sírni.

Helén nem felelt. Megtörülte szemét s visszament a szobájába. Kabátot, kalapot vett föl s elment az iskolába, hogy befejezze a karácsonyfa díszítését. Másnap már karácsony estéje volt s ma el kellett készítenie a fát.

Szórakozottan s még kissé vörös szemmel a sírástól lépett ki a kapun s egy ismeretlen erő az erdei gyalogút felé vezette, melyen tegnap jött Princsel s ahol egyedül, ilyen időben máskor még nem járt. Most arra ment, nem tudta, hogy miért, csak arra ment. S a hóban még megtalálta a tegnapi lábnyomokat. A Princ lábnyomait s mellette a magáét. Szorosán egymás mellett a két angol sarkú cipő nyomát, melyek az iskolától indultak ki, de az erdő elején már eltűntek, idegen nyomok taposták le.

Délután két óráig dolgozott a fán,

sietve, csakhogy elkészüljön s délután már ne kelljen bejönnie, hogy esetleg ne találkozzék a fiatal emberrel. Mikor mindent elvégzett, a kulcsot odaadta az iskolaszolgának s lesietett a lépcsőkön. Amikor a kapuhoz ért, abban a percben állt meg ugyanott a Princ János automobilja s a fiatal ember sietve ugrott ki. Amint meglátta Helént, zavartan megemelte kalapját s mintha elvörösödött volna.

— Ez nem várt szerencse, — mondta komolyan. — Azt hittem, már nem találom itt, pedig a soffőröm azt mondja, úgy hajtott, hogy négy ló már fele úton kidőlt volna. És ilyen időben. Tényleg valami szerencsecsillagomnak kell lenni.

Helén zavartan mosolygott és sietve köszönt. Várják már otthon az ebéddel, — mondta.

— Annál jobb, — felelte Princ János, — legalább megengedi, hogy hazavigyem az autómon. Öt perc alatt otthon lesz.

Kinyitotta a kocsi ajtaját, a mely olyan volt, mint egy kis szalon. Gyönyörű szarvasbőr üléssel, asztalkával, virágtartókkal és fűtve volt.

Helén még sohasem látott ilyen feleségesen szép és királyi kocsit s megzavarodva állt a nyitott ajtó előtt. Érezte, tudta, hogy nem volna szabad elfogadnia az ajánlatot, de annyira szerette a szépet és a lelke mélyén olyan luxuskedvelő volt, hogy nem volt elég ereje visszaútasítani. Beült s a kocsi messze fénytszóró villanylámpáival keresztülvilágítva a ködön, a legnagyobb gyorsasággal megindult.

Helénnek elszorult a szive a gyönyörűségtől és az ijedtségtől. Mikor megindult a kocsi, olyan érzés ejtette hatalmába, mintha egy magas hegyről rohanna le vele a mélységbe, honnét nincsen szabadulás. De pár percnyi szívdobogás után visszanyerte nyugodtságát s teljes valójában élvezte az ismeretlen gyönyörűséget. A kellemes meleg, a puha ülés, a ragyogó főúri tisztaság, a virág-

tartókban a friss gyöngyvirág és rózsa illata elkábította s bár látta, mikor alig öt perc múlva villámgyorsan elhagyták a házat, ahol lakott, nem szólt semmit.

— Egy kicsit megszőktetem — mosolygott a fiatal ember s ránézett Helénre. — Nem tudok olyan önzetlen lenni, hogy csak kegyedre gondoljak s az ebédjére.

Nem volt semmi nyugtalanító a fiatal ember hangjában s Helén visszamosolygott rá. Olyan jól érezte magát a gyönyörű és gazdag milieuban, hogy semmi vágyat nem érzett elhagyni s minden mellékgondolat nélkül élvezte a kellemes percekét. Különben ez az együttlétük hasonlított a tegnapi sétájukhoz. Princ János most is mélyen, elfogultan hallgatott. S bár az egyetlen nyugtalanító a fiatal ember viselkedésében ez a hallgatás volt, Helén mégis örült neki. Alig egy félóra múlva Princ utasította a soffőrt a visszatérésre s amint közeledtek a házhoz, Helénnek szinte rosszul esett elhagyni a ragyogó kocsit és visszamenni

a maga szürke, szegényes polgári otthonába.

A ház előtt megállította a soffőr a gépet s Princ kinyitotta Helén előtt az ajtót.

— Köszönöm jóságos önfeláldozását — mosolygott zavartan — és engedje meg, hogy édes anyámnak meghívását tolmácsolhassam, mely az ünnep valamelyik napjára szól. Hogy melyikre, azt határozza meg kegyed. Én a délelőtti órákban érte jövök s estére visszahozom.

Helén lángvörös arccal állt a fiatal ember előtt s csodálkozó pillantása elárulta meglepetését. Az első eset, hogy a gögös és hatalmas szuverén és familiája valakit az alkalmazottjai vagy ezeknek családjából meghívott. Ez olyan érthetetlen és magas megtiszteltetés volt, mintha csak az angol királyné meghívását adták volna tudtára. Erre felelni kellett és Helén felelt. Komolyan, de szivdobogva, karácsony második napját tűzte ki.

Azután kezet fogtak és sokkal több

bátorsággal, mint tegnap, egymásra néztek.

— Viszontlátásra, holnap!

*

Mikor Helén belépett az ebédlőbe, apját az ablak mellett a karosszékekben ájultan találta. Az öreg gazdasszony s a kis szolgáló rémulten élesztgették s mig ez orvosért szaladt, az öreg asszony elmondta Helénnek, hogy ép benn volt az ebédlőben orvosságot adni az apjának, mikor automobilzörgést hallottak a ház előtt. A beteg látni akarta, hogy ki jön s az ablakhoz toltta magát kerekesszékre. És akkor történt. Isten tudja, miért, csak-hogy elájult.

*

* *

A várban sem az apa, sem a fiú idejében nem vettek tudomást arról a nappalról, melyet a kereszténység a Megváltó születésnapjául ünnepel. A hatalmas termekben soha sem égtek a karácsonyfa

apró viaszgyertyái s a szent legenda bűbajos csodáiról meghatott asszonyi száj nem mesélt egy ragyogó szemű, dobogó szívvvel figyelő kis gyerekeknek.

Princ János, kiről azt mondták, hogy az ördöggel cimborál, nem hitt az Istenben s még kevésbé a betlehemi legendában. Aki megtéríthette vagy legalább is engedékenynyé és elnézővé tehetné volna legalább mások hitével szemben, szép és fiatal feleségét teljesen közönyösen hagyta öreg urának hitetlensége. Annál is inkább, minthogy ő maga sem volt vallásos. Az ő vallása mindössze a külsőségek felületes szokása volt. Mélység, meggyőződés és minden alázatos megadás nélkül.

Fiatalabb Princ János, ennek az emberpárnak gyereke, teljesen apja tradícióit követte — de a saját maga felfogásából és meggyőződéséből indult ki. Dupla intelligenciával, sokkal több tudományos készséggel, több hitetlenséggel, több gúnnyal és emberismerettel.

Ennek a karácsonynak estéjén négyen ültek a bolthajtásos, gyönyörű, régi tölgyfa faragású ebédlőben. Anyja mellett egy fiatal tiszt ült, egy rózsás arcú, szép szőke fiú, kinek leányos, nagy kék szeme és puha, férfiatlan szája a legdiszkrétebbül elrejtette három nagy szenvedélyét: a bort, a kártyát és a nőt. A másik fiatal ember, szintén csinos, az ostobaság és fufangosság legelsőrangú példánya. Az ezred csinos tisztjei elefántként hurcolták magukkal. És ő hagyta magát hurcoltatni. Ő tudta, miért.

A háziasszony diszes frizurával, kivágott ruhában ült a két fiatal ember között. Hófehér, telt válla, mint a tiszta elefántcsont, simán és féhéren ragyogott ki a vörösselyem ruhából, fekete szemében rejtett érzékiség lángja csillogott. A szép, szőke tiszt valami szerelmi pletykával mulattatta, mialatt társa mohón evett és még mohóbban ivott.

Princ János megvetéssel nézegette mind hármukat és türelmetlenül kereste

anyja pillantását, hogy értésére adja, beszélni szeretne vele. De a szép asszony nem figyelt reá. Valami mogyorószeletkéket mártogatott a pezsgős poharába és székén hátradőlve, mosolyogva hallgatta a fiatal tisztet, míg titokban a száját nézte és a kezét.

Vacsora után Princ boszúsan fölkelt és bement a szobájába. Csak egy óra mulva jött vissza, de azok hárman még mindig az asztalnál ültek. Ittak, cigarettáztak, nevetgéltek. Mire ahogy jött, észrevétlenül eltűnt ismét.

Másnap reggel még ágyban találta anyját, mikor bement hozzá. A komornája ép az arcát masszírozta valami illatos kenőcsessel s a szép asszony meglepődve fordította tekintetét feléje. A hálósobájában most volt először a fia és ilyen időben még nem igen beszéltek egymással, legfőlebb vadászatok alkalmával.

A fiatal ember köszönt és ránézett a komornára. Mire ez abban a pillanatban elhagyta a szobát.

— Valami baj van? — kérdezte az anyja nyugodtan.

Princ János elutasítólag intett s ledobta magát egy fotelbe, melynek támláján az anyja vörösselyem ruhája feküdt.

— A következő dolgokat akarom értésedre adni, — szólt közönyösen és nyugodtan, de az akarom szót kissé megnyomta, figyelmeztetésül, hogy ebben a házban csak egy akarat van, az övé.

A szép asszony arcán átsurrant a kedvellenség árnya, de igyekezett nem mutatni és elfogulatlanul nézni fia szemébe.

—Holnap egy fiatal leány fog ide érkezni, -- folytatta Princ, — egy mérnöknek a leánya. A neve mellékes, nem hiszem, hogy téged érdekelne, mindazonáltal, megmondhatom. Raáb mérnöknek a leánya, Helén. A te nevedben hívtam meg, kérlek légy hozzá kedves és nyájas.

— Amint kívánod, — felelte az

anyja, mialatt közönyösen játszadozott paplana rózsaszínű szalagjával. — Ez az egész? — tette hozzá mosolyogva.

— A leány, — folytatta a fiatal ember egy hideg és szinte rendreutasító mozdulattal, — jól nevelt, művelt, okos, komoly leány.

— És szép, — mosolygott az anyja gúnyosan.

— Szép is. És bizonyos céloom van vele. A leánynak azt kell hinnie, hogy szerelmes vagyok belé s hogy komoly szándékkal viseltetem iránta.

A szép asszony alázatos arca hirtelen megváltozott s a gúnyos mosoly eltűnt ajkáról. Meglökte lábával a paplant s hidegen ránézett fiára.

— Nem, — mondta határozottan, kerítői szerepre nem vállalkozom. Felőlem tehetsz, amit akarsz, dolgaidba nem avatkozom, cselekedeteidet nem bírálom felül, se moralista nem vagyok, felőlem akár azt teheted, amit Báthory Erzsébet, mindennap szűzleányok vérében füröd-

hetsz meg, de nem rajtam keresztül. Engem hagyj ki az ilyesmiből.

—Mindent elmondtál? — kérdezte a fia olyan gúnyosan, hogy az asszony elsápadt belé.

— Még elmondhatom azt is, — felelte az asszony komoran s a szeme sötéten égett, — hogy nagyobb rabszolgotartó vagy az apádnál is. Hogy . . .

De a fia egy kézmozdulattal elhallgattatta.

— Hagyjuk ezt. Maradjunk csak a tárgynál, mama. Szükségem van reád, hogy mi célra, vagy mi célból, reád bizom meghatározását. Te úgy sem szoktál távol járni az igazságtól, még sem érsz el hozzá soha sem. Tehát számíthatok reád.

Ez utóbbi nem kérdés, állítás volt. Parancs. Határozott, megtagadhatatlan parancs. Princ János felállt s az asszony érezte, hogy a fia tekintete rajta függ és keresztül-kasul járja minden gondolatát, még a legtitkosabbat is. És megadta magát. Fölvetette szemét s igyekezett mosolyt

csalni ajkára. Sikerült. És egyszerre kérdő és szemrehányó negédességgel kérdezte:

— Hát nem komoly dolog? Nem szerelem és semmi olyan? . . .

Princ vállat vont.

— De hisz azt mondom, hogy szép leány, — faggatta most már kíváncsian az anyja. Vagy csak látszólagos kíváncsisággal, hogy megaláztatását és keserű dühét leplezze.

— Sőt több a szépnél, — felelte a fiatal ember közönyösen. — Gyönyörű.

— És ha belészeretnél?

Princ János végignézett anyján s ez a tekintet többet sejtetett lelkének titkából, mint amennyit valaha is elárult belőle. Nem szólt egy szót sem, de ez a tekintet azt mondta:

— Beleszeretni egy nőbe?!

S az anyja lesütötte szemét.

*

Raab mérnök, mielőtt még az orvos megérkezett volna, magához tért. Bá-

gyadt tekintete Helént kereste, ki könnyes szemmel, ijedten állt mellette és ecetes vízzel dörzsölte homlokát.

— Honnét jösz? — kérdezte szokott rekedt, de váratlanul szilárd hangon s arrább taszította Helént magától, hogy jobban a szemébe nézhessen.

— Csakhogy jobban vagy, — mosolygott Helén boldogan s nem is vi-
gyázva a kérdésre, apjának kiszáradt, pergamentszerű kezeit csókolgatta.

A mérnök kutatva nézett leánya szemébe, de nem látva benne egyebet a legtisztább örömnél, megnyugodva simogatta szép haját.

— Apus, apus, — ismételte Helén boldogan s anélkül, hogy eszébe jutott volna megkérdezni apjától az ájulás okát, egyszerre felkacagott s az apja mindkét kezét hosszan kinyújtva maga előtt, szemét kacéran hunyorgatta.

— Soha sem találnád ki, mi történt velem, veled és hogy ez az egész ház itt, az öreg gazdasszonynyal, a szolgálóval, ku-

tyával, macskával micsoda megtiszteltetésben részesült.

Az öreg gazdasszony most jött be egy csésze friss ecettel s Helén tréfásan rákiáltott:

— Mari néni, álljon meg! Apus, hallgass ide. Az úr, mindannyiunk ura és parancsolója, Princ János fejedelem, császár, király, esetleg cár, anyja: az anyacárné nevében meghívott a várba és holnap értem jön azzal a nagyszerű autóval, melyen haza hozott az iskolából. És most még egyszer ájuljatok el.

Az öreg asszony csakugyan közel volt az elájuláshoz. A nagy meglepetéstől majdnem kiejtette kezéből az ecetes csészét s leült, mialatt szelid kis öreg szemét kerekre nyitotta ki.

— No de ilyet! — álmélkodott. — Tizenöt esztendeje vagyok a telepen, de még ilyet nem értem meg.

— Annál rosszabb! — kiáltott a mérnök ingerülten s mintha semmi baja sem lett volna még pár perccel előbb, dü-

hösen kiabálni kezdett. — Valami célja lehet annak a sátán ivadéknak, de itt senki sem fog neki kötélnek állni! Senki, senki. Érted? — S olyan hangon kiáltott Helénre, hogy ez belésápadt. Valósággal üvöltött, mint egy állat.

Helén reszketve nézett reá, de az öreg asszony, aki máskor meg se mert mozdulni s a száját se merte kinyitni, ha a beteg dühöngött, most hirtelen felállt s merészen odament a gazdája elé.

— Én meg azt mondom, — szólt indulatosan, ami annyira meglepte a mérnököt, hogy eszébe se jutott elhallgattatni az öreg asszonyt, — hogy egy apa először is legyen apa és csak azután beszéljen össze-vissza. Mi célja lenne annak a fiatal embernek? Tudja az nagyon jól, hogy a mi leányunk kicsoda, hát mit festi itt a mérnök úr falra az ördögöt? Mit csukja el az ajtóját a szerencse elől? Hát mi van ebben? Nagy dolog, de ennél nagyobb csodák is estek már a földön. Királyfiak kondásleányt is vettek már el feleségül és

Princ János nem is királyfi. Egy nagyon gazdag és nagyon kevély fiatal ember, de ő is csak ember, fiatal és férfi. Hát mi van ebben? Meglátta a mi leányunkat és megtetszett néki. Ha szeme van, nem is lehet másként. Na és mit tett? Nem gyönyörűen viseli magát? Mindjárt beszél otthon az anyjával, beszél, beszél: a leány szépségéről, jóságáról, okosságáról és azt mondja az anyjának, hogy — hát mit tudom én, hogy mit mondott. Amit szoktak ilyenkor mondani, amikor a fiatal embernek megtetszik egy leány. De az anyja bizonyosan azt mondta erre, amit én is mondanék a fiamnak, ha lenne: Hívjad meg nevemben azt a kis tündért. Én is szeretném ismerni. Ez az egész. És maga felfújja ezt a dogot, fel egész az égig, hogy az embernek a tenyerén is hajszálak nőnek ki ijedtében. Ilyen a mérnök úr. Ilyen, ilyen! — S mintha tizenöt esztendőnek minden szenvedését ebbe a két utolsó szóba akarta volna elhelyezni, dühös keserúséggel ismételte: ilyen, ilyen!

És boldogan, hogy ezt a szót: ilyen, ilyen, négyszer, hatszor egymásután elmondhatta, kiadhatta magából, elégedetten és büszkén ment ki a konyhába. De az ajtónál már vigyázva megfogta a kilincset, nehogy hangosan becsapódjék az ajtó s akivel tizenöt esztendő alatt most szállt először szembe, összeszidja őt. De az ajtót még be sem tette, mikor a mérnök már utána ordított:

— Jöjjön vissza!

Az öreg asszony visszajött s reszketve megállt az ajtóban.

— Hallgasson ide, vén nagypénteki kereplő, én is hadd csevegjek magának valamit. Vén ördögmotóla, seprőn nyargaló boszorkány, ördögök udvarmesternője! Csak hallgasson ide.

— Hallgatok, — felelte mérgesen az öreg asszony.

— Maga vén fantázia grajzleros, valami milliós partiról szavalt itt az én leányomnak. Én meg egy koldus partiról fogok itt magának szavalni és eszébe fo-

gok juttatni egy másik fiatal embert, Lévi Mártont, a maga kedvencét, vén kigyó, kiről még egy hónappal előbb is azt mondta nekem: igaz, hogy ez a fiatal ember olyan szegény, mint a templom egere, még se bíznám a világon egyetlenegy férfi kezére sem olyan nyugodtan a Helénke sorsát. És most, hogy a soványka templom egere helyett egy kövér pocok, egy szalonnával bélelt speizból érkezett pocok jelentkezik, a templom-egérkét üzzük ki, üssük agyon. Mi, vén kigyó? Asszony, igazi asszony, áruló Éva!

Az öreg asszony lángvörös arccal, zavartan állt a gazdája előtt, ki mérges szemével majd fölspékelte s Helén egy kis asztalhoz támaszkodva, sápadtan nézte őket.

— Na, babám, — kiáltott a beteg ember diadalmasan, — hát most mászszál ki a sárból, ha tudsz!

Az öreg asszony egy pár percig szemlesütve hallgatott, azután a mérnök legnagyobb csodálkozására leült, mialatt

arcának pirja eltűnt és a legnagyobb nyugalommal így szólt:

— Helént kis korától fogva neveltem s ép úgy szeretem, mintha a magamé lenne. És ha a magamé lenne, akkor sem gondolhatnék több szeretettel reá, habár jól tudom, hogy semmi beleszólásom sincs életének sorába. Én csak egy cselédsorban levő öreg asszony vagyok, egy jobb fajta, értelme-
sebb cseléd, de megöregedtem és sok mindent láttam az életben. Én hát azt mondom: bolond az, aki a jót meg nem ragadja, de még bolondabb az, aki a jót a jobbért el nem hajítja. Lévi Márton szivemből szeretem most is, de ha a nap lejön az égről az emberhez, nem fordul el tőle és nem mondja néki: nekem ne világíts, jó nekem a faggyúgyertya is. Hát ez az. Lévi jó, becsületes fiatal ember, becsületesebb, jobb mindenkinél, de nem parti. És amint én tudom, nem is nyilatkozott még. Hogy Helénnek nyilatkozott-e, azt én nem tudom. Hogy szereti Helént, azt

látom, hanem hát, édes istenem, a szerelem olyan, mint a gyönyörű hab-koch. Az ember kiveszi a sütőből, hát majd elrepül, olyan szép, könnyü, finom, aztán ha állt egy kicsit, összeesik, nehéz lesz, rágós és fuccs! Vége. Hát ez az. Az érzelmek jólét nélkül nem érnek egy pizskavasat. Tegyük fel, hogy Lévi megkéri mérnök úrtól a Helén kezét. A fiatal embernek se rokona, se összeköttetése és Helén egy kis tanítónak lenne a felesége. Édes istenem, hát jól van, ez is lehetne. De ha közbe jön más valaki. A nap az égről . . . A nap az égről . . .

Az öreg asszony elhallgatott, nem tudta tovább fűzni az érveket, de látta, hogy mindkét hallgatójára mély benyomást tett. Helén lesütött szemmel hallgatott s a mérnök apró, sárga, beesett szemével mintha messze innen, láthatatlan titkok hieroglifáit akarta volna megfejteni.

És egy nappal később, mikor az öreg gazdasszony egy előre elkészített ezüst tál-

cán diadalmasan behozta a fiatal Princ János névjegyét, az epés és keserű lelkű mérnök alig tudta büszke és boldog meghatottságát elrejteni. A nagy és hatalmas úr eljött hozzá, barátságosan kezét szorított vele s a leányával úgy beszélt, mint valami hercegkisasszonynyal. S mikor a leánya csinos, izléses sötétkék ruhájában, prémes kucsmával fején, Princ János mellett állt, sugárzó szépen, karcsú, magas alakjával majdnem válláig érve a nagyon magas fiatal embernek, szinte áldásra nyujtotta ki kezét a fiatalok felé és alig tudta könyeit pillái mögé visszahúzni.

Az autó már rég elrobogott s a mérnök és az öreg asszony még mindig az ablaknál állt. Arcukról, mintha mézzel meg lett volna kenve, csak úgy csepegett le az édes boldogság s az öreg asszony, hogy letörülje könyeit, zsebébe nyúlt, a zsebkendője után. A zsebkendővel egy levél került a kezébe. Odanyújtotta a mérnöknek.

— Ma reggel jött és nem találtam szükségesnek oda adni Helénnek.

— Jól tette, — felelte a mérnök s kinyitotta a kályhaajtót és behajította a levelet a tűzbe. A Lévi levele volt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

RÓZSÁK A HÓBAN.

Mire a fejedelmi auto felkapaszkodott a várhoz vezető meredek útra s Helén izgatott és kíváncsi pillantást vetett a vár kovácsolt vaskapujára, már tudta, hogy szereti Princ Jánost, hogy tulajdonképen az első perctől szereti, mikor egy évvel előbb meglátta lenn a bányában.

S a majdnem három óráig tartó út, mint egy gyönyörű, izgató álom tünt el. Az egész út alatt szemközt ültek, köztük egy asztalka tele fehér rózsákkal és a fiatal emberben a legkedvesebb, legszellemesebb és egyúttal a legtartalmasabb és legkomolyabb egyéniséget ismerte meg. Azt, akivel Princ János meg akarta ismertetni. A bányáiról, a birtokairól beszélt, újabb és

újabb terveiről, melyek közül egyik genialisabb volt, mint a másik s Helén nem győzte csodálni a munkavágyát, erélyét, a biztos ítélőképességét. És titokban a megmérhetetlen gazdagságát, melyről könnyedén, alig érintve, emlékezett meg. De Helén önkéntelenül összeszedte és összegezte az elejtett szavakat és így tudta meg, hogy az egész erdő, melyen a teleptől a várig mentek, az övé s ezen kívül több ehhez hasonló és nagyobb erdő, több ezer hold föld, ipartelep s több új akna, melyeket nem a mérnökei, hanem ő maga fedezett föl, az alig pihenő munkásságával és genialitásával. Azonkívül tudta, hogy a fiatal embernek palotája van a fővárosban, fejedelmi háztartása s amint nézte őt, szerette volna kikacagni saját magát, amiért olyan ostoba és elvakult volt, hogy félreismerte és zsarnoknak, hóhérnak látta, holott pedig nem volt egyéb, mint egy óriási vagyon vaskezü tulajdonosa, ki több száz munkásnak adott kenyeret s hogy ezt a sok-sok embert csak

a legnagyobb szigorral és erélylyel lehetett kormányozni. Különösen akkor, ha egy olyan ember mint ő, nem holmi szűk vonalozású rubrikákba osztályozza be a maga kötelességét, melyre nagy vagyonával és dolgozni akarásával — Princ ilyenformán mondta, de Helén úgy igazította ki magában a dolgozni akarást: és rendkívüli tehetségével — a sorstól ki van jelölve.

És lassankint kifejtette Helén előtt, ki eleinte zavart elfogultsággal hallgatta, de mindinkább nagyobb mohósággal, elragadtatással figyelte, hogy az ő missziója nem annak a néhány száz vagy ezernyi munkásnak szociális érdeke és ekörüli pecsmetelése, hanem egy iparilag és kereskedelmileg elhanyagolt országnak, egy egész országnak kiemelése és a többi művelt európai államokkal egy színvonalba helyezése.

— Tehát egy egész ország, a hazája jövőjén és becsületén dolgozik ez a büszke, titokzatos ember, akit nem ismer senki,

csak talán én egyedül, — gondolta Helén büszkén és boldogan s a szeme szinte könnyel telt meg. — Ő a tett embere, — gondolta tovább, — a nagy, komoly kaliberű cselekedetek embere és nem árnyakkal, elérhetetlen ideálokkal viv harcot, mint Lévi.

És minden zavar nélkül tette meg az összehasonlítást Princ és Lévi között. Röviden, részrehajlatlanul, éles beállítással, teljesen megfélekezve arról, hogy bármelyikhez is valami szál fűzné és Princ vitte el a babért. Lévi eltűnt a nyers életerő napsugaras világából s mint az erő és életnélküli őszi napot, elnyelte az álmok borongós köde. És többé eszébe se jutott Lévi.

— Istenem, — sóhajtott álmodozva s szép szeme ugyanolyan lelkesültségtől csillogott, mint alig pár hónap előtt, mikor Lévit hallgatta a templomban és azt kérdezte magától: ki ez az ember? És mi ő: Isten-e vagy ember?

Most a meleg, rózsaillesztos, puha

autóban ült s az ablakon keresztül a hó-
tól roskadozó fenyőágakat nézte és ön-
tudatlanul egy rózsaszín levelét tépdeste ujjai
között. — Istenem, — mondta, — milyen
boldog lehet ön, hogy ilyen nagy dolgok
képezik életének programját!

Princ János egy halk, szomorú só-
hajjal felelt:

— Boldog!

Helén naiv, tapasztalatlan lelkű,
fiatal leány volt és mégis érezte, hogy
most valami rendkívüli dolog fog követ-
kezni. Talán semmi, csak egy szó, de ami
egész eddigi életét egy másik mederbe
fogja vezetni, mint egy nagy vihar a kis
patakot, melyet megszokott útjából egyet-
len hullámcsapással kiűz. És gyönyörű
orrának finom, vékony cimpái remegtek,
rózsás arca elhalványult és szeme, melyet
várakozással függesztett a fiatal emberre,
lázasan csillogott. A fenyőerdőből egy ki-
vágott erdő-részt ért a gépkocsi, melyen
a hetek óta nem látott téli nap most bon-
takozott ki teljes pompájával. A király-

bibor sugarak rózsaszínűre festették a hóval fedett, kivágott törzseket, melyek fölszakadt és vérző sebhelyeknek látszóttak a hegyek oldalain. A Helén szíve úgy dobogott, hogy félt, meghallja a fiatal ember s zavarában, hogy eloszlassa a csöndet, a virágtartót ide-oda huzgálta az asztalkán.

— Boldog! — sóhajtott keserű gúnynyal másodszor Princ s kezét egy pillanatra rátette Helénnek arra a kezére, melylyel a virágtartót fogta.

Helén levette kezét az asztalról s mintha kínos zavarban néztek volna egymásra. Azután Princ János egy pillanatra felállt, majd újra leült s azon a nyers, erőszakos hangon, mely természeté volt s amelylyel jobban meg tudta nyerni a nőket, mint a legepedőbb hanggal, így szólt:

— Nem, nem vagyok boldog. S épen azért dolgozom annyit, hogy — s mintha restellte volna befejezni, újra felállt és újra leült. — De minek erről beszélni? Szeretek egy leányt, aki . . . — Türel-

metlenül dobolt az asztalon s Helén, bár lesütve tartá szemét, érezte, hogy a fiatal ember ránéz, de a világért sem tudta volna e percben fölvetni szemét.

— Nem segítene ki? — folytatta Princ, de Helén olyan izgatott volt, hogy képtelen volt felelni. — Nem? — kérdezte Princ s odahajolt hozzá, de Helén még mindig hallgatott.

— Hát beszéljünk másról! — kacagott a fiatal ember erőltetve s kinézett az ablakon. — Még egy rövidke tiz perc és célnál vagyunk. Ott áll, annak a hegynek tetején a vár. Nézze, az egyik ablakból vagy az erkélyről, — ha közelebb érünk, megtudjuk — integetnek felénk már a zsebkendőkkel. Bizonyosan anyám s barátaim, két huszártiszt.

Mikor azt mondta: Bizonyosan anyám s barátaim, két huszártiszt, hangjába egy különös keserű árnyalat vegyült, amit csak egy kitünő emberismerő és minden hangra érzékenyen reagáló fül vett volna észre. Helén nem vette észre.

— Vallomás előtt állunk, — gondolta boldog gyönyörűséggel s szerette volna kezét rászoritani a szivére, hogy elhallgattassa.

Még távol jártak a kapuhoz, mikor annak mindkét szárnya kinyílt már s Helén szédülő izgatottsággal nézegette a két oldalról sorfalat álló harisnyás inasokat.

— Istenem, — szólalt meg szinte idegen hangon a meghatottságtól, — maga úgy él, mint egy fejedelem! Ennyi inasa Apafi fejedelemnek sem lehetett.

Kinézett s e pillanatban nem látta a fiatal ember arcát. Ezt a nagyon csunya, nagyon szép arcot, mely a megvetéstől, mi lelkéből arcába futott, most nagyon csunya volt.

— Te is csak olyan vagy, mint a többi, te, Lévi menyasszonya, — gondolta keserű megvetéssel. — Nő! Mindent megtagadtok és mindent oda adtok a gazdagságért. Gyűlöllek és megvetlek benneteket és tönkre teszem mindegyikötöket közületek, kik utamba kerültök . . .

A másik pillanatban kisegítette Helént a kocsiból s karonfogva vezette föl a nagyszerű lépcsőházon. Helént a márványfalak, a tükrök, a freskók, a harisnyás inasok, a kertészet csodái, a mindenütt nyiló virágok, teljesen megzavarták. Sokat beszéltek a telepen a várnak királyi pompájáról, de amit látott, el sem tudta képzelni. És amig ment fölfelé a lépcsőkön a Princ János karján, akit egész szivéből, szenvedélyesen és hevesen szeretett már, megesküdött magában, hogy ezt a királyi pompát, melyet a sors utjába hozott, megszerzi magának bármilyen úton. Visszaveszi Lévinek adott ígéretét és felesége lesz Princ Jánosnak.

És olyan delejes öröm futott rajta végig, hogy szenvedélyes merészséggel megszorította a fiatal ember karját, amit ez nem viszonzott. — Nem vette észre — gondolta Helén, pedig Princ észrevette és érezte, de nem reagált reá.

*

Tea után, délután hat órakor indultak vissza. A kocsi asztalán egy másik,

friss fehérrózsa-bokréta feküdt s a kocsit fűtő villanyáram tavaszi meleggel árasztotta el a szalonszerű kocsi levegőjét. Künn dermesztő hideg volt s mikor a kis várost elhagyták s utána egy-két falut és beértek a holdsütötte, havas erdőbe, Princ János hirtelen lecsavarta a lámpát.

— Így hangulatosabb, — mondta.

Ismét ott ült a szemközti ülésen s a hold világitása mellett a kissé megsáapult és izgatott leányt nézte. Helén máskor teljes lelkéből élvezte volna ezt az elbűvölő utazást a holdsütötte, havas erdőn keresztül, de most csak egy-egy futó pillantást vetett az ablakra és a legnagyobb izgatottság között várta a délelőtt félbeszakadt vallomás folytatását.

Ez az egész nap, mint egy tündéralom mult el. A megérkezés, a gyönyörű termek sokasága, a királyi ebéd, a felszolgálás, a gyönyörű szép háziasszony fekete bársony, uszályos ruhájában, magas fehér keztyűvel, melyet az ebédnél sem vetett le s a fiatal, kedves tisztek, kik

ebéd után bált rendeztek, mihez a háziasszony társalkodónője zongorázott. Csak Princ János nem táncolt. Cigarettaívva nézte őket egy fotelból s Helén látta, hogy folyton őt kíséri szemével, ami végtelen boldoggá tette. Ha egy-egy tükör előtt táncoltak el, belepillantott és izgatottan fogta el tova tűnő képmását, figyelve, hogy rendbe van-e a haja, hogy szép-e, tetszik-e? De mindannyiszor megnyugodott. Szép, volt, nagyon szép, ezt ép úgy látta a két huszártiszt bámuló, rajongó pillantásán, mint a háziasszony nyájas arcán, de irigy, kedvetlen tekintetén, amit, akármilyen tapasztalatlan volt is, mégis észrevett.

S várta a királyi nap teljességének befejezését: a vallomást. A vallomást, melytől az egész boldogsága függött. De Princ János csak nem akart megszólalni. Gondolatokba mélyedve ült helyén s hosszan nézte a ragyogó havas fákat, melyeknek ágai, mint valami átkozódó halott karok nyultak ég felé.

— Istenem, olyan drága minden perc — gondolta Helén szivszorongva — és én nem tudom, hogy mit tegyek.

Álmodozó mosoly ült ajkán, vonásai meghatott, zavart szerelmet fejeztek ki, de szemében nyugtalan vágy és ijedtség látszott.

Körülbelül félórai csöndes hallgatás után, Princ János egy hirtelen mozdulattal megfogta Helén kezét és a szemébe nézett.

— Történjék akármi — szólt gyors, izgatott hangon — szeretem magát, Helén és ezt meg kell mondanom.

— Mi történnék? — mosolygott Helén sugárzó boldogan — és miért ne mondaná meg? Én is szeretem.

Princ János hirtelen odaült melléje, szenvedélyesen magához szorította s föllobbanó buja vágygyal, melyhez a szerelemnek nem volt semmi köze, az ajkát kereste.

A hold titokzatos kísérőként követte őket s a havas fák, mint valami fehér kö-

pönyeges testőrök, óriási léptekkel futottak a kocsi két oldalán.

— Jó lenne megállítani az életet — súgta Helén szerelmes rajongással s fejét ráhajtotta a fiatal ember vállára. — Megállítani a holdat, az éjszakát, a csillagokat és mi mindaddig mennénk így, míg az életünk meg nem áll . . .

Princ János titokzatosan, kegyetlenül mosolygott és hallgatott.

— Amerre mennénk — suttozta Helén — mindenütt rózsával jelölnénk meg utunkat s ha meghalunk, még egyszer végigmennénk holtan, de érezve, a rózsákkal jelzett uton.

Princ János hallgatott. A soffőr egy pillanatra fölnyitotta künn a fényszóró nagy villanylámpát s meglassította a gép menését.

Princ János beleszólt a telefoncsőbe:

— Mi baj?

— Mintha egy ember jött volna szemközt — felelt vissza a soffőr.

— Ostoba — mormogta a fiatal ember s ismét magához szorította Helén fejét s a szemébe nézett.

— Csakugyan engem szeret és nem Lévit? — kérdezte szinte nyersen, fenyegetően.

Helén zavarában és boldogságában fölkacagott.

— Lévit?!

Ebben a pillanatban kinyílt a robogó kocsij aajtaja, előbb az egyik, azután a másik oldalon s mintha valaki keresztül ment volna előttük. Senkit sem láttak, csak a hirtelen betóduló fagyos levegőt érezték s azt, hogy valaki, egy láthatatlan valaki, elment előttük.

A fiatal ember fölugrott s fölcsavarta a lámpát. Semmit sem láttak, csak az asztalon a még előbb viruló, friss fehér rózsák feküdtek hervadtan, elszáradva, mintha egy héttel előbb tették volna oda.

— Dobja ki! — kiáltott Helén rémülten, a szemét eltakarva és szorosan

egymáshoz bujva hallgattak. Tudták, hogy valami bűn, titok van közöttük, ami a szerelemnél is közelebb hozta őket egymáshoz, ami csókjukat még édesebbé, kívánatosabbá és titokzatosabbá tette.

És még aznap éjjel megírta Helén Lévinek, hogy nem szereti, nem szeretheti, hogy mást szeret, hogy amit iránta érzett, az csak barátság volt, igaz, hogy becses, drága barátság, de nem szerelem.

És ehhez hasonló frázisokat.

Végre levette nyakáról a Lévitől kapott vékony kis karikagyűrűt, melyet a bluza alatt viselt és hozzátette a levélhez.

Ő IGAZGAT, Ő FORMÁL . . .

December huszonhét és huszonnyolcadika közötti éjszakán, Ricotti alig aludt valamit. A hatóság akadékoskodása miatt, csak huszonhatodikán tarthatta meg Lévi első nyilvános és programmszerű előadását, de a hatás szinte csodaszerű volt. Egy háromszáz főnyi hallgatóságra számított teremben beszélt és háromszáz ember helyett ezernél több szorongott és valósággal szenvedett benn. Egy másik ezernyi, künn az épület előtt ácsorgott a nagy hidegben. De sem ezek nem érezték a hideget, sem a bentiek az életveszélyes torlódást és forróságot. Előkelő uri nők, rongyos és szennyes ruhájú proletárasszonyok egymás mellett szorongtak, kíváncsi, vagyonos, értelmes és

vezető férfiakhoz szegény, értelmetlen, durva munkások húzódtak és valamenynyien csodáló, exaltált pillantással s a lelkük mélyéig felkavart érzések bánatával nézték és hallgatták Lévit.

Ez megmutatta nekik a lelküket, a tévedések, gonoszságok, könnyelműségek és tudatlanságoktól beteg lelküket, mint az orvos a kihúzott rossz fogat vagy a mérges természetű daganatot, ahogy megmutatja a betegnek: ez kínozott, ettől kellett megszabadulnod . . . És a hallgatók remegő száján, tévelygő, kábult pillantásán olvasni lehetett a feleletet: nem ismertem magamat és nem tudtam, hogy milyen vagyok . . . Azt hittem, mások ilyenek és mások a bűnösök.

Lévi nem magyarázta, hanem megmutatta nekik, hogy minden egyes ember egy csavar, egy szög az élet épületében s ahogy romlik, rozsdásodik, törik egy-egy csavar, úgy gyengül és romlik az egész emberiség életének épülete.

Mikor az ember az emberiséget egy

nagy tömegben hallja említeni, rendesen pillanatnyi nemesebb láz kapja el, élni-halni vágyás másokért és eszmékért s a mikor szétoszlik a tömeg és kiki egyedül marad, az előbbi fantómok szétpattannak, a láz megszűnik és senki sem érez többé vágyat meghalni másokért, sőt restelli ellágyulását.

Most, amikor ez a sok ember elszédelt, a láz megmaradt bennük és nem az ellágyulásukat restellték, hanem azt, hogy nem néztek be sohasem a maguk lelkébe és amíg mindenféle utat kerestek, amelyen az életet könnyebben járassák, az igaz és egyedüli útról, mely Istenhez vezet, elfeledkeztek. Minthogy sem szükségét, sem vágyat nem éreztek ahhoz az élet sürgős és mulandó dolgai között, hogy meg-megtérjenek, ha csak kis időre is, Istenhez pihenni. Sőt létezését is elfelejtették. Egy-egy szerencsétlenség ki-kidobta eléjük a partra, amint azonban a tudomány megmagyarázta a szerencsétlenség okát, ismét elfelejtették az Istent, kire nem volt többé

szükségük. A gazdagok és értelmesek mosolyogtak rajta s a szegények és tudatlantól elsikkasztotta az élet. És az emberek, kik a maguk felelősségére, minden jövőbeli élet reménysége nélkül éltek, könnyen vagy nehezen, elmélyülés, magukbaszállás nélkül, de örök nyugtalan-ság között a halál, betegség és szegénységtől félelemben, mégis boldog szomorúsággal és mohón fogadták be lelkükbe Istent egy-egy rendkívüli ember jöttével.

Ez a rendkívüli ember most Lévi volt. És a hatás, mit az emberekre tett, ha lehetséges, még nagyobb volt, mint az első kis beszéde alkalmával, mit a korcs-mában tartott. Az emberek, mint az álomjárók, lelkük mélyéig megrendülve távoztak. Kik sohasem látták egymást, kezet fogva, könnyes szemmel búcsuztak és az óriás tömeg fascináltan kísérte Lévit lakásáig, melynek lépcsőit Háda és Magdolna kölcsönként szőnyegekkel terítették le.

A hó sűrűn hullott, fagyos szél sü-

vített az utcákon s a férfiak levett kalappal mentek Lévi után. Csöndben, halkán, szomorúan, szónélkül. Elől, egyedül, Lévi, utána halottsápadtan Ricotti s utánuk az ismeretlenek sokasága, kiket a vágy a megtagadott Isten után vezetett. A szőnyeges lépcsőkön végig asszonyok álltak, kik Lévit várták és látni akarták s legalul állt Magdolna, legfelül Háda és minden asszony sírt.

És Ricotti, ki készítette már a programot egy másik osztrák városba, érezte egy nagy szerencsétlenség jöttét s egész éjszakákon át nem aludt.

Huszonnyolcadikán reggel, aznap, mikor elutaztak, Magdolna elhozta a postáról a leveleket és az ajtó előtt várta Ricottit, hogy átadja.

Ezek között volt a Helén levele. Ricotti átvette Magdolnától a leveleket és elvette. Este elbúcsúztak barátaiktól és a Brünn felé menő vonatra ültek. Lévi fáradt és sápadt volt. A hatás, mit az emberekre tett, kezdte megismertetni önmagá-

val s az a rendkívüliség, a csodával határos varázs, mi lényéből kiáradt, mély és szomorú tünődéssel lepte meg. Visszagondolt a Ricotti exaltált kitöréseire, sajátos önfeláldozására, melylyel követte őt s most már szinte ijedten gondolt arra a hatásra is, mit erre az emberre gyakorolt.

Behúzódott a harmadosztályú kocsinak egy sarkába, köpönyegét összefogta és maga elé nézve hallgatott. Ricotti szemközt ült vele és aggódva figyelte. Beszélni kezdett, de Lévi szórakozottan hallgatta s alig felelt szavaira. Ricotti elmondta, hogy gazdag és előkelő emberek pénzt akartak neki adni, hogy vigye őt más szállodába és gondoskodjon minden szükségletéről, mire Lévi szinte ijedten hallgattatta el. Majd később elmondta, hogy Magdolna, az exaltált lengyel leány, egy másik kocsiban követi őket, de mintha nem is hallotta volna, nem válaszolt. Ekkor eszébe jutottak a levelek, melyek reggel óta a zsebében heverték. Kivette s a Léviét odaadta.

Lévi elvette a leveleket. Egyik egy barátjától jött, a másik Heléntől. A vér arcába futott, mikor meglátta a Helén irását, ujjai reszkettek s szive szerelemtől dobogott. Azután felbontotta és elolvasta. Egyszer, kétszer, háromszor. Arca ólomszürkévé vált, szeme lecsukódott s szó nélkül odanyujtotta a levelet Ricottinak.

Ricotti mikor elolvasta, hirtelen felhúzta a kocsi ablakát, a levelet összegyúrte s kihajította. Azután ő is magára húzta köpenyét, behúzódott a sarokba s egész éjjel ébren, lecsukott szemmel, hallgatva ültek.

Reggel érkeztek meg, még sötétben, a város fölött fagyos, szürke köd ült s az utcalámpák, mintha sűrű fátyollal lettek volna behúzva, alig pislogtak ki.

Lévi érzéketlenül és szinte öntudatlanul hagyta magát vezettetni. Ricotti beültette egy kocsiba s egy szálloda előtt le szálltak. Szobát nyitattott s Lévi azonnal vetkőződni kezdett és lefeküdt. Ricotti el-

oltotta a villanyt s lement a szálloda kávéházába. Egy sarokasztalnál már ott ült Magdolna s egy pohár tejet ivott. Ricotti hozzámert s leült a leány asztalához. Cognacot hozatott magának s hallgatva nézegette az éjszakai úttól sápadt, fáradt arcú leányt, ki szemlesütve, rövid kortyokban itta a tejet és szép szemének hosszú, sötét pillája, mint valami selyem rojt simult sápadt arcához. A leány vézna kis testén szegényes fekete ruha volt, vékonyka kabát, fején egyszerű kalap és Ricotti hosszan, tünődve nézegette. Végre megszólalt:

— Magdolna — mondta s közelebb ült hozzá — meg tudna maga halni a mesterért?

A leány hirtelen letette kezéből a poharat s hosszú pillás szemét fölemelte. Szólnia sem kellett, a szeme beszélt helyette. A nagy, rajongó, hallgatag és mégis beszédes sötét szeme.

Ricotti még közelebb ült hozzá s kezét rátette a leány kezére.

— Tud hallgatni? — kérdezte suttogó hangon.

Magdolna nyugodtan nézett reá.

— Tudok.

— Tud hallgatni, mint az éjszaka?

— Tudok.

De ha nem halna meg, csak megsebesülne, ha nyomorék maradna . . .

Magdolna nyugodtan intett, mialatt kissé felvonta a vállát s szeme elszántan és olyan boldogan ragyogott, mintha csak valami hősies elbeszélés történetét hallgatta volna. Azután kezét rátette a Ricotti kezére, mélyen a szemébe nézett és azt kérdezte:

— Beteg a mester?

— Beteg, — felelte Ricotti sötéten.

— A lelke beteg.

— Valaki megsebezte? — kérdezte tovább Magdolna. — Egy nő?

— Egy nő, — felelte Ricotti csodálkozva, — de honnét tudja?

— Láttam a mesternek a leveleit. Egyik nőirással jött és illatos volt.

Ricotti áthatóan nézett reá s hallgatott. Valami jutott eszébe, amire eddig nem gondolt.

— És az a nő . . . — kérdezte Magdolna egyszerre zavarodottan — talán . .

— A nő nagy fájdalmat okozott neki — igazította ki Ricotti. — Megcsalta.

Magdolna hirtelen lehajtotta a fejét s a szeme alatt két kis apró piros folt gyuladt ki. Csak akkora, mint egy pici jerikói rózsza.

— S a mester? — kérdezte lehelet halkán.

Ricotti hevesen sóhajtott.

— Nagyon szereti!

Magdolna még mélyebben hajtotta le fejét.

— S most . . . — suttogta — most mi lesz? A mester . . .

— Talán belehal, — felelte sötéten Ricotti.

A leány hallgatott. Ölbe tett kézzel ült a széken, szája össze volt szorítva, sze-

mét beárnyékolta pillája és arca a legmélyebb fájdalmat fejezte ki. Kissé hallgatott, azután anélkül, hogy felnézett volna, azt kérdezte:

— Mit kell tennem?

— Egy bányát kellene a levegőbe röpítenie, olyankor, amikor ott lenne a tulajdonos és az a leány is.

Magdolnának egy pillája sem rebent meg. Nem nézett fel ijedten, csodálkozva, csak hallgatott. Nem lehetett tudni, mire gondol, mozdulatlan arca, árnyékos szeme olyan titokzatosan hallgatag volt, mint künn a ködös, ébredő reggel. Ricotti rá-ránézett s minden öt percben hozatott magának egy pohár cognacot, mialatt egyre az járt eszébe: vajjon mire gondol ez a leány, mit érez és ki ő?

Szivarra gyújtott s a füstöt nézegetve, hallgatott. Künn csak nem akart világosodni. A köd még lejjebb szállt, sűrűbbé lett s a kasszánál egy öreg ember bóbiskolt, félrebillent fejjel, mely úgy ült a nyakán, mintha csak félig tartozott

volna hozzá. A kassza asztalán egy nagy fehér angoramacska feküdt, komolyan és méltósággal, mint egy szfinx s Ricottinak úgy tetszett, mintha a mellette ülő leány is ilyen szfinx lenne s az egész élet a maga sok fájdalmával, szégyenével, igazságtalanságával, szintén csak egy szfinx, egy élő titok lenne, mint az állatok és a nők.

A füst egyre sűrűbb lett Ricotti körül, a hallgatás kettejük között mélyebb s a titok, melyet Ricotti nem birt megfejtetni, még tüskésebb és titokzatosabb.

Mikor a második szivart is elszívta s künn végre kezdett világosodni, kezét rátette a leány vállára.

— Menjen aludni — mondta gyöngéden. — Ma még mienk az élet s a holnap titkát hiába kutatjuk. A holnap már nem a mienk. Jó éjt vagy jó reggelt!

— Jó éjt vagy jó reggelt! — visszonzá Magdolna titokzatos mosolylyal. — Ha szüksége lesz reám, csak szóljon. Mindig megtalál.

Megszoritotta Ricotti kezés s felment

a szobájába, mely a Lévi szobája fölött volt. Ricotti utána nézett és sóhajtván csüggesztette le fejét.

— Semmit sem lehet tudni, — suttogta magában. Isten kezében vagyunk. Ő igazgat, ő formál bennünket.

Aztán felment és lefeküdt. Halkan nyitott ajtót, a sötétben vetkőzött le, azután hallgatva figyelte, hogy alszik-e Lévi? Nem hallott semmi neszt, de Lévi ahogy lefeküdt, úgy feküdt most is, mozdulatlanul, nyitott szemmel.

*

* *

Ebben a másik idegen városban Ricottit nem várt meglepetés érte. A rendőrség nem akart engedélyt adni az előadás megtartására.

— Miért? — kérdezte Ricotti bámulva. — Mi kifogása lehet a rendőrségnek egy krisztusi alapon álló, szociális vallás tanítása ellen, melynek célja Isten visszahelyezése a lelkekbe?

A rendőrkapitány, egy hatalmas

volna hozzá. A kassza asztalán egy nagy fehér angoramacska feküdt, komolyan és méltósággal, mint egy szfinx s Ricottinak úgy tetszett, mintha a mellette ülő leány is ilyen szfinx lenne s az egész élet a maga sok fájdalmával, szégyenével, igazságtalanságával, szintén csak egy szfinx, egy élő titok lenne, mint az állatok és a nők.

A füst egyre sűrűbb lett Ricotti körül, a hallgatás kettejük között mélyebb s a titok, melyet Ricotti nem birt megfejtetni, még tüskésebb és titokzatosabb.

Mikor a második szivart is elszívta s künn végre kezdett világosodni, kezét rátette a leány vállára.

— Menjen aludni — mondta gyöngéden. — Ma még mienk az élet s a holnap titkát hiába kutatjuk. A holnap már nem a mienk. Jó éjt vagy jó reggelt!

— Jó éjt vagy jó reggelt! — visszonzá Magdolna titokzatos mosolylyal. — Ha szüksége lesz reám, csak szóljon. Mindig megtalál.

Megszorította Ricotti kezés s felment

a szobájába, mely a Lévi szobája fölött volt. Ricotti utána nézett és sóhajtván csüggesztette le fejét.

— Semmit sem lehet tudni, — suttogta magában. Isten kezében vagyunk. Ő igazgat, ő formál bennünket.

Aztán felment és lefeküdt. Halkan nyitott ajtót, a sötétben vetkőzött le, azután hallgatva figyelte, hogy alszik-e Lévi? Nem hallott semmi neszt, de Lévi ahogy lefeküdt, úgy feküdt most is, mozdulatlanul, nyitott szemmel.

*

*

*

Ebben a másik idegen városban Ricottit nem várt meglepetés érte. A rendőrség nem akart engedélyt adni az előadás megtartására.

— Miért? — kérdezte Ricotti bámulva. — Mi kifogása lehet a rendőrségnek egy krisztusi alapon álló, szociális vallás tanítása ellen, melynek célja Isten visszahelyezése a lelkekbe?

A rendőrkapitány, egy hatalmas

termetü, vastag, vörös bajuszu morva ember, vállat vont.

— Felsőbb parancs tiltja.

— Micsoda felsőbb parancs? — kérdezte Ricotti ingerülten. — Kinek állhat érdekében az emberek valláserkölcsének renaissanceát megtiltani? A rendőrségnek vagy a belügyminiszteriumnak? Ilyen érdekek képviselője keresztény állam nem lehet. Ez a fiatal ember nem izgat, hanem térít.

A kapitány elmosolyodott, s letette kezéből a tollat, melylyel egy aktán dolgozott.

— És nem gondolja, — kérdezte inkább jólelkűen, mint hivatalnoki diplomáciával, — hogy a térítés funkciója nem annyira ezt a fiatal embert illeti, mint inkább az egyházat?

Ricotti megütődve nézett a kapitányra.

— Ah, — mondta meglepetten, — hát innen fúj a szél? — És elgondolkozva tette hozzá: ez nagy baj!

A kapitány újra fölvette a tollat és

nem szólt semmit. Ricotti izgatottan állt előtte s hirtelen az asztalra ütött, amit a kapitány nem látszott észrevenni és nyugodtan irt tovább.

— Ez a szocialisták műve, a vörös-kéz közbejátszása, — tört ki Ricotti indulatosan. — Erre nem gondoltam. Fölheccelték az egyházat és maguk a háttérben maradnak.

— Ezekről nekem nincs tudomásom, — felelte a kapitány munkaközben. — Mi itt csak egy felsőbb parancsnak engedelmeskedünk.

A kapitány megváltozott hangjából kiérezte Ricotti, hogy ez nem kíván a tárgyról tovább beszélni, mire búcsúzott. Mikor az ajtóhoz ért, a kapitány hirtelen utána kiáltott:

— Apropos, nem kíván föllebbezni a határozat ellen?

— Köszönöm, nem, — felelte Ricotti kedvetlenül. — A jelen esetben nem tudom, hogy a vörös kéz, vagy az egyház nagyobb ellensége-e az Istennek?

— Az egyház ellensége az Istennek?
— mosolygott a kapitány. — Ez érdekes.
Csak az a kérdés, melyik Istent gondolja
ön?

Ricotti már a kilincset fogta s kedvetlenül vállat vont.

— Melyiket gondolhatnám! Az önét, az enyémet, a római pápáét és az egész világét, aki most abból a fiatal emberből szól hozzánk.

Kinyitotta az ajtót, de a kapitány másodszor is utána kiáltott:

— Kérem még egy percre!

Ricotti betette az ajtót.

— Csakugyan olyan érdekes az a fiatal ember? — kérdezte a kapitány kíváncsian. — Egy ismerősöm hallotta beszélni és csodákat mesél róla. Azt mondja, rendkívüli hatással van az emberekre.

— Erről meggyőződhetik személyesen, — felelte Ricotti. — Jöjjön el, kapitány ur, ha majd beszélni fog.

— Sehol se beszélhet, — felelte a kapitány szinte sajnálkozva s akárhogy

szerette volna megkötni a nyelvét és magára erőszakolni rendes, hivatalos fölényességét, sehogyse sikerült. — Az egyház nem engedi a maga jogait.

— Az a fiatal ember nem elvesz, hanem hozzátesz az egyház jogaihoz, — felelte Ricotti — s minden titalom dacára is beszélni fog.

— Ennek nagyon kellemetlen következményei lennének reá nézve. Pénzbírság . . .

— Fizetünk.

— Elzárás . . .

— Isten csak nagyon ritkán nyilatkozik meg emberi burokban, de nem ritka eset, hogy ezt az emberi burkot bebörtönözik, — felelte Ricotti szinte rajongva, mire a nagy morva hivatalnok csodálkozó pillantást vetett reá.

Ricotti behuzta az ajtót maga után s a kapitány visszament íróasztalához. Szivarra gyujtott s ismét fölvette a tollat, de a munka lassan, szórakozottan ment. Gyakran felkönyökölt az asztalra s a

sűrű szivarfüst közé bámulva, félhangosan mormolta: különös, különös

Ricotti a rendőrségről haza ment a szállodába. Bement a kávéházba s leült a Magdolna asztalához, hol ez reggel a tejét itta. A leány most is ott ült és egy kisebb illusztrált lipcsei lap számára novellát irt, melyhez az illusztrációt is maga rajzolta.

Ricotti szórakozottan nyult az egyik rajz után, melyet az első percben nem értett meg s letette. De pár perc múlva ismét fölemelte s még egyszer megnézte a rajzot, mely a hold feljöttét ábrázolta két ciprusfa között, melyet egy háttal álló leányalak néz, kire az egyik fa mellől valami sötét árnyék leskelődik, talán a halál.

— Ez az élet szimboluma? — kérdezte s a keze kissé reszketett, mikor másodszor letette a rajzot.

— Tudja, mi az ujság? — szólt egy kis idő múlva, mikor már szivarra gyujtott, megivott egy pohár cognacot s

a zsebéből maga elé tette az asztalra a Szentírás könyvét. — Az egyház egyenes közbenjárására, a rendőrség nem engedi meg, hogy Lévi előadást tarthasson.

Magdolnát nem látszott a hír meglepni.

Nyugodtan rajzolta tovább titokzatos, szimboliztikus képeit.

— Nem tesz semmit, — felelte.

— Miért mondja, hogy nem tesz semmit? — kérdezte Ricotti csodálkozva s kinyitotta a Szentírást.

— Mert a tilalom ellenére is megtartja az előadást.

— Csakhogy ez büntetéssel jár.

— Hát nem minden igazság és szépség meg lesz büntetve a földön és nem-e minden gonoszság, rútság és ostobaság meg lesz jutalmazva?

— Igaz, — felelte Ricotti s belemerült a Szentírás olvasásába. A lámpákat már rég felgyújtották, oda künn leszállt a sűrű esti köd s Ricotti a világon mindenről megfeledkezett. Átszellemült arc-

cal társalgott az Urral s az ő szentjeivel a füstös, huszadrangú kávéházban.

Azt sem vette észre, mikor egyszerre megnyílt a kávéház ajtaja s párosával negyven-ötven ember jött be rajta. Elöl az óriás termetű öreg porosz, a posztógyári munkás, mögötte a két facér gipszbányász, a hosszú és ritkahajú fiatal mérnökgyakornok, a két würebenthali gyapjuszállító, kofák, szekeresek, uri férfiak és asszonyok s egyenesen odamentek a Ricotti asztalához.

— Itt vannak a testvéreink, barátaink, — szólta Magdolna s kezét rátette a nem látó, nem halló Ricotti vállára. — Ébredjen!

Mintha csakugyan álomból ébredt volna Ricotti, úgy nézett a körülállókra, de ez a kábult meglepetés csak egy percig tartott.

Azután nyugodtan becsukta a könyvet, zsebébe tette és felállt. Kezet fogott az érkezőkkel, kiknek nem várt jöttét egyszerre olyan természetesnek ta-

lálta, mintha ez a szentírás csodáinak természetes folytatása lett volna.

— Fölmegyek a mesterért, — mondta nyugodt örömmel, természetes méltósággal. — Magdolna testvérünk addig elmondja az itteni híreket.

Lévi ahogy hajnalban lefeküdt, még mindig nem kelt föl az ágyból. Délben, Ricotti unszolására, megevett egy fél tányér levest, azután Ricotti nem akarta tovább háborgatni s magára hagyta. Most mikor benyitott a szobába, Lévi teljes sötétségben feküdt, mozdulatlanul, álom nélkül.

— Mester, — szólt Ricotti s felnyitotta a villanylámpát, — az esti vonattal ötven hívünk érkezett, kik látni kívánják önt.

— Ricotti, — szólt Lévi kis gondolkodás után, — mentsen föl engem minden kötelesség alól, melynek gyakorlásához sem kedvet, sem erőt nem érzek többé.

Ricotti párszor végigsétálta a szobát, aztán megállt Lévi előtt. Szemében a

rajongó extázis tüze égett s a szája remegett.

— Nézze, mester, — szólt egy különös, uj csengésű hangon, melyet Lévi eddig nem hallott tőle és önkéntelenül érdeklődve figyelte leghivebb barátját, — ön nem mondhatja már, hogy mihez érez és nem érez kedvet és erőt, mert az ön ereje nem földi ember ereje és gyöngegsége és ön nem élhet a saját maga kedveszerint. Ön nem ember, csak emberi formában jár itt közöttünk, lelkében Istennek lelkével.

Lévi indulatosan emelte föl fejét.

— Ha maga örült, Ricotti, — mondta erélyesen, szinte durván, — nem következés, hogy a maga örültségébe beleessem én is. Ismétlem magának, nem először s bizonyára nem is utoljára, hogy ember vagyok, ép olyan, mint maga. Emberi vágyak, szenvedélyek, indulatokkal küzdő és általuk legyőzött ember vagyok és nem Isten. Érti, nem Isten! Nem!

Kiugrott az ágyból és kétségbeesett

dühvel, szinte gyűlölettel nézett Ricottira s a szó megeredt ajkán:

— Ember vagyok, érti? — kiáltott ökölbe szorított kézzel. — Fiatal, szerelmes férfi, csalódott szerelmes, kinek semmi vágya, ambíciója többé az élethez. Szegénység, nyomoruság, emberfölötti küzdelések, ez volt az életem s egyszerre találtam egy kincset, egy leányt, megtaláltam a szerelmet. Tudja maga, mi az, mikor a szegény ember kincset talál és újra elveszíti? A gazdagság előtt tudott élni s a gazdagság után nem tudott. Én sem tudok. Hagyjon nekem békét, Ricotti. Menjen maga a maga útján, hagyja abba az ivást és a Szentírás olvasást, menjen be egy hidegvíz szanatóriumba s azután menjen le ismét dolgozni a bányába. Én is megyek a magam útján. Feledni akarok vagy meghalni.

— Jól van, — felelte nyugodtan Ricotti s lehajolt, hogy a kályhába szemet tegyen, mert félt, hogy megfázik Lévi. — Mi csak elleszünk valahogy. Én megte-

szem mindazt, amit ön javasol, annak az egynek megtagadásával, hogy a Szentírást ne olvassam s ön visszamegy Pestre, beáll házinevelőnek vagy pedig, ha a szerelem az életnél is erősebb benne, agyonlövi vagy megmérgezi magát. Ez eddig rendben van. A kettőnk élete, bocsásson meg, amiért így mondom: a kettőnk élete, holott az ön élete az enyém mellett az, ami a nap ragyogásához a falusi borbély tányéra, de ez most mindegy. Tehát mondjuk, hogy a kettőnk élete semmi. Levegő. De vajjon ön — én magamról nem szólok — megcsalhatja-e az emberek százát, ezrét, akik ebben a hideg, romlott, szomorúan okos világban elveszítették szívből az Istent, a minden szomorúságnak és minden nyomorúságnak, minden végnek és minden kezdetnek az egyetlen és örök vigasztalóját? Gondolkozzon csak rajta, hogy ezek a százak és ezrek, kiknek ön megmutatta azt a burjánnal befutott utat, melyet ha megtisztogatnak, előttük áll az egy Istenhez vezető ut, megcsalha-

tók-e, bolonddá teheti-e őket és elébük állhat-e a maga képzelt igazságával: hogy ide hallgassatok, nem az vagyok, akinek láttatok és a ti nyomoruságtokra ép úgy nincs vigasz, mint ahogy nincs az enyéme! Mert nincs Isten, csak emberi szenvedélyek és szenvedések vannak, melyek földhöz vágnak engem, téged, egyformán és a magunk apró, nyomorult emberi fájdalmait nem az Isten dicső keze: az idő és nem szent lelke: a hit gyógyítja meg, hanem egy revolvergolyó vagy egy pár gramm méreg. Ha van lelke hozzá, hogy megcsalja az Istenben hívőket, a megtérni vágyó és szenvedő lelkeket, ha elég gyáva hozzá, hogy a maga apró emberi fájdalomának mérgével megmérgezzen egy csomó még nagyobb fájdalmak sebesültjeit, öltözzön fel, jöjjön le a kávéházba, ahol ötvenen, de nemsokára százan és százan fogják önt várni és leplezze le saját magát és öljön meg vele egy csomó lelket. De mielőtt öltözködni kezdene, gondoljon arra is, hogy az az ember, aki Istennek

születik, Istenebbnek kell lennie, mint annak, ki a fejünk fölött él.

Ezzel Ricotti fogta a kalapját s Lévit egyedül hagyta a szobában. De alig egy negyedóra múlva, Lévi felöltözött és lement a kávéházba, hol az emberek levett kalappal, állva köszöntötték.

És Lévi beszélni kezdett. A kávéház szorongásig megtelt emberekkel, kiket senki se hívott s leghátul, az egyik asztal tetején, ott állt a vörös bajuszu, nagy morva rendőrkapitány és zsebkendőjével a szemét törülgette.

— Különös, különös, — suttogetta magában. — Csodálatos . . .

AZ EMBER VÁLTOZIK.

És mikor ismét fenn voltak a szobájukban, Lévi és Ricotti s már ágyban feküdtek a sötét szobában, Lévi remegő hangon megszólalt:

— Most már mennem kell ezen az új uton, mely nem volt benne a programmunkban. Belőlem, az isteni törvényeken álló, modern szociológusból, válás-predikátor lett. Valami ismeretlen, csodálatos körülmények közbejátszása folytán. Első hallgatóim nyomorult, szegény teremtmények, iskolázottságuk semmi, minden magasabb gondolkodás, analízis-képesség hijján, akik szavaimnak értelméből egyedül csak a lelkükre ható gondolatokat sűrítették össze. És ebből a masszából . . .

— Mondja, hogy szépségből, — szólt közbe Ricotti.

— Ebből formálódott ki előttük: az

Isten. Akit megfogtak mohó kezükkel s akit nem akarnak többé kiengedni maguk közül. Mintha egy új Istent mutattam volna meg nekik, — folytatta Lévi meghatott álmodozásba mélyedve s Ricotti gyönyörűséggel, szomjasan itta szavait.

— Egy egészen más Istent, — folytatta — mint akit az egyház tartogat számukra. Holott az Isten egy, csak az egyház, Istennek eme régi impresáriója, vesztette el népszerűségét. Az Istent nem keresik többé az egyházban, még a tudatlanok és proletárok sem. De hogy hol keressék, nem tudják. Az értelmiség ellenben már megtalálta, részben a tudományokban, részben a művészetekben. Csakhogy az az új Isten csupán az értelmet és idegeket elégíti ki s azt, amit léleknek nevezünk az emberben, azt az örökös titkos sóvárgását az ősi, primitív emberi természetnek, melyet semmiféle tudomány és művészet nem képes kizökkeníteni a maga helyéből, ezt a lelket, ez az új Isten nem elégíti ki. Az agyvelóm bebizo-

nyíthatja matematikai pontossággal, hogy az élet ura: a levegő, a víz és a nap, de a lelkem, ha egy Galilei testében él, akkor is megkérdezi tőlem az éjszaka csöndjében, a csüggedés, bánat és szenvedések óráiban: hát a levegőnek, a víznek és a napnak ki az ura? A titkot, mely az ember születését és halálát körülveszi, fizikailag meg tudja az ember magának magyarázni, de szellemileg tovább is csak titok marad. A fogamzás és az elmulás isteni titka. És e titkot, melyet az emberi agy nem képes megfejteni és megvetéssel vagy közönyösen kidobja magából, a lélek fölveszi, elrejtí és ápolja magában a többi titokkal együtt. Egész társaság van itt, ugymint: a végzet, a szerencse, a véletlen és titkuk kulcsa a láthatatlan, elképzelhetetlen, örök ismeretlen: egy Isten. Aki azért olyan erős, mély, soha el nem muló, csak ép időnként elveszíthető az emberi lélekből, minthogy valamikor, millió évezredek előtt, emberi fantázia helyezte el oda.

Ricotti feszülten, lélekzetét visszafojtva figyelt. A szobában enyhe, sejtelmes világosság derengett, a kályhából kivilágító tűz lángja, de Ricotti ezüstös fényt látott Lévi feje körül és láthatatlan kezek által tartott virágfüzéreket.

— És most már, — álmódzott Lévi tovább, de hangjának csengése eltompult — mennem kell ezen az új úton. Merész hasonlat tölem, de a helyzet kezd hasonlónak válni, mint valami modern Krisztus, aki halál utáni étellel nem kecsegteti az embereket, aki feltámadást nem hirdet, csak az élő lelkek nyugalalmát szeretné megszerezni. Közelebb hozni a gazdagot Istenhez és ez által közelebb a gazdagot a szegényhez s a kemény lelkek hiú gögjét az embernél egy nagyobb, erősebb hatalommal megtörni: az Istennel. Az Istent kell visszahelyezni a mai ember lelkébe, kitől az egyház elidegenítette s a modern tudomány elvette tőle. S még hozzá úgy vette el, hogy nem is egy mindennél erősebb, pozitív, egységes tudományt adott

helyette. A tudomány minden, csak nem egységes. Ahány ága van, a tagadásnak, a máról holnapra való megdöntésnek és az újabb tényeknek egész láncolata követi lépten-nyomon. Az értelmi kiválasztottak csak eligazodhatnak ebben a labirintusban, de a szimpla lelkek az első lépésnél eltévednek. Hát Isten nevében előre! — sóhajtott Lévi s megigazította párnáját és megfordult. — Ha csakugyan én vagyok kiválasztva a vezető szerepre, megpróbálkozom a vezetéssel.

A kályhában a lángok lobogása halványulni kezdett, de Ricotti szemében az ezüstös fény még jobban ragyogott s a láthatatlan kezek ép most tették le előtte Lévi homlokára a virágfüzéreket. Azután testének fizikai fáradtsága lecsukta szemét és boldogan, mélyen elaludt.

Lévinek csak sokára jött álom a szemére. Valami izgatott bágyadság lelehunyta szemét, de ismét felnyitotta és ilyenkor maga előtt látta az emberek sokaságát, akik rajongó, exaltált tekintettel

lesték szavait, érezte kezén a nők könnyes csókjait és hallotta zokogásukat. És valami különös láz, kábulat, egy ismeretlen gyönyörűség szédítette el, hogy le kellett hunynia szemét. Nem tudta, hogy mi ez, a hiúságot nem ismerte egyszerü, becsületes lelke és nem tudta, mint ahogy nem tudta egykor a nagy názáreti sem, hogy ez a láz, ez a kábulat, ez a gyönyörűség, — a dicsőség gyönyörűsége.

— Igen, — suttogta magában s kezét keresztbe fektette mellén — el kell fednem saját magamat és minden szenvedésemet. Igaza van Ricottinak, hogy én nem élhetem a magam emberi életét, mert felelős vagyok a mások életéért. Nekem erősebbnek kell lennem, mint azoknak, mint mindenkinek. Én . . . — egy izgatott vérhullám futott szívére s nem merte kimondani, amit gondolt . . . De már hitte is, hogy az Isten fia . . .

Azután elaludt és álmában két nagy, aranytollú, nőfejű madár üldözte. A két nőfej közül egyiket megismerte. A Helén

feje volt. A másik, az ismeretlen fejű madár, a dicsőség, a hirnév volt . . .

És másnap reggel még mélyen aludt, mikor egy civilruhás detektív az álmából felriadt Ricottinak kézbesítette a rendőrség kiutasító határozatát.

Lévi, mint vallásizgató ki lett utasítva nemcsak a városból, hanem az egész morva területről és Ausztriából.

És alig pár óra múlva, el kellett hagynia a várost. Ricottin és Magdolnán kívül vele ment a két facér gipszbányász, a mérnökgyakornok, a két würbenthali gyapjuszállító, egy brünni ujságíró, egy színész és háromezernél több ember kísérete ki a vasuti állomásra. Zsoltárokat énekeltek és a nők zokogva térdeltek a vasúti sínek mellett.

Lévi halottsápadtan állt a kocsi ablaka mögött s mikor a vonat elindult, így szólt magában:

— Az én életem most kezdődik . . .

Ricotti le nem vette róla a szemét s kis idő múlva átment egy másik kocsi-

szakaszba, ahol Magdolna ült s megszorította a leány kezét.

— Most már mindenki élhet, — mondta jelentőségteljesen — mert ő is élni fog.

Magdolnának megremegett a szája s a pilláját leengedte szép szemére, hogy senki se lássa a mély szomorúságot benne.

— Nem fog élni, — gondolta lenn, lelkének titkos mélyén. — Én ezt jobban érzem . . .

*

Ricotti s a kíséret tagjai valamennyien azt hangoztatták, hogy parlament elé kell vinni a dolgot. És az első városból, ahová érkeztek, úgy a magyar, mint a bécsi parlamenthez hosszú sürgönyt menesztettek. Lévi maga fogalmazta, de minden eredmény nélkül. Egyetlen egy párt sem tette magáévá az ügyet. Sem a szocialisták, sem a klerikálisok, sem a liberálisták. A pártoknak érdekén kívül esett, vagy egyenesen érdekeik ellen szólt ez a szenzációs, szokatlan ügy. És vissza-

útasították. A parlamentek közbenjárása nélkül pedig hiába fölebbeztek a határozat ellen. Volt pedig egy erőskezű, titkos jóakarója Lévinek: a szabadkőmivesek. Ennek az erős társaságnak azonban, akármilyen messze ért el a keze, egyebet nem tudott most tenni, mint nagyösszegű pénzzel segítette az üldözötteket. Így vált lehetségessé, hogy az egész társaság, aki Lévit kísérte, a szabadkőmivesek pénzén utazott s minden városban, ahol szabad volt huszonnégy óráig megpihenniök, vendégszerető ház fogadta őket.

Ekkor történt, hogy a negyedik vagy ötödik nap a kiutasítás után, egy nagyobb osztrák városban egyik lap, szabadkőmivesi sugalmazásra, hatalmas cikket irt az üldözött érdekében s mikor Lévi este megérkezett, az állomáson óriási község várta, aki szállodai lakására kísérte.

Azután csendben, szónélkül szétoszlottak, de éjjel tizenegy és tizenkét óra között, különféle rejtett utakon, egy külvá-

rosi ház óriási pincéjében gyülekeztek, hogy titokban meghallgassák Lévit.

Tizenkét órára mindenki a maga helyén állt. Minden talpalatnyi helyen egy ember s egy titkos ajtón, egyik előkelő szabadkőmives társaságában, megérkezett Lévi. A nagy, penészes falu pincehelyiséget gyertyák világították meg s a penészgombák és pókhálók úgy ragyogtak a nyirkos falakon, mintha gyémánttal lettek volna teleszórva.

Hajnali két óráig beszélt Lévi, rabul ejtve minden szívet, Istenhez vezetve minden lelket és őszinte fogadalommal, rajongó extázisban oszlott szét a nagy társaság.

Három óra felé járt az idő, mikor Lévi és Ricotti kiszálltak egy kocsiból a szállodájuk előtt s két detektív, ott, a kapuban, azonnal letartóztatta őket.

*

* *

Lévi a fogság alatt, egy nagyszerű jövőnek egész vázlatát megraj-

zolta önönmagának. A vázlat minden vonását arany- és biborszín ékesíté s az utat, melyen neki végig kellett haladnia, rózsák- és pálmákkal szórta tele előtte az az ismeretlen hatalom, mely az emberek szívét számára meghódítá. S míg az alacsony, keskeny és csak pár lépésnyi cellában jött-ment hátratett kézzel, a falakon áthatoló, a messzeségbe mélyedő tekintettel, már nem az az ember volt többé, aki még egy hét előtt volt. Ez a másik huszonhárom esztendő s uj fiatal ember benne, aki a nagyság, egy különös dicsőség s az emberek fölötti hatalomnak olyan szokatlan győzelmét aratta hirtelen, váratlanul, készületlenül és már egy hét alatt — egy hét alatt! — ezt naponta többször elismételte magában, különösen, ha a csüggedésnek vagy az izgatottságnak egy árnya átsuhant lelkén. Ez a fiatal ember benne nem a régi csüggeteg, szerelmes, a maga boldogságában hinni nem tudó és bánat-árnyakkal küzdő, szegény kis bánatyanító volt.

Mintha a föld piedesztállá nőtt volna lába alatt, vagy a vállán szárnyak nőttek volna, egyszerre más embernek érezte magát. És másnak nemcsak saját régi énje fölött, hanem másnak, mindenki fölött. Nagyobbnak, hatalmasabbnak, titokzatosabbnak érezte magát minden élő lénynél. Ha a királyokra gondolt, elmosolyodott, ha tudós elmékre, vállát kiegyenesítette és büszke göggel nézett cellája falaira.

Már nemcsak hitt a saját rendkívüliségében, de elvárta, sőt követelte ezt a hitet mindenkitől, akit ismert, akivel beszélt s akiket nem ismert, azoktól ép így.

Mikor a börtönőr behozta reggelijét vagy az ebédjét s a virágok, melyeket az első két hétben ismeretlen nőktől mindig ott talált a tálcán, de amelyek a harmadik héten már hiányoztak, olyan tekintettel nézett a börtönőrre, mint egy király, aki sikkasztáson érte a komornyikját. És minden reggel megpróbálta kivalatni, hogy nem történt-e érdekében valami demonstráció az éjjel? Hogy nem

járt-e fáklyásmenet ablaka alatt, hogy nem öltek-e meg valami előkelő államférfiut vagy főpapot érette, avagy nem halt-e meg az éjjel a pápa váratlanul?

Mert éjszakánként, álmából fölriadva, nagy fényességet látott ablaka alatt, vagy tömegek elvonulását, tompa zajt, majd meg a fogház kapuján dőngetést hallott, ropogást a falakon és a föld alól tompa dübörgést, mintha hivei alagutat ástak volna a fogház alatt, kiszabadítására.

Máskor meg égből jövő csodákra várt, Hogy feje fölött megnyilik a tető és Istennek angyalai érte jönnek és kiszabadítják. És akárhányszor zárják el olyan bünért, melyet nem követett el, az angyalok mindenkor kiszabadítják. Bilincsek, láncok közül, lakatravert ajtók mögül és mindenhonnét.

Különösen az első napokban és hetekben várta erősen e csodákat és rendkívüli ambícióval készült saját védelmére, melyet ügyének tárgyalása alkalmával akart elmondani. És ez idő alatt annyira

el volt foglalva gondolataival, hogy szinte megfélekezett rab voltáról és azt sem tudta, hol van. Elkészítette jogi védelmét, mely páratlan volt a maga nemében és betanulta. Gyönyörködve mondta el magának az éjszaka magányában, kikereste a szavak jelentőségének mélységét és szépségét, mint valami idegen műből és egyszerre tanulmányozni kezdte, — amit eddig nem tett — saját hangjának szépségét, erejét és kutatni kezdte, rendkívüli részrehajlósággal, saját egyéniségének értékét.

És ezalatt, tudtán kívül, mint minden öndicsőségétől megmámorosodott ember, kezdte elveszíteni saját magát. Eleinte beérte azzal, hogy önmaga előtt rendkívüli embernek nevezte magát, később, egy éjszaka, mikor az égi csodákra gondolt és várta azokat, egész hangosan azt mondta cellája magányában, kemény ágyán pihenve: több vagyok, mint ember! Még nem mondta ki, hogy *Isten*, de már hitte.

És másnap reggel, az ó- és uj testa-

mentumot kérte a börtönőrtől és belete-
metkezett a szent könyv olvasásába.

Ez a harmadik hét elején történt. Eddig mindennap idegesen kívánta, hogy vezessék a bíró elé, hogy vegyék már tárgyalás alá a dolgát, vagy engedjék szabadon, de a testamentum olvasása óta elhallgatott. Sem a maga sorsa, sem a külvilág nem érdekelte többé. Reggeltől estig olvasott és tűnődött. Ezalatt teljesen lesoványodott, haja megőszült, szakálla megnőtt. Az ételhez alig nyult, levegőn nem járt és már február végéhez közeledett az idő, mikor egy este letette kezéből a bibliát.

A cella asztalán egy kis kormos petróleumlámpa pislogott s mikor a börtönőr behozta a vacsoráját, ez hetek óta először látta a cellájában sétálgatni.

— Tud még járni? — kérdezte kíváncsian s kihuzott a zsebéből egy rossz kis csorba kézitükröt, melyben a hegyesre kifent bajuszát nézegette olykor és Lévi elé tartotta.

— Nézzen bele — mondta szánakozó részvétellel — és mondja meg, hogy ismeri-e, akit benne lát?

Lévi szórakozottan fogta kezébe a tükröt s leült az asztala elé, mialatt egy gépies pillantást vetett a tükörbe. A börtönőr félig kíváncsian, félig szomorúan várta a hatást, mely nagyobb volt, mint amire számított.

Lévi az első percben idegenül, majd ijedt, irtózó tekintettel meredt a tükörbe, honnét egy őszhajú, ismeretlen arcú ember nézett vissza reá.

— Elég — mondta a börtönőr s a tükröt kivette kezéből és eléje tette a vacsoráját.

Lévi eltaszította maga elől az ételt s mikor egyedül maradt, hetek óta az első és igaz emberi fájdalom összeszorította a szivét és sirva hajtotta fejét a tenyerébe. Az ifjuságát siratta és egész éjjel, két hónap óta először: Helént . . .

Hajnal felé elaludt s reggel, mikor fölébredt, első gondolata ismét vallásos

elmélyülése felé vonzotta és ismét elmerült Krisztus alakjának, életének és eszméinek szemlélésébe. És míg eddig, alapos és mély természettudományi alapon álló gondolkozása, Krisztusban nem látott egyebet a legideálisabb és legnagyobb szocialistánál, ki az ókor politikai és társadalmi betegségét szociális és demokrata reformokkal akarta gyógyítani, most az isteni miszteriumnak minden titkával fölékesítve látta maga előtt. Elméjének száraz, de tiszta logikája, mely a tudományok matematikáját megvilágította, mint egy gyertya, amelyre ráfujnak, egyszerre elaludt előtte és helyette más oldalról gyult föl egy misztikus, halványan lobogó világosság, melynek fényénél Krisztust költőibb és tragikusabb világitásban látta. És minél tovább nézte őt ebben a világitásban, a vallásköltészet szomorú fátyolán keresztül, annál több közösséget fedezett föl Krisztus és saját maga között. Nemcsak a külső élet fizikai hasonlatosságában, hanem a lelki hajlamok, szenvedé-

sek, vágyak és a meg nem értettség egész kálváriájáig. S mikor az összehasonlítás teljességében többé nem kételkedett, mikor a vallás szomorú és titokzatos csillagával eltakarta szeme elől a tudomány napját, egyszerre valami különös, bódító örömet érzett. Mintha minden emberi szenvedés ether szárnyon elrepült volna lelkéből, a földhöz nem vonzotta többé semmi sem. A szerelem, mint vihar után az égen a tavaszi felleg, úgy vonult el előtte, örömtelen, küzdelmes ifjusága, reménytelen jövője, a jelen a maga martírumságával, mint egy távoli álom, úgy tűnt el. Lelkét minden földi gondoktól föloldottan, megfürösztté a vallás alázatos békéjében, melyből eddig, a tudománynak eljegyezve, csak egy-egy korty itallal frissíté föl és a napok hosszúságát cellája magányában nem érzé többé, a Krisztus útjára való készülődése miatt.

Ügyét már nem sürgeté, nem bosszankodott, nem türelmetlenkedett, a napokat nem számlálta, az okokon, hogy

mely jogi oknál fogva tartják őt egy egy-
szeri kihallgatás után fogva, nem tűnő-
dött. Belemerülve, magába szíva Krisz-
tus tanítását, mindenbe megnyugodott és
nem türelmetlenkedett. Sőt mikor március
végén, egy nap kinyitotta előtte a bör-
tönőr cellája ajtaját és azt mondta, hogy
rendőri fedezett alatt haza szállítják ha-
zájába, minden harag és megbotránko-
zás nélkül fogadta a hírt. Felöltözött és
egy rendőr kíséretében lement a kapuhoz,
hol a toloncszállító kocsí már várt reá
és egy fekete ruhás leány kis ibolyabok-
rétát nyújtott át neki.

Magdolna volt.

— És Ricotti? — kérdezte Lévi kissé
izgatottan, de minden meghatottság nél-
kül, amint elvette a virágot és megismerte
Magdolnát.

— A hazájába toloncolták, — fe-
lelte Magdolna visszafojtott könnyel sze-
mében és egy leírhatatlanul szomorú pil-
lantást vetett a Lévi fiatal ősz fejére.

Az osztrák rendőr a határon átadta

Lévit a magyar rendőrségnek s ez hagyta őt útjára menni. Egyetlen egy krajcár nélkül jött ki az utcára, azzal az elhatározással, hogy elzalogositja óráját s azon a pénzen utazik tovább, mikor egyszerre ismét előtte állott Magdolna. Lévi meglepetten nézett rajta végig.

— Csakugyan kegyed van itt?

— Én vagyok mester — felelte a leány. — Ricotti megbizásából. — Egy levelet kell önnek átadnom.

Ricotti levele pénzt s egy kérést tartalmazott. Azt, hogy Lévi várjon reá, mert amint jöhet, azonnal jön a fővárosba.

Lévi elvette a pénzt és levelet, megköszönte Magdolnának a fáradságát és kiment az állomásra.

Magdolna hosszan, szomorúan nézett utána s ugyanazzal a vonattal, melyen Lévi elutazott, ő is a fővárosba ment.

AZ ÖRDÖG.

Princ János gyakori vendége lett Helenék házának. A mérnök, kit betegsége már egészen ágyhoz kötött, minden alkalommal ideges szivdobogást kapott a meghatottságtól, mikor az öreg házvezetőnő egy héten legalább kétszer, magán kívül az örömtől, félrecsúszott fehér fejkötőjében benyitott az ajtón és izgatottságtól dadogva jelentette, hogy az *úr* automobilja megállt a ház előtt. Már négy vagy öt hete tartott ez az eléggé gyakori vizit s a telepen a hivatalnokok és feleségeik, valamint a munkások, a legmagasabb fokú izgatottság között várták a fejleményeket. Mindannyian nászról, házasságról suttogtak s még a legutolsó munkás is elégedett és büszke

volt reá, hogy fiatal uruk, ki az ő életükön kívül annyi megszámlálhatatlan millióknak ura volt, közöttük, a telepen találta meg szívének és életének párját.

Az egész telepen heteken át csak erről a készülő házasságról s Helénről és Princről beszéltek. Helént, kit különben is mindenki szeretett, a szépségnek és jóságnak szinte lehetetlen magasságú skálájával ajándékozták meg és úgy beszéltek róla, mint egy földöntúli tüneményről, kit egyszerre mindenki imádott. És ugyancsak egyszerre, minden teremtet lélek megszerette Princ Jánost is. A szerelem, mely különben is rokonszenvéssé tesz minden fiatal lelket az emberek előtt, a jóságnak minden fényében megfüröszte előttük a fiatal ember lelkét, melynek semmi jóságát és szépségét nem ismerték eddig. Mig most egyszerre megtudták, hogy fiatal uruk szerelmes. Szerelmes egy jó és szép uri leányba. S erre minden okoskodás nélkül úgy érezték, hogy aki szeret, ha addig

nem is volt jó ember, a szerelem okvetlenül jó embert csinál belőle.

Igy lett ez az érzés, mely kizárólag mindig csak két ember tulajdona, az egész telepé is egyszersmind s a legfeszültebb figyelemmel kísérték a fiatal párnak minden lépését. Tudták, mikor találkoznak, meddig időzött Princ Helének házában, mikor jött oda virág a várból és beteggé izgatták magukat a kombinációkkal, hogy mikor lesz a jegyváltás, azután az esküvő és micsoda pompa és fejedelmi méretek között történnek meg e fontos események.

Minderről Helén és Princ semmit sem tudott. Helén szeretett és remélt, de mint minden komolyan és szenvedélyesen szerelmes leányt, nem a szerelem végcélja: a házasság boldogította, hanem maga a szerelem. Ez a különös, izgató, bódító szerelem, mely annyira különbözött attól az érzéstől, mit Lévi iránt érzett s ami egészen más, egyéb volt, mint a legizzóbb leányfantázia álmai. Hetek óta

úgy élt ebben a szerelmi bódulatban, mintha egy exotikus világrész ismeretlen kertjében bolyongott volna. Akit szeretett, a különösnek és rendkívüliségnek olyan egyénisége volt, hogy elszédített volna egy Messalinát vagy Kleopátrát ép úgy, mint egy Szent Erzsébetet. Külseje, esze, gögje, a kegyetlenségnek legendája, mely körül- lengte büszke fejét, mint valami mérges pára és az a fejedelmi pompa, mi egész alakját körülkeretezte, mind olyan delej volt számára, mi a szerelemben királylyá tette őt. Ő volt az a férfi, ki a szerelemben mindent elérhetett, csak egyet nem. Azt: hogy ne győzzön. Természetes, hogy Helén imádta. Valami állandó, lázas kábulat tartotta forró, puha keze között s mint egy alvajáró, számlálta a napokat és nézte az óra mutatóját, mikor jön Princ. Az az idő, mit nélküle töltött el, valami sajátságos ürességgel nehezedett lelkére. Alig pár hetes volt még szerelmének öntudatra ébredése, mégis mintha öröktől fogva szerette volna, olyan mé-

lyen érezte lelkében szerelmének gyökerét. És e szálakon keresztül lélegzett és élt benne minden más egyéb. Az élet iránti szeretete, az apja szenvedése, a halálnak közelsége, ki szük marka közé szorítva tartá már a nagybeteg életének gyepelőjét.

Egy éjszaka, apja ágya mellett virasztott. A harmincnyolc fokos láz, mely napok óta gyötörte a mérnököt, ez este emelkedőben volt és éjfél után már meghaladta a negyven fokot. Eszméletlenül feküdt párnáin és lázáлмаival viaskodott. Összevissza beszélt mindent s az öreg gazdasszony kétségbeesetten küldött orvosért. A beteg, Lévit látta a cellájában és kétségbeesetten könyörgött neki, hogy vegye le fejről azt a fehér parókát, mert addig nem hiszi el, hogy megbocsátott Helénnek. Olyan kétségbeesetten könyörgött, hogy Helén és az öreg asszony ijedten kulcsolták össze kezüket. Később felült az ágyban s láztól fényes, beesett, üres szemét a levegőbe mereszté, mintha valakihez beszélt volna.

— Vigyázz Helénre, — szólt akadozó, rekedt hangon, de érthetően. — Te tudod, mi történt az anyjával . . .

Hajnali két órakor a láz meghaladta a negyvenkét fokot és a februári hajnal pirkadásakor a mérnök halott volt.

Az öreg gazdasszony lefogta a szemét s az orvos letette a kihült kezét, melynek ütőere bevégezte a maga funkcióját.

Helén sápadtan, kimeredt szemmel nézte az apja halott fejét és nem annyira fájdalmat érzett lelkében, mint inkább valami végtelenül nagy lehangoltságot. Valami olyasmit, mint amikor egy nagy veszteség közben, egy útban levő másik nagy veszteséget érez az ember s a kettő közül nem tudja, melyik fáj jobban lelkének.

Már világos reggel volt, mikor szobájában ruhástól lefeküdt ágyára és égő szemét lehúnyva, kezét lüktető halántékára szorította. Álom nem jött szemére és fásult gondolatokba merült. Szerelmét, mi hetek óta zsibbadt kábultságba mé-

lyeszté, most nem érezte. Valami csöndes, merengő busongás szorította össze szivét, mint mikor az ember alkonyatkor egy nagy pusztán áll, a lemenő napot nézi és arra gondol, vajjon látja-e még feljönni? ...

— Különös, — suttogta magában. — Én itt fekszem az ágyamon és élek, de az élet nem fakaszt bennem semmi örömet s a másik szobában az apám halva fekszik, anélkül, hogy érezné a halált és fájna neki. Vajjon melyik jobb? Élni és nem érezni, hogy élünk, vagy halottnak lenni és nem érezni, hogy halottak vagyunk? . . . Ki fog nekem felelni ezekre a kérdésekre? Princ? . . . Nem. Ő csak a szerelemben lesz az én párom s a szomorúságban aligha . . .

Egy félórával később mégis elaludt. Álmában ismét ott ült az apja ágya mellett s látta, mint mereszti beesett, láztól égő szemét a levegőbe és hallotta, amint valakinek mondta:

— Vigyázz Helénre! Te tudod, mi történt az anyjával . . .

Azután semmit sem álmodott. Az elfáradt fiatalság mély álmába merült.

Aznap kétszer állt meg Princ János kocsija Helének háza előtt. Mire másodszor jött, a mérnök már diszes ravatalon feküdt. Minden a fiatal ember rendelkezésére történt s gyorsan, zajtalanul ment minden. A ravatalos szoba tele volt a váról hozott virágokkal s a ravatal körül hat díszbe öltözött fiatal bányász állt.

Helénre nem jutott semmi tennivaló a temetés rendezése körül. Mintha csupa láthatatlan kezek tettek-vettek volna a halott körül, csöndben, simán, gyorsan ment minden s Helénnek nem maradt más dolga, mint az imádság és az, hogy olykor átment a halottas szobába s a csipke szemfedő alatt nyugvó apjára egy-egy pillantást vetett. Azután ismét visszament szobájába, leült az ablak mellé egy kis asztalkához, kinyitotta imádságos könyvét és gépiesen olvasta szemével a sorokat, anélkül, hogy egy mondatot is megértett volna belőle. Gondolatain mint-

ha sűrű köd ült volna, esze csökönös moz-
dulatlansággal tagadott meg minden szol-
gálatot.

Az éjszaka izgalma, álmatlansága,
a szomszédos szobából áthallatszó tompa
kopácsolás, a munkások lépteinek egy-
hangú koppanása, a fel-felhangzó suttogá-
sok, valami kínzó öntudatlanságba sü-
lyeszték.

A meg nem értett imádságok egy-
másután peregtek le ajkáról, mialatt hiá-
ba küzdött a fizikai tompultság ellen és
hiába mondta magában: oda át az apám
halva fekszik és én nem érzem ennek a
szerencsétlenségnek semmi különösebb
súlyát. Csak fáradt vagyok és kábult,
mintha valami narkotikus álomból éb-
redtem volna fel . . .

És forgatta tovább az imádságos-
könyv lapjait, mialatt megpróbálta arra
az időre gondolni, amikor még kis gye-
rek volt s az apja, akit már akkor is be-
teg embernek ismert, szines és vékonyra
hasított nádszálakból apró játékházikó-

kat, bájos kis chinai pagodákat épített neki az asztalon. Az emlékek csak lassan, nehézkes mozdulatokkal törték magukat keresztül a zsibbadság ködös fáradságán, mely lassan mégis ritkulni kezdett. S mire az alkony finom fátyola észrevétlenül reá hullott az ablaktáblákra s a szoba fehér butoraira, az emlékek erős ujjai széttéptek maguk előtt minden akadályt. És Hélién a kis asztalra könyökölve, tisztán látott maga előtt egy másik ilyen alkonyatba nyúló délutánt. A csipkefüggöny virágainak rajza, melyet a hunyó nap egy órával előbb még a szemközti falra lehelt és csak percekkel előbb törülte le onnét az alkonyat ujja, akkor is ép így ott ragyogott a falon. A kályha lángjának tűzrózsája akkor is ép ott táncolt az ablak üvegén és a másik szobában, ugyanabban, amelyikben a ravatalt felállították, egy másik ravatalt építettek az emberek. Egy szép, fiatal asszony ravatalát, aki az ő anyja volt. A halvány, rég elmosódott és az idő keze által foszlányokra tépett

emlékek árnyaiból nem volt képes többé összeszedni a négy esztendő's gyerek benyomásait, de tisztán visszaemlékezett a magas, fekete ravatalra s az apjára, ki ugyanebben a szobában ült zokogva, míg ő a magas gyermekszékében, a babáival és a chinai házacskákkal játszadozott. S amint maga előtt látta apjának szenvedését, hosszas betegségét, erős munkában eltöltött napjait, szomorú, tünődő és gyakran gúnyos, okos két szemét, egy-egy el ejtett keserű szavát, szive összeszorult s a könny, mint valami elzárt és kinyílt forrásból, bőven és melegen bugyogott ki szeméből . . . Megértette, magától rájött, hogy a halottban nem a halottat kell siratni, hanem az elmúlt szenvedéseket. S amikor így az apja életét siratta, már siratta a saját magáét is, az árvaságát, ismeretlen jövőjét — s most először — a szerelmét. És minél tovább sirt, könnyei annál kevésbé folytak már a halottért. Önmagát, a saját fájdalmát, a titokzatos jövőnek szenvedéseit siratta, mint min-

denki, aki azt hiszi, hogy könnyei más-
ért folynak.

A temetés napjára gyöngén havazott, majd könnyű, világos köd ereszkedett, melyen keresztül a nap vörhenyes sugara tompán világított, mint valami fehér szövetbe csavart fáklya. Princ János ott állt mindenütt Helén oldalán. Ő vezette ki a házból az udvarra, hol a koporsó mellett a pap elmondta a bucsuztatót s a bányászok elénekeltek egy régi halotti-éneket, melynek első strófája úgy végződik: A gyenge és erős, A lelékeny s a hős, Meghal egyaránt . . . A temetőbe a maga kocsiján vitte s mikor a bányászok leengedték a koporsót a sirba, ő fogta fel erős karjába az elájult leányt. A munkások szivét a halál, kit annyiszor láttak, teljesen hidegen hagyta, de az örömtől és meghatottságtól, hogy fiatal urukat ilyen gyöngédnek látták, sirtak.

Már besötétedett, mikor a hivatalnokok és munkások elkészültek beszédjükkel és a halottat teljesen átadva az

anyaföldnek, magára hagyták. Princ a ház előtt leemelte Helént a kocsiból s bevitte a szobájába. Az öreg gazdasszony, aki előre jött, megvetette az ágyat, levetkőztette Helént s miután megitatott vele egy csésze forró teát, kiment a másik szobába, hol Princ várakozott. A ravatalt már elszedték azalatt, míg a temetés tartott, a szobát kiszellőztették, befűtötték s a fiatal ember egy fotelben ülve, kényelmesen szivarozott a kályha mellett.

— Adjon, kérem, nekem egy csésze teát, meg valami harapnivalót, — mondta otthonias egyszerűséggel az öreg asszonynak, ki ekkora megtiszteltetéstől azt sem tudta, hogy menjen ki a szobából.

Princ, amíg teázott s néhány falat hideg húst evett hozzá, megérkezett az orvos, megnézte Helént s valami idegcsillapítót adott be neki. Teázás után a fiatal ember ismét szivarra gyujtott, zsebéből elővett egy francia ujságot s arca elé tartva a lapot, egy jó félórát olvasott a legnagyobb nyugalommal. Azután össze-

hajtotta, visszatette zsebébe az ujságot s mikor az öreg asszony legközelebb ismét kijött Heléntől, megállította.

— Nos?

— Egy kicsikét, azt hiszem, jobban van. Már nem sír és nem fázik annyira.

— Mielőtt elmennék, megnézem, — felelte a fiatal ember a legtermészetesebb hangon.

Az öreg asszony kissé meghökkent s mint valami kis leány, a fehér főkötője csipkéjéig elpirult, de nyomban megnyugtatta önmagát.

— Miért ne mehetne be hozzá? — gondolta. — Már majdnem jegyesek és ilyen szomorú alkalommal! Hisz rajta kívül már nincsen senkije a szegény gyerekeknek.

És az öreg asszony megnyugodva ült le a konyhában a meleg tűzhely mellett, hol a szolgáló már álmosan bóbiskolt s nemsokára ő is elszunnyadt a szalmafonásu kényelmes karosszékben.

Princ elszívta a szivarját, a kabát-

jára hullott hamut lerázta és fölállt. Arcán, melyet a hideg pirosra csípett s a kályha melege és a forró tea még fokozta, ideges izgatottság látszott s hideg szeme, mintha tűz égett volna koponyájában, forrón világított. Tekintetét végigjártatta a szobán s megakadt a halott mérnök arcképén. Az alig öt esztendővel előbb festett portrén, a beteg ember szeme mintha megmozdult volna, fenyegetően nézett a fiatal emberre, ki gúnyos mosolylyal viszonzta a tekintetet. Nem félt semmitől és senkitől. Soha és különösen nem ebben a percben. Olyan erősnek és mindeneken uralkodó hatalomnak érezte magát, mint egy Nero. Tudta, hogy minden vágya teljesül, hogy hatalma és pénze minden elgondolható értéket lába elé söpör s hogy, amit nem érhet el e két eszközzel, azt eléje dobja a szerencse. S bár nem volt a világon olyasmi, a szerencsét is odaszámítva, amit meg ne vetett volna, a szerencse ma, most, gyönyörködtette. S mintha a szerencsét a halott mérnök arcképe képvi-

selte volna számára, gunyos elégedettség-
gel nézegette a képet. Azután hirtelen
megfordult és lángbaborult agygyal be-
nyitott Helén szobájába.

Két órával később úgy ment ki a
házból, hogy egy lélekkel sem találko-
zott. Az öreg gazdasszony s a szolgáló,
fáradtan aludtak a konyhában s Princ
maga nyitotta ki a kaput, melyet újra be-
csukott s a kulcsot behajította a kapun.
A gyönyörüségtől megborzongott, amint
rápillantott Helén ablakára, azután be-
gombolta magán sarkig érő bundáját s
az igazgatósági épületbe ment. Beült au-
tomobiljába s hazahajtatott a várba.
Mindjárt az út elején nehéz, részeg álom
fogta el, mely a várba való érkezés után
tovább kísérte ágyához és másnap tíz
óráig fogva tartotta. Mikor felébredt, a
tűzben kelő hideg februári nap vörösen
ragyogott keresztül a hideg ködön és
Princ Jánosnak egyetlen egy gondolata
sem volt többé Helén számára. Az a nő,

akit egyszer ő bírt, még ha egy Helén volt is, többé nem érdekelte és nem vágyott utána.

* * *

*

Helén későn ébredt fel. A nap már rég beküldte az ő ablakán is üdvözlétét, mikor szemét fölnyitotta a hosszú, mély, mindent felejtető álomból. Az öreg gazdasszony már hozta a forró teát, homlokát, mint minden reggel, gyöngéden megcsókolta és a külső élet minden megnyilatkozásában, ép olyan volt ma is, mint egy héttel előbb, Amikor a mérnök a másik szobában szivarozott, köhögött és zsémbelt az öreg asszonyra. A kis kanári, amint a függöny föl lett húzva, ma is ép úgy rákezdett trilláira, mint három nap előtt, a nyitva hagyott ajtón Rebeka, Helén kedves macskája ép oly lusta, álmos, szineskedő lépésekkel surrant be, mint mindig s a ház előtt a nehéz szénszállító szekerek öröktől fogva egyforma dübörzése hallatszott.

Helén kábult pillantással nézett az öreg asszonyra, ki megérezte a magyarázatot kérő tekintetet és elfordítá szomorú arcát.

— Enni, enni, báránycám — nógatta a fiatal leányt. — Itt a jó forró tea, tej, tojás, méz, minden. S azután tovább aludni. Jó nagyot, hosszan, sokáig. Az álomnál nincs jobb orvosság.

Helén letette a teáscsészét kezéből s az öreg asszonyra nézett.

— Csakugyan igaz minden? — kérdezte átható tekintettel, mely elől nem volt kitérés. Az öreg asszony szemét elfutotta a könny s magához szorította a fiatal leány fejét.

— A jó isten mindenre ad vigasztalást — suttogta meghatottan.

Helén visszafeküdt párnáira és szó nélkül a fal felé fordult. — Igaz, igaz — gondolta kétségbeesetten. — Apus meghalt és én a Princ Jánosé lettem aznap este, amikor őt eltemettük. — Megrázkódott, de ezt nemcsak az ijedt undornak,

szégyennek és bánatnak érzése idézte elő, hanem a szerelem gyönyörüségének emléke is. Szemét lehúnyta és vissza akart gondolni az ép oly rettenetes, mint édes bűnre, de nem volt képes összeszedni emlékezetének szálait. Semmi egyébire nem emlékezett, mint arra, hogy aludt, mikor a fiatal ember megállt ágya előtt és a csókokra ébredt fel, melyekkel az, akit szeretett, elárasztotta. Emlékezett még a maga erőtlén tiltakozására is s az erre következő fojtó csókokra, a szenvedélyes, forró szerelmi szavakra, melyek megfosztották minden akaratótól. És kínzó zokogás szakadt fel melléből. Az öreg asszony, nem ismerve a gyásznál azt a nagyobb fájdalmat, mely a fiatal leány lelkére nehezült, gyöngéden csititgatta, de Helén kétségbeesetten ismételte: hagyj magamra, hagyj magamra . . .

Több órán keresztül sírt, maga sem tudta, miért. Azért-e, hogy elvesztette becsületét, eltemették az apját, hogy a két dolognak együvé való szégyenteljes ösz-

szekapcsolódása kinozta, vagy azért-e, mert az odaadás boldogságát a tiszta napok idejében másként képzelte el és másnak azt, akit szeretett?

Mikor az öreg asszony behozta az ebédet, már nem sírt, de nem lett volna képes egy falat ételt lenyelni.

— Vidd ki — intett kezével s irtozó tekintetet vetett az ételekre.

Délután három óráig mozdulatlanul feküdt s akkor fölkel. Megmosdott, felöltözött, az ágyát bevetette, a szoba levegőjét illatos vizekkel frissítette föl és leült, várta Princ Jánost. Arca halálsápadt volt, keze reszketett, szive ijedtségtől, szégyentől és szerelemtől dobogott s várt. Várta, inkább, mint büntársát és nem mint szerelmesét. Elkínzott lelkének nyugalalmát várta a fiatal ember jöttétől, tőle várta a megnyugtatóást, karjai között akarta kisírni magát és várta az elhagyott, az egyedül álló teremtések minden ragaszkodó szeretetével, az erős és egyetlen védelmezőt.

S elmúlt négy óra, öt, hat óra s a fiatal ember nem jött. Helén lefogyottan, összegubbaszkodva ült a kanapé sarkában, míg fülével az automobil dübörgését hallgatta s szemével az ajtót figyelte. Hét órakor tántorogva fölállt, mint egy álmjáró, végigment a szobán s gépiesen hozzányult egyes tárgyakhoz, ami eléje került.

Az asztalról fölvetett egy virágvázát, megnézte, anélkül, hogy tudta volna, mi van a kezében, majd egy könyv után nyult és kinyitotta. *Emlékiül* — *Lévi* — olvasta az első lapon, de nem tudta, mit jelentenek a szavak és nem tudta, hogy ki az a Lévi. Pedig ennek a névnek jó szelleme pusztá említésére is nyugalmat hozott.

Míg gépiesen forgatta ujjai között a könyv lapjait, távol kalandozó gondolatait hirtelen egy föltevés kötötte meg. Az, hogy Princ János gyöngédségből nem jön. Szégyen, zavar, bűnbánó és kimélő szerelem tartja távol . . .

Ez a föltevés olyan valószínűnek látszott s annyira megnyerte tetszését, hogy amint hirtelen rátalált, megfogta és nem akarta kiengedni kezéből.

— Ez lesz az oka, ez, ez, — ismételte magában boldog gyönyörűséggel, mire teljesen megnyugodott. Meggyújtotta lámpáját s vacsorát hozatott magának. Egész nap nem evett, étvágya most sem volt, de elhatározta, hogy enni fog. Hogy visszanyerje erejét, arcának színet. És megvacsorázott. Később felbontotta a postán érkezett részvétleveleket és mindjárt válaszolt is rájuk. Azután hosszan imádkozott apja lelkéért, az ő bűneinek bocsánatáért és tizenegy óra felé nyugodtan lefeküdt. Mindjárt elaludt és reggel rendületlen hittel szívében Princ János szerelme iránt és Istennek bocsánatában bizva, szinte frissen, csak ép a gyász mélabújával szívében, kelt föl. Aznap már végezte dolgait, reggel templomba ment, majd olvasott, kézimunkát vett elő, közbe szőtte szerelmi ábrándjait és másnap már

meglátogatta az öreg gazdasszony kiséré-
tében apja sirját. A következő napokon
már egyedül járt ki a temetőbe, honnét
nyugodt, komoly, elmélyült gondolatokkal
jött vissza. A halál gondolatát, melytől
fiatalságának minden erejével irtózott
eddig, mélyültebb, érettebb pillantással
kezdte nézni. Nem valami széleskörű ter-
mészettudományi tanulmányainak segít-
ségével és azzal a kevés filozófiai tudás-
sal, mi a leányagyból olyan hamar elpá-
rolog, különösen, ha szerelmes lesz, ösz-
szeállította magának az élet és halál ter-
mészetrájzat és rájött, komoly, megértő
gondolatai közben, hogy a halál, ha nem
lenne, ki kellene találni. Minthogy a halál
az, hova az embernek az életből való ki-
ábrándulás után vissza kell vonulni. És
szobája ablakánál ülve, honnét minden
este látta a távoli hegyek kékségében el-
tűnni a napot, azon tünődött, micsoda
szerencsétlenségek lehetnek azok, amik
kiábrándítják az embert az életből, mely-
től annyi boldogságot vár? És nem tu-

dott magának egyéb magyarázatot adni, mint a csalódásokat. Csalódni mindenben, mindenkiben. És ez a magyarázat mélyen leverte. Helén nem az a fiatal leány volt, aki elhagyatottságánál fogva ki van dobva az életbe vagy pedig olyan előkelő, léha és hamis családi életnek levegőjében nő fel, ahol a fiatal leány korán megtanulja, hogy az élet nem tragédia, hanem komédia, hol az emberek egymást bolondítják. Az a szürke, komoly polgári milieu a maga szigorú erényével, egyszerűségével, melyben ő felnőtt, az életet nagyon komolyan vette. Külön és nehéz sulya volt mindannak, amit becsületnek, kötelességnek és anyagi érdekek ismeretek. S az éremnek azt az oldalát, mely az élethez szükséges koncessziókat jelezte, szigorú zárkózottsággal titkolták el, melyről a fiatalság, ha csak külön tehetsége nem volt hozzá, hogy a dolgok mélyére tekintsen, nem tudott. Helénnél nem a tehetség hiányzott, hanem természetének az ábrándosságra való hajlama és bizo-

nyos nagyúri gőg és természetes tartózkodás minden alacsonyabb rendű dolgoknak a kutatásától, tartotta távol az élet reális ismeretétől. És amikor árvaságának magányában elkezdett gondolkozni az életről, a magyarázat mélyen leverte. S ő, aki már összetörte egy embernek az életét, aki a csalódást már megismertette Lévvivel, a fiatalság és boldogság ép oly nagyszerű, mint alávaló emberi önzésével, egy percig sem gondolt erre. Csak arra gondolt, hogy ha ő mindenkibe és mindenben csalódna, egy rettenetes igazságtalanság történne vele. S amint mind mélyebben kezdte ásni az életet, ismerős és ismeretlen emberek sorakoztak előtte, kik valamennyien titkos sebeket rejtetve lelkükben, szürkén, semmitmondóan tűntek el az idő egyhangúságában. És egy este, egy héttel a temetés után, amint mélyen elmerülve a szomorú gondolatokba, a különös, mélyszürke fellegeket nézte, melyek esőt jósoltak, hirtelen felugrott, mintha törrel sziven szúrták volna. Kré-

tafehérré sápadt, szeme megmerevedett és irtózattal nézett a levegőbe.

— És ha engem is — suttogta két ajakkal — ha engem is megcsalna Princ?

Verejték ült ki a homlokára s keze fagyosan, erőtlenül hullott le. És ettől fogva elveszítette nyugalmát és hitét. Princ János egy hét óta semmi életjelt nem adott magáról. Két nappal később, Helén már nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze az öreg asszonyt.

— Mit tudsz Princről, semmit sem?

— Semmit — felelte az öreg asszony bizonytalanul és tekintetét zavartan fordította el a fiatal leányról.

Pár nap mulva ismét előhozta.

— Még mindig semmit sem tudsz róla? Talán beteg?

— Meglehet, hogy beteg — hagyta rá zavart igyekezettel az öreg asszony, ami felköltötte Helén gyanúját. Ijedten kapta meg kezét. — Te egyebet is tudsz! — kiáltotta sikoltva. — Beteg?

Az öreg asszony szeméből könny
bugygyant ki s két kezét néma átokkal
emelte föl:

— Nem beteg. Külföldre utazott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

DES MOLL.

Egy nap, március végén, négy heti betegség után, Helén először hagyta el szobáját. Feje fölött éneklő pacirták repültek el, az aranybarna cserebogarak szárnyain szinte őszi-esen fáradt napsugarak ragyogtak, de az acélosan kéklő hegyek fölött még ott fehérlett a téli hó. A temetőbe, mely hegyoldalon feküdt, meredek út vezetett fel, két oldalról nyárfákkal. Helén ezen az úton ment fölfelé. A betegség után hamar kifáradva, reszkető lábbal. A nap szemközt sütött reá, a meleg sugarak elöntötték vértelen arcát, lassan keringő vérét fölmelegítették és szemének bágyadt kifejezését derűs ragyogás váltotta fel. Gyakran megállt, az akarat még nem

tudta legyőzni a fizikai gyöngeséget, de a sóhajok, melyek elhagyták ajkát, egyszerre meglepetést és hálát fejeztek ki, minden keserűség vagy mélyebb fájdalom nélkül. Tekintetét végigjártatta a hegyeken, az égen, a fákon és a lenn fekvő réten, melyen a gyöngye fű között már virított a kankalin, meg a sárga láncvirág. És érezte, beteg, fáradt és erőtlén tagjaiban hogyan melegszik fel megöregedett fiatal vére, érezte szívének gyorsabb dobogását és valami kifejezhetlen hálafélét érzett lelke mélyén, amiért él és újra látja a tavaszt. Szive csupa fájdalom és frissebb volt, a halál közelségének árnyéka még alig maradt el tőle, de az ifjuság győzelmes ereje percről-percre közvetlenebbül urrá lett fölötte. Nyitott szájjal szívta magába a márciusi levegőt, melyben az élet, egészség és ifjuságnak minden reménysége benne volt s mire felért a hegyre, arca kipirult és felragyogó tekintete, szívének minden vágyával ölelte magához a tavaszról feléje mosolygó életet.

A sirokon már kibujtak a jácint-hagyma gyöngé száracskaí, az alacsonyan futó télizöld sötét levelei közül friss hajtások sárgállottak s az idei és tavalyi fű között, egy-egy korai ibolya rejtegette kék szemét. Lenn a telepen halottnak hangoztak s az erdőn keresztül néhány emberből álló gyászmenet tartott a temetőnek. De nem volt semmi szomorú és gyászos rajtuk. A kopasz, ritka faágak között ragyogva égett a nap s a kékre festett gyerekkoporsó, mint egy darab szikrázó kék hullám csillogott a levegőben.

— A Perbenyik-gyereket temetik, a kis nyomorékot, — gondolta Helén s az apja sirja mellett leült egy lócára, mely mögött virágzó azarolbokor húzódott meg. A bolyhos ágak felfutottak egy másik sír kerítésére, honnan visszahajolva, mint egy virágos napernyő borult a fiatal leány fejére. Tekintetével érdeklődve követte a kék koporsót, melylyel kis idő múlva kiértek az erdőből s egy kanyarulatnál eltűnt szeme elől. Csak a vékony, friss

csengésü harang, mint valami gyerekkórus jelezte a kék koporsó utját s a szélnek szeszélyes játéka szerint, hol meglepő közélről, hol meg nagy távolságból hallatszott időnként.

Helén letette lába elé a még nyirkos földre nagy fekete muffját, amit az öreg gazdasszony erővel kezébe nyomott s hátát az azarolbokorhoz támasztva, nagy figyelemmel hallgatta a harangcsengését. Ha a közélből hallatszott, ideges vérhullám szökött szívére s ha messziről, álomszerű távolból jött, lelke ismeretlen messzeségbe követte a hangokat.

Azután a hegy lába alatt ismét felbukkant a koporsó, mely a nap arany párázatában ragyogott. A pap előtt sétáló két minisztránsfiú meglóbálta kezében a füstölőt, mire a pap latin szavakat mormogott, hosszan elnyújtva, monoton hangon s nyomban utána a gyászolók egy különös halotti énekbe kezdtek, mely az utolsó ítéletről szólt és egyik strófájának végső két

sora ez volt: *Trombitának csoda árja,
Földünk sirjait bejárja . . .*

Ebben a halotti énekben sem fedezett fel Helén semmi szomorúságot. A csupa hamis hang zürzavara inkább komikus vidámsággal hatott s a koporsó a négy férfi vállán, mint valami csónak, könnyedén ringott a tavaszi napfényben. És Helén elképzelte maga előtt a kis Perbenyik fiút a koporsóban. A nyomorék, születésétől beteg gyerek nyugodtan aludt a gyaluforgácscsal tömött, fehér sirting párnán, két kis kiaszott keze, melyből életében sohasem hiányzott egy darab mazszatos, fekete kenyér s néhány kődarab, vagy a pajtásai vagy valami állat számára, most nyugalmas békével kapcsolódott egymásba, elnémult szivén. A gonosz kis rút arc, mely ördögien vigyorgott be egykor a templomajtón Lévire, merev keménységében kisimult, megszépült s mintha az egész kis halotton egy nagy igazságtalanság tevődött volna jóvá, szelid, gyöngéd szépséggé olvadt át az

élet rútsága. És Helén, ki olyan közel járt maga is a halálhoz és az élet gyötrelmes fájdalmaiból egyszerre és váratlanul kitolta a maga részét, már eléggé tiszta fogalommal birt az élet és halál közötti kapcsolódásról. S míg a ragyogó márciusi napsugárban közeledő gyászt nézte, mint-ha egy emberi életnek lassú tapasztalásait egy pillanat sodorta volna eléje. Tisztán, minden álszemérem nélkül érezte, hogy az élet senkivel sem bánik el más-ként, mint ahogy kiki megérdemli. S hogy mindaz, amit az életben tragédiának, bukásnak neveznek, csak tévedés, amit jóvá lehet tenni és gyöngeség, melyet a dolgoknak nyugodt szemlélése erősít meg. Láta és érezte az életnek becsét, melynek egyetlen titka a nyugalom s látta és érezte, hogy az életnek becsét az embernek nem a saját értékének becséhez kell viszonyítani s hozzá leszállítani, hanem a saját értéktelensége mellett az életnek: a *lenni*-nek határtalan értékéhez kell fölemelni saját egyéniségünk nulláját. És nyugod-

tan, igazsággal, minden szégyenkező fájdalom nélkül nézte végig a maga életét, melynek kiindulása és visszatérése mindössze egy esztendőnek elmúlt napjai közé szorítkoztak. Mindent látott, tisztán, szépítgetés nélkül. A saját vakságát, bűnét és bűnhődését. Maga előtt látta, mint valami sakkfigurákat, Lévit és Princ Jánost s közöttük saját magát. Látta, mint sülyed és emelkedik a két férfi előtte. Az egyik emelkedésén sülyedt el a másik s ennek sülyedésén emelkedett fel ismét, aki először sülyedt el. Szívében nem volt többé semmi szerelem Princ iránt s úgy gondolt Lévre, ahogy az Istenre szokott gondolni. Csodálat és bizalommal. Betegségének utolsó hetében, mikor már fölkelhetett és olvashatott, ujságokat kért az öreg gazasszonytól. S ez, mert nem tudott más ujságokat adni, oda adta neki azokat a régieket, melyeket a mérnök parancsára eldugdosott Helén elől. És ezekből megtudta, hol járt Lévi és mi történt vele. Szivdobogva, az izgatottságtól megmere-

vedett ujjakkal lapozta a régi ujságokat s egy délután, mikor az éjszakai titkos beszédjéről olvasott, mit a szabadkőmivesek felszólítására, egy pincében tartott, mely után az elfogatása történt, Helént ájulva találta egy karosszékekben az öreg gazdasszony. Senki sem tudta, mi okozta ájulását s másnap tovább olvasta a lapokat. És megtudott mindent, amit eddig nem tudott és nem is gondolt reá, hogy mi történt Lévivel. És kábult csodálkozással nézte, mint egy ködfelhőn keresztül a kis bányatanítót, ki istenné nőtte ki magát. Az ujságokat nem tudta letenni kezéből, ötször-hatszor elolvasott egy tudósítást s már szinte kívülről tudta mindegyiket. Minden szó, ami Lévire vonatkozott, boldog izgatottsággal tölté el. Maga elé idézte arcát, a szemét, a hangját és mindenütt ott volt a sokaságban, az emberek között, kik Lévit hallgatták. Éjszaka fölébredt álmából, mert a csöndességben hallotta a fiatal ember hangját, azt a hangot, melyet senki sem felejtett el, aki egyszer

hallotta, csak ép ő maga volt ez az egyetlen. De amióta újra megcsendült fülében az a tiszta, megrázó, szelid, bánatos hang, most már ő sem szabadult meg többé tőle. Egész nap ott csengett fülében és maga előtt látta a fiatal ember csodálatos szemét, a lelkesültségtől hol kipirult, hol elsápadt halvány arcát és többé nem érezte sem elhagyottnak, sem boldogtalannak magát. Mig órákig ült a betegség tétlenségébe belefáradva s a szemközti hegyeket nézegette, maga elé idézte Lévit, leültette egy karosszékbe és csöndes nyugalommal, inkább több iróniával, mint bánattal, elmondta, mi történt vele. Hogy Princ hogyan kerítette hatalmába s aztán hogy hagyta kívül az ajtón, mint a kutyát, akit egyszerűen künn felejtének a hideg éjszakában, ahol megfagy. Nem szépítgette saját cselekedeteit, csak azt kérdezte, mivel tehetné jóvá tévedését? De feleletet nem kapott. Öszeszorított, néma ajakkal ült előtte Lévi, tekintete nem kereste többé, mint egykor, az ő tekintetét

és szemében nem volt többé semmi emberi gondolat. Az ő lelke már nem erről a világról való volt és Helén ezt érezte. S ez az érzés megerősítette és megnyugtatta. A kétségbeesésből kiragadta magát s hogy minden emléktől megmeneküljön, Istennel kezdett foglalkozni. Azzal az Istennel, akit Lévi tanított. Akit nem a valóságban, hanem a szivekben kell keresnie. Aki a szivek nyugalalmát az élet nyugalalmában helyezte el. Aki nem bünteti a bűnt, de megbocsát a bűnösnek és az ember lelkében nem a bűnt, hanem a jót keresi, ami önérzettel erősíti meg a gyöngé emberet. És így határozta el Helén, hogy otthagya a telepet minden emlékével, keserűségével és szégyenével és egy új élet tisztaságában megfürösztött lélekkel újra kezd élni. Szándékában végkép megerősödve, elhatározta, hogy Pestre költözik a nagynénjéhez, az apja után maradt nyugdíjat visszaútasítja Princ Jánosnak és megpróbál a tanítónői diplomája után megélni.

Es két héttel később, április közepén, Helén az öreg gazdasszonynyal a nagynénjéhez költözött, egy ferencvárosi három emeletes házba. Ebben a házban lakott már két hete Lévi, a harmadik emeleten, egy szegény zsidó szabónál s az első emeleten, egy özvegy asszony varrónőnél a lengyel leány: Magdolna.

ISTEN?

Az ablakban, mely mögött Lévi és Ricotti ült, egy fakó, vedlett tollú csóka szedegette a köleskása szemeket. Olykor az ablak egyik végéről a másikra repült és éles hangon, tiszta kiejtéssel kiáltotta: Lea! Lea! Ilyenkor a konyhából, mely közvetlenül az ablak mellett volt, egy fájós szemű, sánta kis leány szaladt ki és elkiáltotta magát: Itt vagyok, Béni! Mire minden emeletről egy-egy gyerekhang csendült a csóka felé: Béni! Meleg, tiszta májusi délután volt, a külvárosi ház minden szegényes lakásának nyirkos és a szegénység téli gőzétől párolgó falait nyitott ablakon keresztül melegítette a nap, csak az az egy ablak volt

becsukva az egész házban, amely mögött Lévi és Ricotti beszélgetett.

Ricotti már nem viselt szakállt, sem nagykarimájú kalapot, mozdulatai már nem voltak olyan hevesek s dacos szája körül két idegen, keserű vonás húzódott meg. Csak szemének rajongó kifejezése maradt a régi. De ebben is volt valami új, ismeretlen. Egy-egy homályosan felcsillanó töprengés, egy-egy zavart árnyéknak a tovatünése. Egy viaszkosvászonnal letakart asztal előtt ült, melynek egyik sarka gyertyacsöppekkel volt telecsöpögtetve és ujjaival idegesen dobolt az asztalon.

— Igen, igen, mester, — mondta már másodszor, — az ember vagy beszél vagy beszéltet magáról. Ez a trükk ép úgy hozzá tartozik a kisszerű, de a nyilvánosságnak élő existencia, mint a rendkívüli existencia természetrajzához.

Lévi szemrehányóan emelte föl szempilláját, mely két lázas fényben ragyogó, megmélyült szemet rejtegetett. En-

nek a szemnek tekintete, mint az éjszaka távoli sötétségéből felcsillanó tűz, rejtelmes titokként érintette azt, akire vetődött.

Ricotti is zavart meghatottsággal fordítá el fejét és felállt. Párszor végigment a kis szobán, mialatt küzködve rejtegette zavarát és meghatottságát s ismét leült.

— Mester, — kezdte bizonytalan erélylyel, — nekünk tisztán kell látnunk. Az a legfontosabb kérdés ügyünkben, hogy képesek vagyunk-e tisztán látni?

— Mit, Ricotti, mit? — hallatszott a Lévi szelid, szomorú hangja. — Magyarázza meg, mit nem látunk eléggé tisztán?

— Semmit sem, mester, — felelte Ricotti. — Semmit sem látunk eléggé tisztán. És erről beszélnünk kell, mielőtt utunkon tovább mennénk. Nyíltan és őszintén. Nemde, megengedi?

Lévi ismét leengedte szempilláját s csak kezének egy mozdulatával felelt. De

ez a mozdulat olyan nemesen szép, királyi volt, hogy nem kerülhette el Ricotti figyelmét. És hangját lejjebb engedve, már bátortalanul kezdte:

— Engedjen meg nekem, mester, egy kérdést.

Az előbbi mozdulat ismétlődött.

— Csak kérdezzen, Ricotti.

— Egy kérdést, mester, azt, hogy a történetek után, lélekben kihez van ön ma közelebb: az Istenhez vagy az emberhez?

— Nézze, Ricotti, — felelte Lévi nyugodtan s egy pillanatra kinyitotta az ablakot, hogy a csóka kivehesse azt az egy szem kását, ami a ráma alá gurult, — ez a kérdés nem világít be a dolgokba, mert alapjában nem is olyan lényeges. Minthogy egészen természetes, hogy az Istenhez való közelségünket az emberekhez való közelségünk segíti elő. Más kérdés az, hogy milyen színvonalon állunk az emberrel, hogy méltók lehessünk Istennek közelségére? Ez már fontosabb és bonyolultabb kérdés. Minthogy az Isten-

nek közelségére csak úgy lehetünk méltóak, ha felül állunk az emberek színvonalán. Még pedig azért, mert az emberhez csak akkor szállhatunk le, ha felül emelkedünk rajtuk és Istenhez akkor emelkedhetünk fel, ha előbb megtettük az utat, le az emberhez. Máskülönben, ez a magyarázat csak így, a szimbolikus voltában látszik bonyolultnak. Minthogy alapjában egyszerű. Isten az embert közel szeretné maga mellett látni. Az ember azonban ezt az isteni óhajt mindig rosszul látta és mindig tévesen fogja értelmezni. Ennek a tévedésnek áldozata a názáreti Jézus is.

— Köszönöm, hogy ide vezetett, — szólt hirtelen Ricotti. — Én azonban nem erre az ideális filozofiai megoldásra gondoltam kérdésem föltevésénél. Csupán a materiális megoldásra. Minthogy — bocsásson meg, mester — élni is kell. És én, megvallom önnek őszintén, már nem állok olyan közel az égből potyogó málnának a csodájához.

Ez a vallomás nehezeére eshetett Ricottinak, mert hol elsápadt, hol nekivörösödött és zavartan fordítá el arcát.

Lévi egész testében megrázkódott és hirtelen felnyitá szemét, melyben ijedt fájdalom és csodálkozás látszott. Szólni akart, de a torka elszorult, csak rémült megdöbbenéssel nézte Ricottit, ki konokul félrefordított fejjel ült. A két embernek a lélekzete is hallható lett . . . A konyhából, hol egy koránvén zsidó szabó varrt a gépjén, a gépzörgés megszűnt egy percre és behallatszott, amint a szabó valakinek magyarázta: Egyszer az iskola mellett laktunk és a gyerekek úgy oda szoktatták Bénit, hogy mikor reggel a szolga jött kinyitni az iskolát, Béni már ott állt az ajtóban . . .

— Nézzen reám, Ricotti, — szólalt meg egyszerre Lévi. S a hangja, melyben nem volt egyéb a fájdalomnál, a legerősebb parancsnál is erősebben hatott. Ricotti reá nézett.

— És most mondja meg, — foly-

tatta Lévi, — mi történt magával? Mire gondol, mit érez és mi változtatta meg? Mondja meg őszintén, férfias nyíltsággal.

— Jól van, mester, — felelte Ricotti s felállt, mint mindig, ha nagyon izgatott volt. — Megmondom őszintén, férfias nyíltsággal. Nem tagadok el semmit . . . Figyeljen, mester.

— Figyelek, Ricotti, — mondta Lévi s ismét lecsukta a szemét.

Ricotti pedig járkálva beszélt:

— Amilyen hirtelen és váratlanul ejtett varázsába az Istenben való hit, olyan hirtelen és váratlanul kezd elszállni belőlem. Nem tudok magamnak a kérdéseimre megfelelni, hogy miért? Csak a valóságot tudom konstatálni. Varázsos álmok nem ejtenek többé kábulatba, vízióim nincsenek, földöntúli csodák nem állják utamat s az agyam és lelkem száraz és józan. Ön megvan és most is az, sőt több, mint volt előttem és számomra. Láttam az ön hatalmát, láttam a csodákat, de amint nem látom az ön hatalmát

és nem látom hatalmának csodáit, a jelen igézete megszűnik reám nézve. Láttam, milyen ártalmas ön az egyházra és államra nézve, holott az egyház boldogsága és az állam hatalma ép az ön lelke és elméje és láttam önt börtönre vetve, megtagadva, eltoloncolva, mint valami gonosztevőt. Sirtam a cellámban,átkozódtam és boszút esküdtem a világ ellen s mikor kiszabadultam és lépéseket tettem érdekében, mester, azoknál, kik barátjául szegődtek, de elhagyták, amikor minden hatalom ellene fordult, dühöngtem. Azután haza akartam menni a hazámba, a vallás és művészetek klasszikus földjére, hogy ott készítsem elő az útját. És akármerre fordultam, hitetlenséggel, gúnynyal, fenyegetéssel találkoztam. A pénz segélyforrását azok, kik először a legbőkezűbben ontották magukból, beszüntették. Tehát sem pénz, sem elismerés, sem szabadság. A szocialisták elveiknek anarchistáját látják önben s az egyház, a legveszedelmesebb antikrisztust. Beláttam,

hogy itt minden harc csődöt mond. Egy ember egy egész világnak az ostobaságát nem győzheti le. Nem győzhette le a názáreti és nem győzheti le ön sem. És kezdtem, — várjon csak, mester, hogyan magyarázzam meg önnek magamat — igen, kezdtem gondolkodni. Nem az Isten lényének vagy az ön rendkívüliségének értéke fölött, — hanem, ne vessen meg, mester, azon kezdtem gondolkodni, hogy egy ember, mint Isten, nem élhet meg. Hogy számárháton nem lehet olyan távolságokat bejárni, mint Budapesttől—Olaszország, sőt egy szegény emberisten még szamarat sem tarthat magának. A szamár eltartására, gondozására szolgál kell, ellátás, meg egy másik szamár. Szóval, a szamárhoz is pénz kell, mester, csak ép kevesebb, mint a gyorsvonathoz. Sőt talán több és a szamár egy filozófiát, bölcsészetet, jogot és mindenféle tudományt végzett embernek már a lassúsága miatt sem alkalmas közlekedési alkalmatosság. Azonkívül, egy tudományosan képzett,

XX. századbeli rendkívüli ember nem alhatik jászolban, a csillagos ég alatt vagy parasztházak rothadt illatában. Hôtélre van szüksége, tápláló ételre, fürdőre, rendez ruházatra. Az én számból ezek a dolgok önnel szemben, léhaságoknak látszanak. S hogy mennyire nem azok, ezt ön ép oly jól tudja, mint én. Isten, krisztusi szegénységgel, modern ember nem lehet. Ehhez pénz kell, mester, pénz és sok pénz. És nekünk nincs egy árva krajcárunk sem. Illetőleg van egy pár ezer koronánk, mit az ausztriai szabadkőmivesek küldöttek önnek, ezt azonban pár hét alatt megeszszük. És keresni egyikünk sem keres. A bányatelepen önnek is megvolt a maga fizetése, lakása, ellátása és nekem is megvolt. Azonkívül — én nem szépíték és nem titkolok el semmit, mester! A magam keresetéből áldozhattam egy nem túlságosan erős, de eléggé erős szenvedélyemnek: az alkoholnak. Az ön pénzéből nem elégíthetem ki eme szenvedélyemet. Erre a célra egy krajcárjához sem nyul-

nék, dacára, hogy én kezelem az ön pénzét és ön azt sem tudja, mi je van. De ez más kérdés. Ez becsületkérdés, mely ellen Antonio Ricotti még sohasem vétett. Mindazonáltal, megvallom önnek őszintén, az alkoholnak olyan hiányát érzem, mintha a szemem vagy a kezem hiányát érezném. Azonkívül, ne vessen meg engem, mester, egyéb is hiányzik az életemből. Boldog vagyok, hogy ön mellett lehetek, boldog vagyok, hogy Isten, mint egy drága madár, beszállt a lelkembe és mégis hiányzik az életemből valami. A bánya, mester, igen, a bánya, a maga gyilkos levegőjével, veszedelmeivel és nehéz munkájával. Tíz esztendő koromtól élek a bányában, amit úgy szeretek, mint — mit mondjak, mester, mint önt, sőt — bocsásson meg nekem, még jobban szeretem. Az ember csak akkor tudja, hogy szeretett vagy szeret valakit, ha elszakad tőle. Azután van egy nagy baj, mester. Az, hogy az ember alig, sohasem, vagy csak későn ismeri meg saját magát. Mi-

kor hozzá voltam forrva a bányához, mint rab a láncához, kivágytam belőle. Az én helyem nem itt van, — mondtam magamban. — Nem ebben a földalatti pokolban, hanem fenn a fényes napvilágon. Nekem agitálni, szervezni, harcolni kell a társadalom ellen, nekem ki kell tűnnöm a nagy tömegeből és rendkívüli dolgokat kell véghez vinnem. Nekem egy hivatás jutott, a hatalmasok bálványának lerombolása, a tudatlan és gyáva munkások vezetőszerese, — így gondoltam. És most, tudja, mester, mire vágyom most? Lemenni a bányába, dolgozni a gyűlölt milliomosnak, a gögös és kegyetlen Princ Jánosnak és este hazamenni a szűk falú, rossz kis szobámba, megvacsorázni, azután betérni a többiekhez a korcsmába, hol én voltam mind-egyik között a legokosabb. Mindenki engem hallgatott, én oktattam, én tanítottam a munkásokat, pálya- és élettársaimat. Én nyitottam fel a szemüket, én mondtam el nekik, mi történik a nagy világ-

ban, én magyaráztam meg nekik, mi a munkás a XX. században és mi mindenhez vannak jogaik. Én itélkeztem a hatalmasok és nagyok fölött és osztogattam a halált és életet, s mikor éjjel mentem hazafelé, mámorosan az alkoholtól és saját szavaimtól, azt hittem, hogy az egész világ az enyém, csak akarnom kell. Most azonban látom, hogy semmi sem enyém a világból és szeretném, mester, még egyszer szeretném azt hinni, hogy minden az enyém. Ez a száraz látás és a tények világossága engem boldogtalanná tesznek. Én tulajdonképpen csak úgy tudok élni, ha mindig rajonghatok valamiért. A rajongásnak legfelségesebb extázisát önnek köszönhetem, mester! Isteni álmokban volt részem és királyi hódításokban, az ön oldalán. Csakhogy én nyughatatlan ember vagyok. Nekem az álmoknak, csodáknak és hódításoknak folytonos folyamatára van szükségem. Én olasz vagyok, mester, a művészetek és álomlátások hazájában születtem és egy

állandó mámornak tüze ég ereimben. Bennem nincsen egy csöppnyi realizmus sem s mégis tehetség vagyok abban, hogy fel tudom öltöztetni a legsivárabb realizmust is az álmok ragyogó köntösébe. Hogy mi van a köntös alatt, én nagyon jól tudom, de mindaddig, míg nem látom a nyomorult vázat, illuzióim teljeseek. Én, én, mester, homályosan beszélek, igaz, de ön meg fog érteni engem. Én . . .

Lévi felnyitotta szemét. Arca ólmosszürke volt, szája vértelen és szemének tekintete olyan bánatos, mint egy ködös őszi reggel. Ricotti elsápadt, amint tekintetével találkozott.

— Megértettem, Ricotti, — mondta egyszerűen s hangjában nem volt sem szemrehányás, sem harag, sem bánat. Csak nagy, nem is emberi nyugalom. — Maga el akar engem hagyni. Megtagad, mint ahogy megtagadta Péter Krisztust.

Ricotti heves gesztussal emelte föl egyik kezét, de egy visszaadhatatlan árnyékmosoly Lévi ajka körül elhallgattatta.

— Nagyon biztam magában, — folytatta Lévi. — Tulajdonképen maga volt a támaszom, a fizikai erőm. Maga indított el, a maga rajongó extázisa nyitotta meg előttem az utat, melyről én letérni nem tudok többé. Maga elhagyhat, Ricotti, de engem nem vezethet más útra, mint amelyikre tértem. Az én időm nem hosszú, egy nap, egy perc végezni fog öröklött szivbajommal s nekem a földhöz és az élethez már nincsen semmi közöm. Semmi közösséget nem érzek az élethez, a melyhez nem tartozom. Testemnek külalakja, véremnek színe olyan, mint a többieké, de én nem tartozom hozzájuk s az én világom nem ez a világ, amelyben élek. Én többé nem vagyok ember, Ricotti, bár a kocka fordult. Amikor maga Istennek látott, azt mondtam, ember vagyok s amikor maga embernek lát, én mondom magának: hogy Isten vagyok, Isten!

Ricottit a szeme fehérjéig előntötte a vér s keze ökölbe szorult. Dühös volt

saját magára, de könnyen izgatható fantáziáját is megremegteté a fiatal ember fanatizmusa. Ott ült előtte Lévi, fehérbe boruló hajával, viaszkszerű arcával, melyet puha, kerek szakáll vett körül és csodálatos szép szeme egy más világ utain bolyongott. Ricotti az asztalhoz támaszkodva nézte őt és így szólt magában: ez az ember csakugyan nem ember és én hiába fecsegnék neki emberi dolgokról; a jövőjéről, az existenciájáról, a szélmalom-harcról. Engednem kell őt útjára és vesztébe. S nekem követnem kell . . . És a régi láz ismét elfogta Ricottit.

A fantasztikus küzdelmek, melyek még pár perc előtt is a hétköznapi nyomoruságok szürkeségével mutatkoztak előtte és tisztán, a maguk értéke szerint látta a dolgokat, egyszerre visszanyerték előtte régi ragyogásukat és szivárványos fényüket. Abban a tudatban, hogy a fiatal ember vesztébe rohan, egyszerre szépnek és minden áldozatra érdemesnek tartotta a

küzdelem folytatását. Kalandos természetét szinte szerelmes lázzal égette ez a szó: *veszedelem* és körülgyűrüzte forró tarkaságával egész akarátát. És ismét a régi Ricotti állt Lévi előtt. A rajongó, fanatikus, a halálba rohanni kész olasz, kit az alkohol deliriuma a vallási miszticizmus csodái közé vezet. Odament Lévihez és sápadtan megállt előtte.

— Ön ismét csodát tett velem, mester, — mondta meghatottan. — Ha parancsolná, sem tudnám elhagyni, csak kérni tudom, engedje meg, hogy követhessem útján.

Mindketten nagyon sápadtak voltak és szemük könnyes. Melegen kezét szorítottak, azután Ricotti megtörülte a szemét és kinyitotta az ablaktáblákat. — Önnek levegőre van szüksége, — mondta gyöngéden, — azután beszélünk róla, hogy fogjunk a dolgokhoz.

Széket húzott az ablakhoz s leült ő is. Az a kis darab ég, mely a szük udvar fölött lemosolygott ezekre a börtönfalak-

ra, ragyogó kékségével olyan volt, mint egy nagy, búbajos gyerek-szempár. Az ablakokban a szegény emberek sajátságosan szivós természetü virágjai, a gőzben, hidegben, léghuzat között áttelelt muskátlik, mint valami mesebeli hercegnők, zülölt, proletár köntöseiket ledobva magukról, tündéri szépségük tudatában, szerelmesen kacérkodtak a nappal, melynek forróságát kéjesen szívták magukba. Lévi és Ricotti, a két fiatal férfi, öntudatlan mohósággal nyitották ki szájukat, hogy beszívják a tavasz lehelletét, míg orrcimpáik remegtek. Lévi pár szem köleskását tett tenyerére, mire a csóka bizalmasan ujjaira repült s két kis fényes szemével, mint valami régi jó barátjára, rá-ránézett Lévíre. Lenn a második emeleten, egy csipkefüggönyös, virágos ablak mögött, egy szőke leányfej hajolt valami himzés fölibe s Ricotti előre nyujtotta fejét, hogy jobban láthassa a szikrázó hajfonatok tulajdonosát. A himző leány ebben a pillanatban felállt s Ricotti egy

karcsu, fekete ruhás, gyönyörű halvány-arcu leányt pillantott meg. A leány valamit keresni látszott egy asztalon s nem vette észre, hogy felülről figyelik. A leány puha, nyugodt mozdulatai olyan szépek voltak, hogy Ricotti le nem tudta róla venni a szemét s amint e pillanatban valami kis csomaggal kezében az ablakhoz jött és egy percre fölveté közömbös tekintetét a felső emeletre, Ricotti felugrott.

— Ah, — kiáltott fel halkán, de rendkívül izgatottan s kezét Lévi vállára tette. — Nézzen csak le, mester, erre a szemközti, csipkefüggönyös ablakra!

Lévi lenézett, de nem látott semmit. A fekete ruhás leány, anélkül, hogy észre vette volna az őt figyelőket, kiment a szobából s csak pár perc múlva jött ismét vissza.

— Semmit sem látok, — felelte Lévi csodálkozva.

— Mindjárt, — felelte Ricotti izgatottan, — csak figyeljen.

Mikor a fiatal leány visszajött, egy

másik kis csomag volt a kezében, melylyel ismét az ablakhoz közeledett.

Ricotti megkapta a Lévi kezét.

— Most, most!

A leány a kis csomagból különféle selyemszalakat szedett elő s a világosság felé tartva, fölemelte fejét. És a gyönyörű, imádott arc teljes és uj szomorú szépségében ott állt a minden izében reszkető, márványsápadt fiatal ember előtt.

— Helén! — suttogta Lévi, minden gyönyörével, boldogságával és szenvedésével a pillanat alatt feltámadó szerelemnek és félig ájultan esett vissza a székre.

Ricotti egy pohár vizet adott neki s nagy léptekkel sétált a szobában. Majdnem olyan magánkívüli állapotban volt, mint Lévi és izgatottan ismételte: Isten! Mintha egy férfi lehetne több vagy kevesebb, mint amivé a nő teszi . . .

Mire megfordult, Lévi már eszméletlenül zuhant végig a földön.

A SZERELEM, MELY VISSZATÉR.

A szobában már égett a lámpa, mikor Lévi hosszas ájulásából magához tért. Az orvos megmagyarázta Ricottinak és Magdolnának, hogy egy ilyen ájulás előbb-utóbb halállal fog végződni és a két ember reszkető sápadtan hallgatta. Ezt az orvost egy közeli köruti kávéházból kerítette elő valame-lyik szomszéd s még egészen fiatal ember volt. Praxisa semmi s ezt a kellemetlen körülményt kitünő hűséggel árulta el okos, gúnyos szeme, mely más dolog hiján, állandóan gondolatait illusztrálta. Mikor végig elkövette az összes mentési kísérleteket, digitalist rendelt, majd erős bort hozatott s a beteg még mindig ájultan fe-

küdt, a legnagyobb nyugalommal elmagyarázta, hogy a fiatal ember szivbaja bradycardia, szivtágulással komplikálva. Hogy az ájulások könnyen átmehetnek epileptikus rohamokba, s hogy azonkívül a szivszájadék szükülete is halált okozhat.

Ricotti egy pillantást vetett Magdolnára s a fájdalom és düh izgatottságával, nyersen szólt az orvosra:

— Hallgasson, kérem!

— Miért? — kérdezte az orvos csodálkozva. — Önök maguk mondták, hogy a beteg nem rokonuk, csak jó barátjuk és nem jobb, ha tisztában vannak a dolgokkal?

— Nézzenek meg engemet, — folytatta a fiatal ember makacs böbeszédűséggel, mig divatos, kockás nadrágjának alját pedánsul felgyürte. — Én csak eléggé közelálló rokona vagyok saját magamnak s nekem ugyanazon bajom van, ami meg fogja ölni ezt a fiatal embert. És én tudom. Bizonyosan tudom. Pedig a baj

az én bajom. Az én bőrömrre megy. S talán jobb lenne, ha nem tudnám? Miért?

— Rettenetes! — sóhajtott Magdolna s az ablakhoz ment, hol megigazitotta a rossz rolettát s kinyitotta a felső ablakokat. Keze remegett, arca majdnem olyan viaszksárga volt, mint az ájult fiatal emberé és nagy, sötét szemében a fájdalom és kétségbeesés láza ragyogott. Az ablak alatt néhány kíváncsi szomszéd suttogott, a zsidó szabó és hozzátartozói az ajtó mögött hallgatóztak s a csóka, mely a kétségbeesés zürzavarában berepült, hallgatagon ült az ágy fejénél. Valahol húst püföltek, egy női hang énekelt, másutt gyerek sírt s talán ugyanabból a szobából, hol Helén előbb himzése mellett ült, Beethoven gyászindulójának felséges hangjai szálltak ki és elvegyültek, mint minden rendkívüli, az élet közönséges lármája között.

— Szeretném tudni, — szakította meg hirtelen a csöndet a különös orvos,

— mi kedvező lenne reám nézve abban, ha nem tudnám, hogy az, aki minden este lefekszik, minden reggel felkél s az, aki szeret, gyűlöl, élvez és búsul bennem, nem az élet, hanem a halál?

Ricotti és Magdolna gondolataikba mélyedten, oda sem hallgattak már. De ez nem zavarta a fiatal orvost. Magának beszélt.

— Ellenkezőleg, — folytatta, — ez mulatságos és eredeti. Mondhatnám azt is: rendkívüli, de én nem szeretem a túlzott effektusokat. Mulatságos és eredeti, azért, mert az ember nem rabszolgája, hanem ura lehet az életnek... Igazi ura, aki nem siet, nem fizet és nem csodálkozik.

Amíg beszélt, füle folyton a szivhallgató csövön feküdt s most hirtelen felállt.

— Éljen az élet! — kiáltotta egyszerre gúnyos örömmel, de a hangja remegett s arca meghatottságot árult el. — A barátjuk él . . .

Másnap reggel még ágyban feküdtek mindketten, Lévi és Ricotti, de már beszélgettek.

— Ebből a házból — mondta Lévi — még ma ki fogunk költözködni.

— Amint parancsolja, — felelte Ricotti, aki egész éjjel nem aludt. A rettenetes valóság, amit az orvos mondott, hogy Lévi a halállal szívében, csak mint átutazója az életnek, rövid ideig tartózkodik itt, teljesen megtörte az erős fizikum, rusztikus olaszt. Ugy sírt a sötétben, mint egy asszony. Csak most tudta igazán, mi neki e csodálatos fiatal ember, akit úgy csodált, mint az Istent és úgy szerette, mint a legdrágább barátját vagy testvérét. Keserű szemrehányást tett magának, amiért ma délután fájdalmat okozott neki ostoba gonoszságával, amiért el akarta őt hagyni, holott, ha két élete lenne, mind a kettőt oda adná érte. És elhatározta magában, hogy a fiatal ember bizonytalan lejáratu kis életét, az Isten-szerű ragyogásnak minden emberfölötti

fényével be fogja tölteni. Hogy az illuziók gyönyörét bármily áron megszerzi, ki-erőszakolja, kiverekedni ennek a fiatal, lángelméjü halálraitéltnek. Mindent megszerez neki, amire csak vágyik. Szerelmet, dicsőséget, hirnevet, mindent. Tudta, hogy rendkívüli dolgokra képes fanatizmusával, erőszakosságával s az éjszaka csöndjében megesküdütt, hogy egész életét a fiatal ember szolgálatára áldozza. Nem tudta még, hogy melyik utat fogja ez most már választani; azt-e, amely a szerelemhez, vagy amelyik az égi dicsőséghez vezet. Már mindegyiket kevésnek találta számára és a rendkívüli dicsőségnek és boldogságnak minden formáját végig gondolta. De mégis csak visszatért Helénhez, kit minden lelkifurdalás nélkül áldozott volna fel. Tudta, hogy az emberi léleknek a legnagyobb boldogságot a szerelem adja és a fiatal embernek ezt a legnagyobb boldogságot kívánta. Ha csak egy órára, ha csak egy percre, de ezt kívánta neki legforróbban. Ha már meg kell hal-

nia, hadd ölné meg a gyönyörök gyönyöre: az első csók, az első ölelés üdvössége. A másik sorsa, a leányé, ebben a halálos ölelésben, nem indította meg. Nem is érdekelte. Az ő vagy a más élete, vagy akár ezer embernek az élete ezért az egy életért, mind kevés, jelentéktelen volt előtte. Nem érzett, nem tudott és nem akart egyébről tudni, mint hogy itt van mellette egy halálra ítélt fiatal élet, fizikai erőben madárgyöngge, lélekben ragyogó és elmében isteni erejű, kinek rövid útját pálmákkal és virágokkal diszíteni az ő kötelessége. Hogy az övé, erősen hitte és hogy annak kell lennie, megesküdünt reá.

A nap már odatüzött az ablaktáblákra és a rossz rolettán keresztül vidáman beszökött s ott táncolt az asztalon az orvosságos és boros üvegeken s a Lévi éjjeli szekrényén egy rózsaszínű virágtartón, melyben a Magdolna nagy fehér rózsái húzódtak meg a levelek között.

— Sietve el kell innét mennünk, — szólt Lévi és arra gondolt, míg a nap ra-

gyogását nézte, hogy ugyanaz a napsugár bizonyosan ott táncol azon az ablakon is, mely mögött tegnap megpillantotta Helént.

— Amint parancsolja, — felelte másodszor és gépiesen Ricotti.

— A városnak egészen másik részébe fogunk menni, — folytatta Lévi és azon gondolkodott: vajjon miért visel Helén fekete ruhát, kit gyászol? — Budára megyünk, — mondta türelmetlenül és szive csupa meghatottság volt, amint maga elé idézte a nagyon halvány, édes arcot. — Vajjon miért olyan halvány? — gondolta izgatottan. — talán beteg? Vagy talán az apja halt meg és az utána való bánatnak sápadtságát viseli?

— Budára, igen, Budára, — mondta szinte ingerült izgatottsággal. — Megértette, Ricotti?

— Mindent, mester!

A csóka, kit az éjjel kitettek a szobából s most Isten tudja, hogyan, ismét bekerült és ott aludt a Lévi ágya fejénél,

hirtelen elkiáltotta a sánta kisleány nevét: Lia!

— Szeretnék egy madarat, — gondolta Lévi álmodozva, — egy drága, nagy, beszélő papagályt, elefántcsont kalitkában, olyat, mint aminőt Onesikritos hozott magával Egyiptomból. — Gyűlölöm ezt a házat, — mindta hangosan és hitte is, amit mondott s magában így szólt: s megtanítanám a papagályt egy névre. A világon a legszebb női névre . . . — Ricotti, — mondta fájdalmasan — nagyon szenvedek ebben a házban.

— Tudom, — felelte Ricotti. — Fölkelek és azonnal elinulok lakást keresni. — De Lévi ijedten szólt közbe:

— Még korán van, hova menne! Majd kilenc órakor, talán tizkor. Talán . . .

Ricotti meghatottan hallgatta.

Lévi kivett egy szál rózsát a virágtartóból és olyan gyöngéden nézegette, mint valami élő lényt. — Vajjon mi történt, mi történt? — gondolkodott és fél-

kezével keresztül fogta a homlokát. — Miért van Pesten és miért lakik itt? És nekem, akinek gyűlölnöm kellene őt, vajjon miért nem gyűlölöm? — És egyszerre szenvedélyes harag fogta el saját maga iránt ép úgy, mint Helén iránt.

— Ricotti, — szólt ingerülten, — nem fogunk itt lakást keresni, elutazunk. Kimegyünk külföldre, minél messzebb. Minél messzebb, — ismételte még ingerültebben, — mert itt mindenkit gyűlölök. Itt meghalnék.

— Jól van, — felelte Ricotti. — Elmegyünk az én hazámba, lemegyünk Sziciliába. A művészetek és vallás földjére.

— Mit gondol, — kérdezte Lévi egyszerre és váratlanul, — miért van itt ő?

— Ki? — kérdezte Ricotti ravaszul.

— Helén!

— Nem tudom, — felelte Ricotti, — én is csak tegnap láttam először, de ha érdekli, megtudhatjuk.

— Érdekel? Nem! — tiltakozott Lévi. — Nem érdekel. Összetörte az egész életemet, nem érdekel. Megtagadott, visszaútasított, megszégyenített és összetört a pénzért, a vagyonért, nem érdekel. Megvetem, gyűlölöm, elfelejtettem.

— Még nem felejtette el, — szólt Ricotti csöndesen.

De Lévi szenvedélyesen ismételte:

— El, el! Ami tegnap történt, csak egy szúrás volt a régi sebhelyen, mely már begyógyult. Az én szivemben s az én életemben nincs több szerelem. Egy volt, meghalt.

— Csak elaludt, — felelte Ricotti halkán.

— Meghalt! — erősítette Lévi szenvedélyesen. — Ha csak aludna, meg kellene vetnem saját magamat.

— Nagyon sok szerelmes megveti saját magát, — sóhajtott Ricotti. — De a szerelem nem törődik az önbecsüléssel.

Lévi kissé hallgatott, mintha megsértődött volna.

Azután röviden, kevélyen, rendretasítólágy így szólt:

— Én nem olyan ember vagyok, mint a többiek.

— Bocsánat, — hallatszott a Ricotti alázas hangja, mig magában így szólt: Drága mester, a szerelemben nincsenek Istenek s ha vannak, azok is emberekké vedlenek!

Azután fölkelte és megtette az előkészületeket az elutazáshoz. Bepakkolta a ruháikat, értesítette Magdolnát, kifizette a félhavi szobabért és délután kocsit hozatott. Lévi olyan gyöngye és sápadt volt, hogy alig tudott lemenni a lépcsőn. Szép, finom szája égett a belső láztól és szegény beteg szive szinte megfledkezett bajáról és ideges gyorsasággal kalapált.

— Ha most szemközt jönne, ha most találkoznánk, — gondolta reszketve, de nem jött szemközt, nem találkoztak.

Mikor kiérték a vasúthoz, Lévi rátette kezét Ricotti karjára.

— Hajtasson egy szállodába, —

mondta halkán, — nem tudok elutazni.

Látszott rajta, hogy beteg és lázas, de Ricotti tudta, hogy nem ezért nem tud elutazni. Kiszólt a kocsisnak és egy szállodához hajtatott. Lévi azonnal ágyba feködött és vacsora nélkül, egyfolytában aludt egész éjjelig. Ekkor fölébredt és többé nem tudott elaludni. Egész reggelig gondolkodott, határozgatott és reggelre elhatározta, hogy délután elutaznak.

— Csak még előbb látnom kell egyszer, — gondolta kétégbeesetten, mikor látta, hogy a szive erősebb összes akaratánál s reggelre elment a ház felé és egész délig ott járkált, de Helén nem jött ki a házból. Ebéd után ismét elment, azzal a szándékkal, hogy az elutazás idejére vissza jön s csak este jött vissza. Eredménytelenül.

— Majd holnap, — gondolta biztos reménységgel, minden csüggedés nélkül és másnap ép ily eredmény nélkül tért vissza. És ismét azt gondolta, három,

majd négy és öt napon keresztül, hogy: majd holnap! A hatodik nap fáradtan, elkeseredve s már szinte közönyösen jött haza és a hetedik nap elutaztak.

Szive tele volt keserőséggel, fájdalommal és elszánt akarattal.

— El akarom felejteni, örökre, mindörökre, — mondta nyugodtan, erős szándékkal, hidegen.

Ricotti megszámlálta a pénzét, mely alig volt kétszáz lira, azután megtömte a fapipáját és végig feküdt egy lócán a hajó fedélzetén. Sziciliába, a hazájába ment Lévivel, ki érzéketlenül hagyta magát akárhova vinni s Ricotti a szülővárosába, Girgentibe tartott. Hogy miért, maga sem tudta. Csak ment és vitte magával Lévit, mint az anya a beteg gyermekét. Hogy mihez kezdenek majd a piszkos kis dél-sziciliai bányavárosban, el sem tudta képzelni.

De oda tartott, mert ha már úgy is cél nélkül bolyongtak, a szive oda vonzotta, ahol született, ahol rokonai voltak.

Többek között élt a püspöki rezidenciában egy öreg pap rokona, kivel némi homályos tervei voltak. Be akarta neki mutatni Lévit és így akarta bevonni a papság közé, hogy a püspök figyelmét felé irányítsa s a girgenti püspökségen keresztül Róma felé vezesse a fiatal ember útját.

Már annyit gondolkodott ezen a merész és fantasztikus terven, mely tetzését a legnagyobb mértékben megnyerte és valósággal lelkesedett érte, hogy éjjelnappal ezzel foglalkozott. És nem látott más nehézséget a rendkívüli tervnek végrehajtásánál, mint Lévinek csodálatos ragaszkodását és csökönyösségét a maga vallása iránt. Mert habár a legmélyebb keresztényi szellem világította meg, különösen az utóbbi időkben a fiatal ember gondolkodását és lelkében egy csodálatos átalakulás processzusát élte át a fogság alatt, a kikeresztelkedésre még sem gondolt egy percig sem. Csak előbb, mielőtt lement a kabinjába aludni, beszélgettek erről és Ricotti e beszélgetés hatása alatt,

ébre virrasztotta át a fedélzeten az egész éjszakát.

Csöndes, nyugodt, holdvilágos éjszaka volt, hűvös és az utasok vacsora után nemsokára lementek kabinjaikba. Csak ketten maradtak a fedélzeten. Ricotti pipázott és Lévi az éjszaka szépségében gyönyörködött. A hátuk mögött a szűkszavú, ősz kapitány sétálgatott, kemény, kimért lépésekkel, de ez nem zavarta őket. A tengeren mintha láthatatlan tündérek repültek volna, ködösen csillogó uszályakkal. A titokzatosságnak, a szerelemnek és elmúlásnak sápadt ragyogása csillogott a habokon. Az ég kékje feketén vált le a roppant magasságból, de a víz sápadt zöld, ezüst és fehérre szívtott kéksége csak sejteni engedte a feketeséget. Vizbe hullott és sokáig ázott virágok illatát hordozta magában a nedves májusi éjszaka s ez az illat körül fogta puha ujjaival az emberi lelket, melynek csak sóvárgásai és álmiai vannak, boldogság nélkül.

De Ricotti boldog volt. Pipája a szá-

jában és hajón ült, a mellett az ember mellett, akit legjobban szeretett a világon. S a hajó az ő drága Mare-Mediterraneo-ján vitte a szülőföldje felé.

— Azt hiszem, hogy most szívesen meghalnék, mert már boldogabb úgy sem leszek az életben, — gondolta Ricotti s a komisz dohány keserű füstjét, melyet kéjesen nyelt le, olyan édesnek érezte, mint ha mézet nyelegetett volna. Ugy ment neki a holnapnak, mint egy igazi sziciliai. A zsebében nem volt több pénz, amennyivel a hajó-számlát kifizethette s otthon nem mehetett le a bányába dolgozni, mert Lévit nem hagyhatta magára. És az esküje kötötte. Megfogadta, hogy az illúziók minden gyönyörűségét vagy nagyszerűségét megszerzi, kieroszakolja, kiverekedi a halálraitélt fiatal embernek, de azóta csüggedten érezte, hogy az akaratánál és fanatizmusánál egyéb eszközökkel nem rendelkezik.

— Mi és ki vagyok én?! — sóhajtott fel gyakran magában. — Egy szegény.

nyomorult bányamunkás, ki épen csak intelligensebb és eszesebb társainál.

De a csüggedést hamar legyőzte benne szívós elszántsága és izzó fantáziája, mely folyvást működött s ismét diadalmaskodott a szürke megsemmisülés percein.

— Mester! — szólalt meg hirtelen s felugrott a lócáról, honnét a bűvös éjszaka szépségében gyönyörködött. Szeme szenvedélyes meghatottságtól csillogott s a hangja remegett. — Lássá, — mondta szétfeszített karral s a pipát kivette szájából, — ilyen az én hazám! Ilyen . . . — Levette a sapkáját és meghatottan köszöntötte vele: az Istent, a tengert és a hazáját.

Lévi könnyezett. Most járt először tengeren, melynek szépsége, mint valami új szeretőnek bájai, egy időre feledtették vele fájdalmát.

— Majd egyszer — szólt kis idő múlva Ricotti, mialatt ismét lefeküdt a lócára, — végig megyünk a Mare Tirreoneon és megnézzük Corsicát. Ahol a nagy hó-

ditó született. Olyan erdőket fog ott látni, amilyen csak a hindu dsungel lehet. De főszepsége, híressége és erőssége mégis csak az, hogy ott született Bonaparte.

Lévi gyöngéden elmosolyodott.

— Annyira lelkesedik Napoleonért?

— Ah, hogyne! — felelte Ricotti élénken. — Mindenkiért lelkesedem, aki képes a szerencsét megjavítani. Corriger la fortune! Nagy tehetség kell ahhoz. Vagy inkább: egy mindent magába szívó akarat.

Ricotti látta, amint egy percre szinte tüzesen megvilágosodott a Lévi szeme, s a másik percben újra elborult.

— Lássá, mester, — folytatta Ricotti már kevesebb élénkséggel, — önből ép így nem volna szabad hiányozni annak a bizonyos mindent magába szívó akaratnak. Ha ön ép úgy tudna akarni, mint a corsicai . . .

Nem fejezte be. Részben azért, mert fantáziája olyan homályos labirintusba került, melyből ki sem birt bontakozni,

részben, mert a homályos fantáziák elmosódó rajzaihoz nem talált eléggé színes szavakat.

Hallgattak. Ricotti idegesen figyelte Lévi arcát, de nem tudott róla semmit leolvasni. Ismét megszólalt.

— Meghallgatná egy tervemet? — kérdezte hirtelen. — Jobban mondva, egy propozíciómát? De úgy, hogy ne mondjon reá azonnal bírálatot. Csak később, ha gondolkodott rajta. Egy kicsit merész ötlet, de nem kivihetetlen. Például arról van szó, hogy az ön helye tulajdonképen a klérus tagjai között lenne.

Lévi csodálkozva kapta föl a fejét. Nem mondta, de a tekintete azt fejezte ki, mintha Ricotti megbolondult volna.

Ez mosolyogva mutatott a homlokára.

— Itt eléggé rendben vannak a dolgok. És én mégis ismétlem, hogy az ön helye a klérusban lenne.

— Hogyan érti ezt? — kérdezte Lévi.

— Ha kikeresztelkedne és a pap-
ság közé lépne. Óriási karrier állna előtt-
te. Európa legelső papjává lenne és ki-
tudja . . . — Egy olyan mozdulatot tett
kezével, mely az ég felé volt irányítva.

Lévi csöndesen mosolygott.

— Még római pápa is lehetne be-
lőlem.

— Körülbelül, — bólintott Ricotti
komolyan.

— Örültség, — felelte Lévi kedvet-
lenül. — Nem állok semmiféle felekezeti
alapon, de azért a vallásomat nem ha-
gyom el.

— Pedig el kell hagynia. Ha nem
hagyja el, valósággal visszaél Istennek
ama gazdag ajándékával, melylyel meg-
áldotta. Ne felejtse, mester, hogy Isten
csak megteremti az embert s azután út-
jára engedi. A többi az ember dolga. Cor-
riger la fortune. Nézze meg a szeren-
csejavítók fejedelmét: Bonapartet!

— Hagyja! — intett Lévi. — Ez a
saját felelősségére működő hóhér volt és

nem ember. És én már nem futok többé a szerencse után. Majd valami munkához fogok itt ez új hazában és nincs más cé-
lom többé, mint megkezdeni a tanulást: elfelejteni az egész életet, mely úgyis nemsokára elmúlik.

Ricottinak összeszorult a szive.

— És a tegnap, mester, — kérdezte már bátortalan hangon, — a tegnap dicsősége és az erős, izzó akarat, a Bonaparte-i nagyszerű kiáltás, mikor kijelentette előttem, hogy Istennek érzi magát és nem embernek?!

Lévi szomorúan mosolygott.

— Egyikét kaptam a legjobb leccéknek attól, aki tényleg Isten a világ fölött. Mint egy porszem, le lettem fricskázva. Meg lett mutatva, hogy az emberek között a leggyöngébb vagyok, az: aki felejt és megbocsát. E kézzel fogható lecce után lehet-e bátorságom és jogom még hozzá, hogy fölemeljem a fejemet s mint a büszke és szabad sas, fölnézzek az ég-re?

— Mester, — felelte az olasz teljes meggyőződéssel, — hát mi más az élet: minthogy meghalunk és feltámadunk s újra meghalunk és újra feltámadunk, mindaddig, míg egyszer igazán, komolyan vége lesz a komédiának. Minden halál után új élet jön s az öné teljes nagyszerűségében itt fog kibontakozni az én hazámban. Én ezt hiszem, szentül, hittel, a halálig.

Ricottinak a hangja, a gesztusai, a fanatizmusa, mindig nagy hatással volt Lévire. De most csak félénken, bátortalanul pillantott reá. Azután fölkelt és kezét rátette Ricotti vállára.

— Kedves jó barátom, — mondta véghetetlen szomorúsággal, — az élet egész programját ez a két szó fejezi ki legjobban: felejtünk és meghalunk. Mi felejtünk, minket felejtenek és végre meghalunk. Hát ezért a kisszerű, két szavú programért érdemes a mindennapi erőn és képességen felül küzdeni? Nem érdemes. Hát jó éjt, Ricotti!

Lement a kabinjába és Ricotti éjfélig fenn maradt a fedélzeten. El volt keseredve és tanácstalanul nézett maga elé. Nem tudta, mit kezdjen a fiatal emberrel és nem tudta, mit hoz a holnap számukra. Amig szorongva kereste a kivezető utat s közben gyakran nézett fel az égre, a sétáló kapitány megállt előtte.

— Holnap pünkösöd vasárnapja lesz — mondta olaszul, — és nem tudom, kivel kellene valami kis szentbeszédet tartatni. Máskor mindig találkozott legalább egy pap a hajón, most egy sincs. Ez a fiatal ember, akivel ön utazik, nem valami pap vagy tanár?

Ricotti éles eszével egy pillanat alatt átértette a helyzetet s mielőtt válaszolt volna a kapitánynak, először egy hálatelt pillantást vetett az égre. Azután, mint egészen természetes dolgot, megígérte a kapitánynak, hogy Lévi, kinek vallását elhallgatta, okvetlenül beszélni fog másnap. És megkönnyebbült, hálatelt szívvel ment aludni.

Másnap, pünkösdi vasárnapján, olyan volt a tenger, mintha az égből csupa hajnalpiros rózsák hulltak volna le, azzal a szándékkal, hogy a tengert választják pihenőül. A hajó valahol Reggio és Acireale között járt s a hullámok olyan vigyázva vitték hátukon, mint anya a gyermekét. A matrózok valami selyemterítővel leborítottak egy asztalt, melynél a pünkösdi beszéd volt elmondandó s az utasok ünnepi ruhában már kíváncsian várták a hajó predikátorát. Volt közöttük a világ minden részéből összeverődött náció. Franciák, németek, angolok, olaszok, gazdagok és előkelőek, szegények és tudatlanok, hívők és cinikusak, fiatalok és öregek. Szép leányok és asszonyok fehér ruhában, lengő fátyollal lekötött kalapban süttették magukat a sziciliai nappal s szemük versenyt ragyogott a tenger széles színével. Az asztalhoz közel, már elfoglalta a helyet egy volt római miniszter, az öreg és dúsgazdag Andrea del Peri és Lévi végre is engedett Ricotti szaka-

datlan kérésének és feljött a fedélzetre. Mikor megjelent az asztal előtt, a nők érdeklődve súgtak össze: Ah, a szép szemű idegen! Bizonyosan szépen fog beszélni, hisz olyan érdekes arca van . . . És egyszerre mindenki az asztal felé igyekezett.

Némileg ragaszkodva a keresztény egyházak püünkösi szónoklatainak tárgyához, a szavak fontosságáról kezdett beszélni Lévi. Hogy a szavak miként harcolnak az életben a tényekkel. Majdnem másfél óráig beszélt, holott alig egy félórás beszédre szánta el magát. Hanem mikor maga körül látta ismét a megdelejezett emberek átszellemült tekintetét, a mozdulatlanul ülőkét, kik lélekzeni is elefejtettek, mikor a kipirult és sápadt arcok reszketésén látta, hogy járnak keresztül és keresztül szavainak megfejthetetlen szépsége és igazsága, mindent legyőző és meggyőző ereje az emberek lelkét, a siker, a mindig osztatlan, lenyüggő, hatalmas siker őt magát is elragadta és az idő mérteke nem szabályozhatta többé.

A beszéd végén a hallgatók a meghatottságtól sírva álltak körül a fiatal embert. Még akik nem értették a francia nyelvet, amelyen beszélt, azokat is megzálta a megértés apostoli tudása és min-dent megértettek.

Elsőnek az öreg Andrea del Peri gratulált Lévinek, azután a kapitány, míg a többiek nem is merték megérinteni a kezét.

Az asszonyok és leányok elbűvölve csodálták a hangját és szemét s azt az is-teni hatalmat és megmagyarázhatatlan erőt, mely sziveiket a fiatal ember felé vonzotta, kiben a férfi mellett meglátták a láthatatlan Istent is.

Az öreg római többé nem mozdult el Lévi mellől. A nagy műveltségü öreg politikus, ki máskülönben szótalan, zár-kózott ember volt, elragadtatva csodálta meg a fiatal ember rendkívüli tudását és főként szónoki tehetsége ragadta el any-nyira, hogy kijelentette: Európában ma Lévihez fogható szónok sem a parlamen-

tekben, sem a papság, sem a népszónokok között és sehol sincsen.

És a sápadt, kopott szürke ruhás, szomorú, fehérhajú és eddig alig észrevett fiatal ember, egyszerre a társaság központjává lett. Mindenki bemutatkozott neki, az exaltáltabb nők a kezét csókolták és az öreg úr egész nap maga mellett tartotta. Így ment ez most már az egész utazás alatt. Ricotti titokban elmondta a nagy befolyású öreg úrnak Lévi egész életét, csak a betegségét hallgatta el. Elmondta istenszerű hatását s a maga látomásait és álmait, melyek a fiatal ember követésére készítették és késztetnek mindenkit, aki egyszer beszélni hallja őt. Elmondta egész kálváriáját, hogyan üldözik, a fogságát, eltoloncoltatását, de szerelmét Helén iránt szintén elhallgatta.

S a Ricotti számítása bevált. A gazdag öreg római nem engedte őket partra szállni. Megkerülték Sziciliát és Nápolyon keresztül elvitte őket Rómába.

Még nem tudta, mely irányba kel-

lene utat nyitni a fiatal ember tehetségének, de első sorban arra akarta rávenni, hogy kikeresztelkedjen. De ebben az irányban megközelíthetetlen maradt.

Egy nap azt felelte pártfogója és Ricotti meleg és lelkes rábeszélésére: az anyja vallásában akar meghalni. És többé nem hozta elő ezt a fájdalmasan kényes tárgyat egyikőjük sem.

Egyelőre abban állapodtak meg, hogy Lévit leteszik Róma karjába s a keresztény vallás és művészet szent csodáira bizzák őt. Az öreg római Barberinieri palotájában állandó és előkelő ott-hont talált. Minden szükségletéről a legtermészetesebb és legtapintatosabb formában gondoskodva lett, úgy, hogy teljesen átadhatta magát annak a legmagasabb gyönyörűségnek, álmodozásnak és hangulatnak, melyet a világ összes városai közül csak Róma nyújthat. Házigazdája és Ricotti, heteken keresztül naponkint csak egyszer, ebédnél találkoztak vele. Egész napjait a muzeumokban,

könyvtárakban és templomokban töltötte s éjszakánként a város anyjának zengzengyes, szép nyelvét tanulta, melyet pár hét alatt annyira birt, mint mások évek elteltével. E művészi élvezetek mézes napjai és hetei, lázas, forró izgalmaival, sorvasztó álmódzásba sülyeszték. Arca még halványabban világított, szeme még mélyebb gondolatok tüzéből táplálkozott és a külső életről való teljes megfeledkezés, megtagadása az egész jelennek és a multakban való elmerülés jellemezte külsejét. Szemének mélysége ismeretlen színeket kapott, arcának éle megállapíthatlanul lágyabb vagy élesebb vonalakká változott, csakhogy minden emberi vonás rajta a legmélyebb szellemi, szinte földöntúli transzforizmust mutatta.

Hetekig járta az ó-keresztény bazilikákat. A San-Giovanni e Paolot, mely alatt bizanci falfestményekkel, egy másik templom rejtőzik s ez alatt egy harmadik, a legelső századokból való freskókkal. A Sta Maria in Trastevere, huszonkét antik

oszlopát órákig elnézegette és a multaknak álma lecsukta pilláit a Basilica Eudoxiana márvány oszlopai között, melyek Péter apostol láncainak megőrzésére épültek. Járt abban a zárdaudvarban, hol szent Pétert keresztre feszítették s abban a templomban, mely Michelangelo terve szerint épült. A Sta Francesca Romana-ban, mely Vénus antik temploma helyén állt és a vallás misztikumát már el sem tudta választani a művészet költészetétől. Mint két hatalmas zuhatag, ahogy belefut egy közös folyóba, így került össze lelkében a vallás és művészet, mely lényegében ugyanegy, csak az ember profán keze építette középük a válaszfalat.

A könyvtárak és muzeumok gazdagsága, nagyszerűsége, az antik kor csodái, melyek kézzel fogható tárgyakban tovább éltek és megelevenültek előtte, beteggé izgatták.

Egy nap elkísérte öreg barátja a Sta Maria da Campo Marrio régi kolostorba, melyben az állami okirattár van

elhelyezve. Az öreg olasz, mint régi politikus és tudós, eléggé járatos volt a tudományok egyes ágaiban, de az az alapos és mindent felölelő készség, az a teljes megállapodás és szinte belevénülése egy huszonhárom éves agyvelőnek a legrégebb és legkomplikáltabb tudománytól a legújabbig, szinte megijesztette. A rajongásnak, csodálatnak és borzadálynak bizonyos nemével nézte a fiatal embert és napokig tanácstalanul kérdezte önmagától:

— Mit kezdjek ezzel a fiatal emberrel? Hova helyezzem el őt? Hol van az a hely, amely méltó volna hozzája?

És az ép oly gyakorlati, mint nemesebb gondolkodású, nagy tehetségű öreg politikus nem tudott magának elfogadható feleletet adni. Beszélt barátaival a fiatal emberről, kiknek bemutatta őt, de ezek semmiben sem lehettek segítségére. Ép úgy politikai, diplomaciai vagy papi pályát ajánlottak, ahogy ő elgondolta magá-

ban; de volt valami a fiatal ember egyéniségében, melyből a bizonyos gyakorlati elhelyezkedés az élethez és az életben, a mely az emberekkel vele születik, benne nem volt meg és hiányzott belőle.

Hiányzott lényéből az a konok és életerős gyökér, mely az embert anyagi szálaival születésétől fogva a röghöz köti s melytől csak egy erős életfolyamati megszakítás választja el: a halál. Lévíben egy szál sem volt meg a lét anyagi gyökeréből, mely az embert minden erőnél erősebben köti az élethez. Mint egy antik próféta, egy költő, vagy egy Krisztus a keleti ég alól, elmerülve a csillagos éjszaka mozdulatlan titkaiba s a saját álmainak valóságatlan vágyaiba megnyugodva, kit egy csöndes, nyomnélküli tragédia vezet ki az élethől az elmúlásig, ilyen volt ő és ez.

Ahhoz a művészethez, hogy kellőleg érvényesítse tüneményes tehetségét, nem értett. Sőt ahhoz sem, hogy megéljen a tehetsége után. Azok közé a nagyon kevés

emberek közé tartozott, akik nem tudnak megélni, hanem csak élni akarnak. Mint a föld, a fák és virágok, kik mindent oda adnak magukból, de semmit sem kérnek s a levegőtől is csak az oxigén-tartalmat kívánják. És ez az öreg ember látta és érezte, hogy Lévi semmiféle gyakorlati életpályára nem való. Ahogy a rózsából nem lehet vásznat szőni, csak az illatát lehet olajjá sűrüsíteni, ép úgy nem lehet az ő tehetségét egy pozitív irányba hajtani.

A legkisebb érzékkel sem birt a pénz iránt, mely nem érdekelte. Ha szüksége volt reá, belenyúlt az erszényébe, de nem kérdezte, hogyan került oda s ha üresen találta erszényét, ez sem lepte meg.

Julius közepén, az öreg olasz elhagyta Rómát s Lévi és Ricotti társaságában falusi kastélyába utazott, mely közvetlenül Tivoli mellett feküdt. Mikor megérkeztek, Ricotti másnap azt az ajánlatot tette az öreg excellenciásnak, kérje meg Lévit, hogy egy vasárnap tartson beszé-

det a falusi templomban, melynek a kegyura úgy is ő.

Az öreg úr meglepetten nézett Ricottira.

— Nagyszerű ötlet, — felelte izgatottan. Még aznap beszélt Lévivel és összes római ismerőseinek, kik közül sokan nyaraltak Tivoli és vidéke körül, azonnal írt és meghívta őket a legközelebbi vasárnapra.

Lévi, amint elkerült Rómából s az örök város varázsa megszűnt reá nézve, ismét visszasülyedt a teljes apáthiába. A szép vidék, a nagyúri környezet, a fényűző jómód nem érdekelte. Egyszerre hideg, fájó szomorúság kezdte ismét fojtogatni és kínzó nyugtalanság üldözte. Menni szeretett volna, nem tudta, hogy hová, csak érezte, hogy nincs más vágya, mint menni, menni. A csodás és nyugodt falusi éjszakák ingerelték, a csillagos ég látása elszomorította s a gyönyörű park óriás fáit, a finom virágágyakat szinte gyűlölte. Róma, az ő nagyszerű emlékei-

vel, pazar kincseivel a művészetnek és tudománynak, melyet most látott a maga teljességében először, meglepte, leigázta, elkábította, de a falu, melyhez értelmének nem volt semmi köze s mely csak szívéhez szólt, fájdalmaihoz és emlékeihez, elszomorította és föltépte sebeit.

Egy este, a templomi beszédet megelőző nap estéjén, Ricottival sétálni indult a mezőkre s amikor a kastély kapujához értek, abban a percben egy fogat fordult be az udvarra. Öreg, őszhajú úri nő mellett egy fiatal, szőke leány ült a kocsiban s tengerkék szeme találkozott a Lévi közbös pillantásával. A kocsi befutott a vestibulum elé és eltűnt Lévi elől. De ez tovább is mozdulatlanul nézett utána. Az arca zöldessápadt szint váltott s a szája remegett. Izgatottan fordult Ricottihoz.

— Láta? — kérdezte.

— Láttam, — felelte ez kedvetlenül.

— Valakihez hasonlít.

— Valakihez, — suttogta Lévi s mint egy alvajáró, indult meg Ricotti mel-

lett. Végig mentek a falun, letértek az Aniene folyó partjára s előttük, a nyári ködön keresztül, Tivoli templomainak tornyai csillogtak. A Ripoli hegyről szakadozott foszlányokban szállt szerte a könnyű köd, mint valami halott menyasszony tépett fátyola s a borongós, bágyadt alkonyatban volt valami titokzatos, ijesztő szomorúság, mely még Ricottit is meglepte és ingerelte. Szótalanul mentek a folyó partján, melynek széleit papirusnád és kaktusz nőtte be s amint a szél végig borzolta a magas nádszálak leveleit, mintha panaszos hangok sóhajtoztak volna belőlük.

— Mester, — szólalt meg hirtelen Ricotti, — akar egy mesét hallani, amit ezek a haszontalan és gyűlöletes nádak suttognak itt a fülemben? Otthon, az ön házában, a nyárfalevelek tudnak ehhez hasonlóan beszélni, ahogy itt a nád beszél; sőt még szomorúbban, mert azok szinte koppannak, amint egymáshoz ütődnek, mint a koporsóra hulló göröngyök, melyek

azt mondják: soha sem . . . Hát ismer ennél gyűlöletesebb két szót, mint ezt, hogy: soha sem? Hogy soha sem látom többé azt, akit szerettem, hogy soha sem leszek boldog, hogy minden csak álom, képzelet és a valóság csak egy, hogy: soha sem.

— Ne kínozzon, — felelte Lévi sötéten.

De Ricotti ingerülten megrázta a fejét.

— Legyünk férfiak, mester, — mondta hidegen. — Nézzünk szemébe a valóságnak, igazabban: a szerencsétlenségnek, mely úgy követ bennünket, mint Faustot a fekete kutya és végre is besurran majd utánunk az ajtón, akárhogyan vigyázunk is. Mert ezek a nádak ezt sutogják a fülembe, mint epilogusát a következő mesének: Volt egy fiatal ember, egy lángeszű, isteni erøjű félisten, de az is meglehet, hogy egész Isten volt. Ennek a fiatal embernek útját a szerencse és véletlen fölékesíté mindazon eszközökkel, me-

lyekkel ép úgy el lehet érni a halhatatlanságot, mint a legmagasabb szerencsét és a legédesebb boldogságot. Ez a fiatal ember, egy nap bemutatja isteni erejű tehetségét Róma legelsőrangú személyiségeinek. Ott lesz egy kegyes életű és nagy befolyású hercegasszony, ki a királyi ház előtt ép oly tisztelt személyiség, mint a Vatikánban, ott lesz a tivolii püspök és más római főpapok, politikusok, arisztokraták és tudósok. És mindenki el lesz ragadtatva, meg lesz bűvölve, komoly és hitetlen férfiakat csodás extázis keríti hatalmába és a fiatal ember lába elé pálmákat és rózsákat tesznek le, mint egykor a megfeszített názáreti elé. És a fiatal ember, ki Istennek kiválasztott fia, ki az emberek lelkének boldogságáért küldetett a földre, hogy a hitetleneket megtérítse, a boldogtalanokat megvigasztalja, megtagadja a maga hivatását és mint lázadó, vakmerően oda áll Istene trónja elé és letépi homlokáról a csillagot, fejéről a koronát és azt mondja az Urnak: Vissza-

adom mindazt, amelylyel megáldottál és cserébe add nekem azt, amit elvettél tőlem: egy leánynak a szívét. Nem akarok Isten lenni, akinek csak az a kötelessége, hogy boldogítson. Mert én akarok boldog lenni . . . És tudja, mester, mi következik ezután? Az, hogy a dicsőség kapuját, melyet maga az Isten nyit ki a fiatal ember előtt, ez szó nélkül beteszi és elmegy a szőke konty, egy tengerkék szem után, juhászputyának. Ó: aki istennek lett teremtvé.

A könnyű nyári ködből felhők gomolyodtak, ritkás, kövér esőcseppek hulltak az Aniene folyóba, melybe Lévi, amint belenézett, a Helén szép fejét látta . . .

*

* *

Másnap elmondta a templomban a szent beszédet s a hercegasszony és utána minden asszony oda jött hozzá, hogy megcsókolják a kezét. A főpapok homlokon csókolták, a többi előkelő urak magukon kívül szorongatták a kezét s a hercegasz-

szony magára vállalta, hogy bemutatja a pápának.

És ez az ünneplés, e hódolat, e ragyogó siker káprázatos fényében, Lévi nem látott egyebet, mint a hercegasszony unokájának szőke haját és tengerkék szemét, mely Helént juttatta eszébe. S amig a templomban beszélt, amig a rajongó gratulációkat fogadta, amig felelt a kérdésekre s amig evett az asztalnál, a díszhelyen, hol harisnyás komornyikok szolgálták ki s amig szagolta a rózsákat, melylyel körül fogták tányérját, folyvást, szakadatlanul Helénre gondolt, de arra, aki ragyogó tehetséggel, szerencsével, dicsőséggel megáldotta őt: az Istenre, egy percig sem gondolt.

Csak huszonhárom esztendő volt és egy este, mikor az Aniene folyó partjáról egész a kastélyig hallatszott a nádak sóhajtása s a Vénusz csillaghoz olyan közel látszott hajolni az ő elmaradhatatlan kísérője, apró, jelentéktelen kis csillagapródja, hogy úgy látszott innen alulról, a

földről, hogy Vénusz és a kis csillag csókolóznak, hát Lévi fogta a kézi táskáját s a ruháit belegyúrte. Azután még egyszer kikönyökölt az ablakba, mely a kertre nyílt s megkérdezte a rózsáktól, melyek tele permetezték a levegőt szerelmes illattal: hogy mi ér többet az életben, a szerelem-e vagy a dicsőség? S minthogy a rózsák azt felelték, amit a rózsák felelni szoktak: hogy a szerelem, hát Lévi fogta a kézitáskáját, bekopogtatott Ricottihoz és csak annyit mondott neki: menjünk!

És bucsuzás, köszönet és minden szó nélkül kijöttek a kastély kapuján. Két nap múlva, egy este, már Pesten voltak és Magdolna a Ricotti sürgönyére már ki is bérelte újra a sánta szabónál a szobát, honnét alig három hónap előtt költöztek ki.

PRINC.

A montecarloi kaszinóban, Princ János harmadszor söpörte be maga előtt a nyereséget s az aranynyal telt zacskót, mint valami nyálkás, hideg állatot, undorodva oda adta a titkárjának.

— Akit az istenek gyűlölnek, annak nyernie kell, — mondta boszúsan s a széke mögött álló orosz szépséghez fordult, kinek gúnyos udvariassággal ajánlotta fel helyét. — Madame, ha nem akar nyerni, e széken okvetlenül nyerni fog!

— Nekem igazán mindegy, — mosolygott a szép nő hidegen, ami egy pillanatra a fiatal embert megtévesztette. De csak egy pillanatra. Mellette állt s látta, hogy a nő hidegen, de alapjában ideges mohósággal vizsgálgatja a számokat és

nem tudja magát elhatározni, melyikre tegyen.

A nő szép volt, fiatal, elegáns és előkelő s Princ végig jártatta szemét rajta.

— Mindegy, akármelyik számot teszi meg, — mondta gúnyosan, — úgyis nyerni fog.

A nő vállat vont.

— Én csak magáért az izgalomért játszom.

Princ nem hitt neki.

— A nők — mondta cinikusan s lehajolt, hogy jobban a szemébe lásson, — aligha ismerik ezt a szenvedélyt.

— Uram, — felelte a szép nő s büszkén fölvetette a fejét, — az én nevem Jermelov Mária hercegnő.

Ez a név egy nagy vagyont és teljes szavahihetőséget tartalmazott. De Princ Jánost egyik sem érdekelte, csak a nő szépsége. Megismerkedett a hercegnővel, március végén Párisba kísérte, áprilisban már mint kedvesét a hazájába s május elején, mikor Párizson keresztül ismét

visszajött Magyarországra, már nem is emlékezett reá. Két és fél hónapi távollét után ismét hozzáfogott a munkához s a hegyek már zöld köntösükben fogadták, mikor egy reggel, hatalmas fekete gépko-csija megállt az igazgatósági épület előtt. Végignézte a könyveket, több órán keresztül hallgatta az igazgató jelentését, ki később bemutatta neki a halott Raáb helyére szerződtetett mérnököt.

Princ szórakozottan nézte az előtte álló fiatal embert s száját összeszorította, mint mindig, mikor emlékei között kutatott.

— Jól van, — mondta vontatottan, — a mérnök urnak egy erős tehetség munkakörével kell megküzdenie. Raáb mérnök geniális ember volt.

Kissé elhallgatott, majd hirtelen az igazgatóhoz fordult.

— Hova szállásolta el a mérnök urat?

— Állandó lakhelyére, Raáb volt lakásába, — felelte az igazgató.

Princ meglepődve vetette föl fejét és szemöldökét boszúsan összehúzta.

— Eszerint Raáb kisasszonyt kiköltöztették a lakásból? — kérdezte ingerülten.

— A kisasszony önszántából hagyta el a lakást még március végén, — mentegőzött az igazgató. — Pestre költözött.

Princ érdeklődve figyelt, bár a legközönyösebb hangon kérdezte:

— Remélem, a nyugdíjat, mit az apja után kap a kisasszony, pontosan kézhez kapja?

Az igazgató szája körül, szinte akaratán kívül, egy kárörvendő és szemrehányó mosoly suhant el.

— Nem, — mondta, — a kisasszonynak egy krajcárt sem utalványozhattunk ki, mert nem fogadta el a nyugdíjat.

A fiatal ember elvörösödött, de egyéb meglepetés nem látszott rajta s a legnagyobb közönnyel kérdezte:

— És miből él a kisasszony?

Az igazgató vállat vont.

— Ugy tudom, tanítónői állásra pályázik s egy nagynénjénél lakik.

Princ egyebet nem kérdezett s hirtelen más tárgyra tért át. Azután rövidesen végzett az új mérnökkel és az igazgatóval s magára maradt. Cigaretára gyújtott s az ablakhoz ment, honnét fürkésző pillantással nézte a szemközti hegyeket. Később visszaült íróasztalához s egy új aknának a tervrajzát nézegette, de alig pár perc múlva félredobta maga előtt s egy Amerikából érkezett, új vasolvasztó kemencének rajzát nézegette, anélkül, hogy látta volna. Gondolatai nem akartak engedelmeskedni a kemény, zsarnok akaratnak s akármihez fogott, semmi sem érdekelte és semmi sem tudta lekötöni. Dél felé fogta a kalapját, új cigaretára gyújtott s elhagyta az igazgatósági épületet. Kis fejfájást érzett s elhatározta, hogy sétál egyet. Az iskola felé tartott, honnét ép akkor jöttek ki a

gyerekek s az ijedtségtől megbabonázva álltak meg, amint szemközt kerültek vele. A fiatal ember észrevette a gyerekek ijedtségét, ami máskor mulattatta, de most bosszúsan kiáltott rájuk:

— Menjetek, mit álltok itt!

A gyerekek, mintha kísértetet láttak volna, elfehéredve mentek tovább s az új tanító, kit Princ János még nem ismert, most jött ki a kapun.

— Ön az új tanító? — szólította meg a hosszú, sovány, szemüveges, kopott és szögletes fiatal embert.

— Szolgálatjára, — dadogta ez s a kalapját olyan ügyetlen zavarral kapta le, hogy Princ elmosolyodott. Tetőtől-talpig végig nézte a szegény fiút, aztán szó nélkül tovább ment.

— A Lévi utódja, — gondolta gúnyosan s drága berakott pálcájával a bokrokat ütögetve, hirtelen megállt. — Egy Lévinek az utódja, — mondta hangosan s a gúny súlya nem az *utódja* szóra volt helyezve, hanem az *egy*-re. — Így lehet

az életben az isteneket kalapos-inasokkal helyettesíteni, — gondolta és tovább ment.

Szerette volna, ha ez a gondolat kárörvendő, meggyőző nyugalommal tölti el, de ezek helyett csak nyugtalanságot érzett. Akaratán kívül eléje került Lévi, szinte útját állta, mint az erdőben a sűrű bokrok az eltévedt utasnak, melyek tovább menni nem engedik. És Princ János, ki több, mint három hónapja nem gondolt már Lévire s a nagyvilági szórakozások forró és felejtető gőzében teljesen elmaradt tőle, mint egy régi halottnak az emléke, most egyszerre hozzá szegődött, mellette volt, a gondolatain uralkodott. Látta őt úgy, mint az első percben, mikor megérkezett a Várba s ő ép azzal mulatott huszártiszt vendégeivel, hogy egy deszkafalba éles, vékony acélkéseket hajigált be. Visszaemlékezett az első benyomásra, mit Lévi keltett benne, a csalódásra, mit a fiatal ember igénytelen külseje ébresztett s arra a csodálatra, mit ennek dacára érzett iránta. És különösen arra az önma-

gának is alig bevallott szimpátiára, amit iránta érzett. Lévi volt az első és egyetlen ember, aki érdekelte, akihez egy ért-
hetetlen ragaszkodás titkos kapcsolása fűzte, mint ahogy az élet megfejthetetlen titkain keresztül, nyomon kíséri a rossznak ragaszkodása a jót. Látta őt a templomban, ahol megszegényítette, nevetségessé tette, látta a fiatal ember bátor és nemes küzdését véle és azzal a sötétséggel, mi a munkások agyvelejét körül hálózta és látta őt a dicsőség és Golgotha minden útján, minden kanyarulatánál.

És egyszerre eléje került a bányában, hova először levitte s ahol egyszerre találtak egy leánynyal: Helénnel. Aki neki nem tetszett jobban, mint az a számtalan többi leány, a legszebbek, a legkivánatosabbak, kiket csömörlésig ölelt. De ez a leány első szerelme volt Lévinek, bálványozott, tisztaságos Madonnája s neki el kellett tőle vennie. És elvette. Mint ahogy mindent el akart venni tőle, akit legjobban gyűlölt s akihez legjobban vonzódott.

Koldussá, megalázottá, boldogtalanná akarta őt tenni, hogy legyen valaki, aki iránt csak egy percre is szánalmat érezzen. Szüksége volt azokra az emóciókra, melyek belemarkoltak közönyös és érzéketlen szívébe mindannyiszor, amikor a fájdalom és kétségbeesés megkinozta a Lévi szívét is. Így akart egy titkos kapcsolódást létrehozni Lévi és maga között s ezért tette boldogtalanná a leányt, kit képzelt riválisa szeretett és ezért utazott el hirtelen és minden magyarázat nélkül Helén mellől. Az élvezetek változatos gyönyörei között aztán egyszerre elfelejtette Helént is, Lévit is, mint jelentéktelen megszemélyesítőit életének egy epizódjában. Eltűntek előle Párizs, a Riviera, Szentpétervár ragyogó szalonjaiban, hol a szerelem és a játékasztalok mellett az aranyak úgy hulltak eléje, mint a legyek a szirupba.

De itthon, az emlékek mindenünnét felbukkanó, szomorú, némán szemrehányó felcsillanása közben, az érdeklődés e két ember iránt, már az első

nap egyszerre fölébredt benne. Szerette volna tudni, merre van Lévi és mi van Helénnel? Hogy fogadta elutazásának hí-
rét, mit érzett akkor iránta és mit érez most? Gyűlöli, megveti-e vagy szereti most is, mint ahogy minden nő szereti azt, aki boldogtalanná tette őt.

Megkerülte az iskolát s letért az erdei utra, mely a munkásházak és templom felé vezetett. A tölgyfák még ritkás lombjain keresztül, fátyolosan ragyogott a nap, a levegő még hűvös volt s az ég ködösen kék, mintha nem május ifjusága, hanem szeptember melanchóliája ragyogott volna róla. A fiatal ember szétnézett a levegőben és tekintetében volt valami sóvár, szomorú vágy. Egy pillanatra megállt, oda támaszkodott egy fa derekához s a szemét lehunyta. És e pillanat alatt úgy érezte, mintha ő régesrég, a világ teremtésétől élne már s mintha még egy rettenetes hosszú élet állna előtte, melyet már nem kívánt. Fáradságot, undort, közönyt érzett az élet iránt, melyben, úgy érezte, soha

sem találta meg és soha sem fogja megtalálni a saját maga helyét és igazi lényét, mert akit vagy amit ő képvisel személyével és magában, az csak valami nagy szomorúságnak és valami gonosz szellemnek a szimboluma.

Egyik kanyarulatnál hirtelen a szomszéd falu papja jött vele szemközt. Valami haldoklóhoz sietett, kezében a le-takart szentséget vitte s egy ministráns fiú folyvást lóbálta előtte a füstölőt. A pap mély tisztelettel köszöntötte a fiatal embert s ez komoran viszonzta. Amint elhaladt a pap előtt, megállt, meg akarta tőle kérdezni, kihez megy, de nyomban tovább ment.

— Mindegy, akárkihez, — mondta magában. — Ugy sem sajnálom, csak irigylem.

Visszafelé a telep munkásházai között jött s már nem messze volt az igazgatósági épülethez, mikor egyszerre megállt. Nem látta, de megérezte, hogy az előtt a ház előtt áll, amelyben Helén lakott. Vé-

gig nézett az ablakokon, megnézte a kaput és tovább ment. De egyszerre olyan nyugtalanság fogta el, hogy nem tudott tovább a telepen maradni s felült a kocsijára és haza ment. Az uton erősen szivározt és egy könyv olvasásához fogott, de a harmadik lapnál már letette.

— Mi lelt engemet? — kérdezte saját magától, de feleletet nem tudott rá adni. Nyughatatlan, ideges volt s minden tíz percben kicsöngetett a sofförnek, hogy gyorsabban hajts on. Mikor beértek a fe nyőerdőbe, lecsukott szeme előtt egyszerre megjelent Helén. Ott ült mellette az ülésen, mint karácsonykor, mikor a havas erdőn vitte itt keresztül. Látta szép, tiszta arcát, érezte hajának illatát és a magát szerelmesen átengedő nő csókját. A káprázat olyan intenzív volt, esküdni mert volna, hogy Helén forró ajakát ott érzi száján s amint kábult pilláját felnyitotta, felugrott, mert egy pillanatig ott látta maga előtt az asztalon az elhervadt rózsákat, mint akkor, mikor Helén itt ült mellette.

A fiatal ember lebocsátotta a kocsi mindkét ablakát s a hűvös tavaszi levegőben kelletlenül elkacagta magát. Azután újra elővette az előbb letett könyvet és most már elszánt, fagyos akarattal, csakugyan egész hazáig olvasott.

Odahaza behozta a komornyikja a postát s az első levél, mely kezébe került, egy hercegi koronával diszitett levél volt. Az orosz hercegnő írta s a fiatal ember anélkül, hogy elolvasta volna, összetépte.

— Ahova hívják az embert, oda nem vágyik, — mondta cinikus vállvonással s másik levelet bontott fel.

Ezt is nő írta, egy másik szerelmes nő. Kevésbé büszke és finom, mint a hercegnő, mert ez öngyilkossággal fenyegetőzött. A harmadik levél írója már nem szerelmet kért, csak pénzt.

Princ János valamennyit összetépte s behozatta az ebédjét, mit a komornyik majdnem érintetlenül vitt újra ki. Csak gyümölcsöt evett s egy üveg pezsgőt ivott. Azután lefeküdt, estefelé lovagolni ment

s már sötét volt, mikor ismét visszajött. A vacsorát dolgozószobájába hozatta és éjfélig szivarozott. Ekkor becsöngette a komornyikját és kiadta a parancsot, hogy reggel csomagoljon, Pestre utaznak. Mikor lefeküdt és eloltotta ágya mellett a villanylámpát, így szólt magában:

— Elcsábítottam egy leányt, vágyból, dachból, boszúból, szerelem nélkül. Minden nőt szerelem nélkül csábítottam el, de ez egy betüvel, egy szóval sem reklamálta meg a maga szerelmét. Ezt az egy nőt, ezt a leányt, látni vágyom, beszélni akarok vele.

Másnap reggel elutazott és estére Pesten volt. De ez az egy nap olyan hosszú volt, mint eddigi egész élete. Se aludni, se olvasni nem tudott, egész nap szivarozott s olyan dühös keserőséggel nézegette a kocsi falát és ablakát, mint valami rab. Hasonló türelmetlenséget még sohasem érzett. Lehetetlen gyorsaságot kívánt a kerekektől s mikor arra gondolt, hogy egy nap és éjszaka elteltével látni fogja

Helént, a szivar remegett ujjai között s a lélekzete elállt. Maga elé képzelte a találkozást, melyet saját zsarnoki kényekedve szerint képzelt el és erős érzéki hevülés égette vérét. Látta a leány lángborult szép arcát, a szelid és fájdalmas lemondás alatt szunnyadó szerelmét, mely az első hívó szóra felébred s az első csók tüzére elfelejt minden keserúséget, szenvedést és sérelmet. Látta a saját maga végzetes győzelmét, mely eddig még minden női szívet megejtett és a biztos siker mámore, mely máskor a lanyha érzéki hevülésnél egyebet nem váltott ki belőle, most lázas izgatottsággal és az érzéki hevülésnél erősebb vágygyal tüzelte. Megpróbálta gunyolódni saját maga fölött s a szivarja füstjét nézegetve, így szólt:

— Ez az egész dolog úgy kezd festeni, mint az ostobák és gyöngék szenvedélye: a szerelem.

Tetszett neki ez az új szó, melyet annyit használt életében, mint a vak szolga a lámpást, amit ő maga soha sem

lát, de nem tulajdonított eddig e szónak saját magára vonatkozólag, semminemü mélységet és a gúnynál egyéb célt még nem fejezte ki számára. De minél közelebb ért céljához, izgatottsága annál nagyobb lett. A még délelőtt elkészített programot az estére vonatkozólag megváltoztatta, minduntalan mással cserélte ki és végre is valamennyit eldobta magától. Nem kívánczolt emberek közé menni. Az undor és megvetés, mi mindannyiszor elfogta, amikor az emberek és különösen az ünneplő és mulató emberek közé lépett, fokozott mértékben erőt vett rajta és elhatározta, hogy otthon marad és sehova sem megy. De alig volt kész ezzel az elhatározással, egyszerre idegesen felugrott, arca és szeme lángbaborult s hirtelen megnézte az óráját. A vonat hét órakor Pestre érkezett, egy óra alatt a lakására hajtat, átöltözik és még ma, most, azonnal elmehet Helénhez. Egyik bizalmas szolgáját értesítette, hogy szüksége van a Helén címére, tehát semmi

sem akadályozta, hogy még ma este fölkeresse. Az idő szokatlansága, illetlensége, nem érdekelte. Hozzá volt szokva saját vágyait és akaratát minden szokásoknak és törvényeknek fölibe helyezni és mások érzékenysége vagy kényessége nem befolyásolhatta. Elhatározta, hogy még ma elmegy és pár perccel nyolc óra előtt, kocsira ült és a Ferencvárosba hajtatott.

A nagy város fölött egész nap szürkén, borongósan derengett az ég, estefelé kissé esett, azután kitisztult és most millió csillagával enyhén, tisztán ragyogott az éjszaka gyönyörűségei és szenvedéseire készülő város fölött. A nappal nyers lármája s az éjszaka lázas készülődése sajátos, túlfeszült izgatottsággal kapcsolódott egymásba. Minden megélénkült, sietett, zakatolt, a lovakat gyorsabb haladásra ostorozta a kocsis, az emberek cammogó lustaságát a pihenés vagy élvezés vágya hirtelen elvágta és felfrissítette vérüket, megélénkíté vágyaikat.

Princ János szivarozva ült kocsijában és önkéntelenül érdeklődve figyelte a nappalnak éjszakába boruló, izgató változását. Ő maga is izgatott volt, s ami egyáltalán szokatlan volt előtte, elégedetlen saját magával. Kész terv és cirkalom nélkül indult neki egy ismeretlen szándéknak. Nem volt vele tisztában, miért megy és főleg, hogy micsoda következményeket von maga után egy olyan cselekedet, melynek miértjével nincsen tisztában. Mégis ment, mert üzte a vágy, látni azt, akit egyszer a karja között tartott.

A kis szolgáló beengedte a fiatal embert s ez megállt az előszobában. A betett ajtón keresztül Beethoven művészien játszott gyászindulója hallatszott.

— Ki zongorázik? — kérdezte Princ.

— A kisasszony, — felelte a kis szolgáló.

A fiatal ember érezte, hogy a szive gyorsabban kezd dobogni s a hangja re-

megett, mikor letette az asztalra a felöltőjét és kalapját s a névjegyét odaadta a leánynak.

— Jelentsen be a kisasszonynak.

A zongora mellett egy karos petróleumlámpa égett a falon, melynek fényét világoskék üveggolyó tompította s ez a kék világítás, az emberi arcot alabástromsápadttá szivta.

Princ belépett az ajtón s Helént ülve találta a zongora előtt. A fiatal leány nem hallotta az ajtó nyílását, mint ahogy nem hallotta volna, ha bombák szakítják szét feje fölött a ház tetejét. Zúgó füllel, elhomályosult szemmel nézte a névjegyet s szive megszűnt dobogni, mint egy pillanatra elzárt forrás, melyből azután annál erősebben ömlik ki a víz. Princ János már előtte állt, de nem látta és nem hallotta bejönni, csak akkor vetette föl szemét, mikor ez megszólalt. De ez a fölvetett szem nem az a szem volt, amelyet Princ János ismert. A fiatal, gondtalan ragyogás, a fölényes ész kissé gúnyos ki-

hívása s a szerelemben megszelidült, rajongó kifejezés hiányzott belőle. Ez a szem egy sokat szenvedett, érett nő nyugodt, komoly, majdnem fagyos pillantású, mély szeme volt, mely az alabástrom arcból, mint valami kékszinű, hűvös virág csillogott ki.

Princ János nem tudott szóhoz jutni, úgy meglepte a fiatal leány teljesen átváltozott külseje. Még ülve is magasabbnak látszott, nyulánkabbnak, karcsubbna, hajának sárga zománca világosabban ragyogott s ajkának egykori mosolygását, mintha egy mély, szomorú titok árnya zárta volna le. Ez nem a régi, izgatón szép, ifju leány volt, kinek szépsége és ifjusága az első látásra megdelejezte a férfit. Ez a leány, aki most Princ előtt állt, nem a férfit, hanem a férfinak a lelkét láncolta le. Ez a szépség nem az érzékek gyönyörűségés kohója volt, melyben a kihülő lángok vetnek lobbot. Ez a szépség, a szenvedő Madonna oltára előtt égő, örök lámpa volt, melynek lángja soha

sem alszik ki és megnyugvást, örök szeretetet hirdet. A fiatal ember meghiúsultan nézte és így szólt magában:

— Ez az a nő, aki ki fog engem gyógyítani abból az undorból, amit az emberek iránt és abból a megvetésből, amit a nők iránt érzek.

És egyszerre visszanyerte bátorságát, kedvét, merész föllépését. Érezte, hogy erős harc előtt áll, hogy újra meg kell hódítania egy szívet, mely egyszer már az övé volt, de elveszítette és tudta, hogy minden hódítás között az a legnehezebb, amit másodszor kell elülről kezdeni.

Bocsánatot kért a szokatlan időben tett látogatásért, s azzal az okkal mentegőzött, amely tényleg ide hozta: a vágygal, hogy láthassa őt, ki ellen olyan nagyot vétett.

Helén nyugodtan hallgatta s arcán nem látszott semmiféle indulat. Sem harag, sem szemrehányás, sem szerelem, sem közöny, csak egy hosszas, csöndes, megzavarhatatlan bánat, ami olyan volt,

mint egy halott álma, melyből nincs többé fölébredés.

A fiatal ember látta ezt és érezte. Ugy ismerte a nőt, mint a tenyerét és tudta, hogy először áll életében olyan szerelmi játék előtt, amelyben a vesztes könnyen ő lehet. S ez a szokatlan, lehetetlen lehetőségnek a gondolata majdnem boldoggá, de egyszerre olyan boldogtalaná és izgatottá tette, hogy minden rendszert, taktikát, elővigyázatot elejtett és fölényes hatalmából, melylyel a nőt kezelte, nem maradt meg benne egyéb, mint lényének varázsos, egyedül álló, senki mással össze nem hasonlítható, idegenszerű külseje.

Leült és egyszerűen, őszintén, nem túlságos komolyan és sok cinizmussal hangjában így szólt:

— Nézze, Helén! Ha én most azt mondanám itt magának és magamnak, hogy kegyed haragszik reám, egy otromba, sértő viccet mondanék vele. Ha azt mondanám, hogy megvet engem, hiúsá-

gomnak hizelegnék vele. Ha azonban azt mondom, hogy kegyed úgy bánt el velem, mint a sivatag homokja egy jelentéktelen, kártékony bogárral, hogy egyszerűen eltemette, körülbelül eltaláltam a kegyed igazát és a magam szerencsétlenségét. Tehát maradjunk e mellett. Eltemetett engem. Teljes joggal mérte ki reám ezt az előttem eddig ismeretlen büntetést, minthogy a világon minden férfit elfelejthet a nő, aki csak egy percig is szerette őt, azt azonban, aki egy percig sem szerette, soha sem felejtí el. Eltemetheti, de el nem felejtheti.

Egy percre elhallgatott, várta a hatást, a kitörést, de Helén hallgatott, nyugodtan ült, csak szemét emelte föl egy pillanatra és hideg szomorúsággal nézett a fiatal ember arcába. Azután ismét leengedte pilláját és mozdulatlanul hallgatott.

Princ dühös keserűséggel harapott bele a szájába és még kegyetlenebb öszinteséggel folytatta. Elmondta, szinte bar-

bár cinizmussal, mintha nem egy fiatal leány, hanem valami férfi előtt beszélt volna, hogy sok szerelemben volt része, de a szívének egyetlen egyhez sem volt semmi köze. Elmondta, hogy úgy, mint más egyebekben az életben, a szerelemben sem ismeri a reá nézve elérhetetlent. E szerint, nem ismeri a női erényt sem. Nem ismeri az asszonyi eskü becsületét, a leány erős és szüzies szemérmét, mely a leglángolóbb vágynak is ellentáll és az egész világ erényéből és becsületéből nem ismer egyebet, mint a saját akaratát. Elmondta, hogy ezzel az akarattal nem így, krózsusi gazdagságának kíséretében, de a bibliai Jób szegénységével is meg tudná hódítani a világot. Lángoló szónoklatot tartott az akaratról, mely a modern ember csontrendszeréből teljesen hiányzik és az antik emberi erények e legnagyobbszerű csodáját ma a hitvány pénz, az összeköttetések, a cím és rang átöröklése helyettesíti. Hogy a ma embere minden hatalmat öröklés útján vesz kezébe, amely hatalmat

valamelyik acélerős elődje, egyedül az akarataival szerzett meg hitvány utódja számára. Valami kinzó, szinte perverz gyönyörűséget érzett abban, hogy Helén előtt lelkének nyomoruságáról és boldogságáról beszélhetett, hogy valakinek, aki őt meg nem becsülte, de muszáj, kénytelen volt szeretnie, ezt hitte, akarta hinni és minden erejével el akarta érni, hogy ez előtt a teremtés előtt életének titkos sebeit megmutassa.

Azután egyszerre, brutálisan átvágott a kettejük szerelmének történetére. És elmondott mindent nyíltan, bántó, de olyan nagyszerű őszinteséggel, hogy az ember lelke az egyik percben meghalhatott a kintől s a másik percben feltámadhatott a boldogságtól. Elmondta, hogy nem szerette őt, csak tetszett neki, vágyott reá és el akarta venni Lévi elől. S amikor célját érte, elment Párizsba, mulatni. Ujabb szerelmi láncokat fűzött, mülékony, hulló, hervadó virágokból, egyszer, kétszer, háromszor huszonnégy órára s azután még

nagyobb csömörrel, ismét haza jött. A szerelem szinte dühösen kísérte minden-
hova, a levelek tele vágygyal, visszaimád-
kozással, tele könnyel és átokkal naponta
hivták és egyre sem gondolt soha egy
percre sem, csak ő reá gondolt mindjárt
az első nap, aki nem hívta, nem átkozta
s aki némán, szó nélkül eltűnt előle. És
elmondta vágyakozását utána, hogy lát-
hassa, beszélhessen vele, izgatottságát,
utazását, reményét. Egész nyomorult és
nagyszerűen gazdag lelkének hibás és
ragyogó kincseit kiöntötte a leány lába
elé és könyörögve kérte, hogy válogassa
ki közülük az értékes szemeket. Elmondta
Helénnek egész életét, gyerekkorát, ifju-
ságát, fájdalmait és gonoszságait, titkos
vágyakozását a nemes és jó iránt és en-
nél erősebb szenvedélyét a rombolás és
gonoszság után. Elmondta azt az ember-
ben soha meg nem született vágyat, ami
őt kinozza, gyötri egy köny után, ami az
ő szeméből soha ki nem csordult és tehe-
tetlen dühét és gyűlöletét azok iránt, akik-

nek szeméből ő sajtolta ki a könyvet. Már úgy állt Helén előtt, mint egy börtönépület, melynek leszedték a tetejét s a szenvedés és bűn titkaiba szabadon be lehet pillantani. Keserű és lángoló extázisa nőtt minden percben, a magába pillanthatás mezeitelenségével s a zongorához támaszkodva, úgy szívta magába a leány szomorú, hallgatag szépségét, mint a forró keleti nap, a virágból a hűvös harmatcsöppeket.

Elmondta, hogy mindaddig, míg e szobába be nem jött, nem tudta, miért jön, miért van itt, milyen érzés hajtja és mi a célja, de most már tudja. Tudja, hogy szerelmet hozott a szívében, az első és őszinte szerelmet s hogy szerelmet akar innét elvinni, a Helén szerelmét. Önként adva, vagy erőszakkal kicsikarva, élve vagy halva, neki mindegy. Kezét keresztül nyujtotta a zongorán, de a Helén keze összekulcsolva feküdt ölében, vágytól lángoló és parancsoló tekintete nem tudta a leány tekintetét magához vonzani, mire

félig örülten hozzálépett és brutális erővel vállon ragadta.

— Nézz reám, — suttogta elfulladt hangon, parancsolóan és könyörögve. — Parancsolom, hogy nézz reám! Szeretlek és neked szeretned kellene akkor is, ha már nem szerettél volna és nem szeretnél. Enyém voltál, minden könnyelműségével, bűnével és gyönyörűségével szüzi szivednek és fiatal vérednek. Nászágadat a halál emléke teszi keserűbbé minden keserűségnél és édesebbé, minden édességnél. Elfelejthetsz mindent, az egész életet, de azt a napot, amikor az apádat eltemették és az enyém lettél, nem felejtheted el. A megbánás és lelkiismeret könnyeit a szerelem emléke kell hogy tüzesítse s ezek a forró könnyek soha sem fognak szemedből kikapadni. Akármilyen erős a te fájdalmad és keserűséged irántam, a halál emlékéhez fűzött szerelmed még erősebb kell hogy legyen és meg kell bocsátanod.

Helén most másodszor emelte föl tekintetét a fiatal emberre.

— Mit akar? — kérdezte egyszerűen, nyugodtan.

— Szeretlek, — felelte Princ lázas szenvedélylyel s magához ölelte a leány fejét. — Szeretlek és azt akarom, hogy a feleségem légy. Nem a hibám jóvátevése miatt, mit törődöm én ezzel, szeretlek és azt akarom, hogy az enyém légy. Semmi mást, de ezt akarom, minden eddigi akaratomnál erősebben akarom. Érted?

Fölemelte a leány fejét és vas ujjjával kényszerítette, hogy reá nézzen.

— Ide nézz, — suttogta, majd hirtelen a maga érces, hideg hangján beszélt. — Ide nézz, a szemembe és hallgass reám. Amit én akarok, annak meg kell történnie. Nem látok bele a szivedbe, most az egyszer ostobán és tehetetlenül állok titkoddal szemben, nem tudom, szeretsz-e még, vagy már nem szeretsz, de ha nem szeretnél is, meg kell újra szeretned, mert én úgy akarom. Enyém kell hogy legyél s ez elől nincs kitérés. Akárhova rejtőznél, megtalállak s akárhová karjába, kira-

gadlak belőle. Élve vagy halva az enyém leszel. Ha úgy gyülnél, hogy inkább meghalsz, mint az enyém legyél, akkor is az enyém leszel . . . Magammal viszlek, kriptát építetek neked, bebalzsamoztatlak és akkor is enyém leszel. Melletted alszom, melletted eszem, csókolni foglak, szentségtelen vágyakkal közelitem meg halotti szentségedet, hát ugy vigyázz. Te ismeresz engemet, ismered Princ Jánost!

Kényszerítette a leányt felállni s a fejét vasmarokkal meghajlítva, halálos szentvédélylyel csókolta szájon. Olyan sápadtak voltak mindketten, mintha már is a kripta nászágyán feküdtek volna. Csak szemük égett sötét tüzrel, gyülnélettől vagy szerelemtől lobogva.

— Hát jól emlékezz, — mondta Princ még egyszer s megrázta a leány vállát. — Ma május huszadika van, mához egy hónapra ismét eljövök és ha akkor sem jössz velem jószántadból, egy hónapig még várok. Julius huszadikán pedig erőszakkal viszlek el. Innét vagy más-

honnét, élve vagy halva, mindegy. Ha foszlányokká zúzod magadat, összeszedem a foszlányaidat és akkor is, úgy is elviszlek. Tőlem nem szabadulsz!

Még egy tekintetet váltottak, azután Princ kiment. Mikor kilépett az előszoba ajtaján, már tíz óra volt s egy ismeretlen fiatal emberrel ütődött össze. Ez a fiatal ember az az orvos volt, akit akkor este Lévihez hívtak.

Princ lement a lépcsőkön, szívében halálos szerelemmel Helén iránt s fenn, a harmadik emeleten, a pupos szabó hónapos szobájában, Lévi szintén Helénről álmodozott, halálos szerelemmel betegágyán.

QUI PRO QUO.

(Egyik, a másik helyett.)

A vasuti kocsiban, melyben Lévi és Ricotti helyet foglalt, egy arab nő ült, tiz esztendő s süketnéma leányával. A nő feje és egész teste sárga se-lyem burnuszba volt csavarva s mellén cédulát viselt, francia nyelven írva. *Ne-vem: Sába al Hamadon, Arábiából, Hed-sasztból. Csak anyanyelvemen beszélek és kérem az embereket, legyenek hozzám és süketnéma gyermekemhez jó szívvvel.*

Lévi és Ricotti elolvasták a nő mel-lén függő cédulát és egy sarokba huzódtak, hogy minél kényelmesebb helyet biztosit-sanak a távoli világ utasainak. Éjfél-t ütött, mikor a vonat Róma állomását el-

hagyta. A világos, ragyogó égboltozat egyszerre elborult, a levegő fülledtté vált s az utasok nem sokáig tudtak küzdeni az álmom ellen. Legkésőbb Ricotti aludt el és álmában Lévit beszélgetni látta egy ismeretlen öreg emberrel. Az öreg ember ágyban feküdt, fején fehér fezt viselt s amint jobban megnézte, úgy rémlett előtte, hogy valamikor, nagyon régen, egy vasúti kocsiiban látott ő egy sárga burnuszos aszszonyt, aki csodálatosan hasonlított az ágyban fekvő öreg emberhez. És az öreg ember így szólt Lévihez:

— Nevem: Omar al Hamadon, Hedszaszából. Nemsokára meghalok, de amig éltem, elefántcsont- és borostyánkő-faragó voltam. Nagyon szorgalmas és nagyon fukar ember. Szerettem a pénzt, de nem magamért. A pénzen kívül szeretem a prófétát, a feleségemet, aki fiatalon meghalt, a leányomat s az egyetlen, süketnéma unokámat. Az én időm a földön letelt, de a próféta, aki a Koránhoz hű lelkeket megjutalmazza, az előbb engemet is

megjutalmazott. Megnyitá előttem a paradicsomot, melynek trónján őszentsége fényeskedett és így szólt hozzám: Omar al Hamadon Hedsasztból, a Koránhoz való nagy hűségédért megjutalmazlak tégedet. Megmondom néked, a világnak melyik sarkában lakozik az az orvos, aki a világ teremőjéhez legközelebb áll és meggyógyítja a te egyetlen leányod süketnéma gyerekét. Ez az orvos pedig — így szólt az öreg ember Lévihez — te vagy, uram!

Lévi az ágy lábánál állt és szomorúan nézett a haldokló öreg arabra.

— Én — mondta, — nem lehetek segítségedre, jó öreg. Az én időm is lejárt és a te leányod soha sem fog énvelem a földön találkozni.

Az öreg ember mosolygott.

— Már találkozott, uram. Egy kocsi-ban utazol az én leányommal. A próféta utjai mélyek és kifürkészhetetlenek. Most már csak rajtad a sor, hogy kinyilatkoztassad magadat hosszú utról jött leányom előtt. Én őt előkészítettem és vár tégedet.

Lévi csak egy szomoru mosolylyal válaszolt s eltűnt az ágy mellől.

Ricotti, mikor hajnal felé fölébredt, Lévit aludva találta maga mellett. Melle hörögve sipolt, homlokáról folyt az izzadás s az idegen nő ijedten integetett Ricottinak, ismeretlen anyanyelvén figyelmeztetve őt, hogy társa beteg. Mire Velencébe értek, Lévi elvesztette eszméletét s a fiumei vonatra már hordágyon tették föl. Fiumében az orvos le akarta beszélni Ricottit a tovább-utazásról.

— Meghalhat az uton, — mondta.

— Lehetetlen, — felelte Ricotti határozottan és magában azt gondolta: lehetetlen, hogy meghaljon addig, míg nem látta viszont azt a nőt, akiért meg kell halnia.

Mert Ricotti erősen hitte, hogy a halál büntetésként éri utól Lévit, amiért hűtlenné vált küldetéséhez. Azt azonban, hogy anélkül érné a büntetés, hogy még egyszer lássa Helént, nem hitte. És semmiféle orvosi hatalomnak nem engedelmeskedett

volna. Fiuméből magával vitt egy orvost, külön fülkét bérelt és egyik vonatról a másikra hurcolta a hol eszméletlen, hol magával tehetetlen fiatal embert. És Fiumén tul, tényleg jobban lett Lévi. Evett, felült és lázasan érdeklődött állapota felől, melyet ő maga csak muló rosszullétnek tartott. Megpróbált a lábára állni és járkálni. Egészen jól ment. Szive körül érzett ugyan valami fájdalmat, de a jégtömlők ez: is enyhítették s hogy fulladt és nehezen lélekezett, ezeknek nem tulajdonított semmi fontosságot. Mikor elhagyták a Karsztokat, mámoros öröm fogta el és boldogan magyarázta Ricottinak: ez már az egészség és boldogság földje . . .

Zágrábnál már követelte Ricottitól, hogy küldje vissza az orvost Fiuméba s innen egyedül utaztak haza felé.

Ha a szóitalan, rejtett boldogságot ki lehet a szemekkel fejezni, a Lévi szeme egy egész világ boldogságát sugározta vissza. Soha a reménynek akkora ereje, bizonyossága és forrósága nem hevített

még emberi szívet, mint a Léviét. Nem volt semmi pozitív alapja, melyre a reménység rózsáit szétszórhatta s szíve mégis olyan volt, mint egy rózsaliget, mely minden ok nélkül fizeti le a maga gazdag ajándékát a természetnek. Talán életében most érezte magát először fiatalnak s a fiatalság minden joga most nyitotta ki először maga előtt az élet ajtaját.

— Ricotti — mondta fulladozó, rekedt és gyöngye hangon s megfogta az olasz kezét — tudja-e azt maga, hogy a világ csak akkor lesz boldog, ha minden egyén boldog lesz benne?

Ricotti nem mondott ellent.

— Lássa, — folytatta túlaradó hevüléssel, miközben szeme ijesztő fénynyel csillogott, pupillája kimeredt s a szemüregek lassan mélyültek befelé — lássa, arra kell az embernek rájönnie, hogy azon a gyűrűn, melylyel a természet körüfogta őt, ne kívánjon túllépni. Minthogy az élet nem azért lett senkinek sem adva, hogy azt javitgassa másokért vagy akár saját

magáért is, hanem hogy leélje, úgy, amint van. És lássa, mit teszünk mi, az értelmesekek, elmélkedők? Összezavarjuk a lényeket és fogalmat, kutatjuk a jobbat, elhintjük az elégedetlenség konkolyát és végig az egész életen, mely utunkat jelzi, nem marad mögöttünk egyéb: a zavarnál, az elrontott jónál, melyből a rossz születik s a boldogtalanság. És ezekből lesznek a haladás ugynevezett: martirjai, holott mindegyik külön-külön, a maga és az emberiség kész hóhérja. Pedig sem az Isten, sem a természet, egyetlen egy embert sem szánt és küldött a világra Messiásul. A Messiások ép oly szükségtelenek az emberiség történetében, mint ahogy nincs például arra szükség, hogy valaki a kiömlő vérével bizonyítsa: hogy van Isten.

A kocsi ablakán hűvös szél fujt be s Ricotti reszketve vetett magára keresztet.

— Mester, — mondta ijedten — ne vétkezzék. Az Isten utját úgy sem lehet kritika tárgyává tenni.

De Lévi szenvedélyesen rázta a fejét.

— Az Isten utját ne a Messiások hiszteriájában, hiuságában vagy tévedésében keresse, Ricotti, hanem a természetben. A természetet pedig sem megváltani, sem tanítani, sem más utra vezetni nem szükséges. A természet maga a legfőbb tökéletesség s az embernek nem az a kötelessége, hogy elkerülje a legfőbb tökéletességet és a tökéletlenség utjait járja.

Ricotti szomoru csodálkozással hallgatta Lévit. Azt hitte, a láz beszél belőle s alig próbálta meg közbeszólni.

— Mégis — szólt félénken — a természet nem az a határ, melynél az ember megállhat. Az embernek messze el kell hagyni a természetet és kutatni kell azokat az erőket, melyek fölhasználatlanul rejtőznek még a természetben, az emberiség javára és előmenetelére.

— Nem, nem, — felelte Lévi ingerülten, miközben megszédült és kénytelen volt ismét lefeküdni. — Az emberiségnek semmi egyébre nincsen szüksége, mint a

saját maga nyugalma és boldogsága. Ehhez pedig nem a kultura csiszoltsága, hanem a természet egyszerűsége szükséges. Mi azonban, akik gondolkodunk, csak későn jövünk rá arra az igazságra, ami a nem gondolkodókat boldoggá teszi. Mikor aztán eszmélni kezdünk, már minden késő.

Egy ájulásszerű szédülés elhallgattatta és lecsukta szemét. Ricotti jeges borogatást tett homlokára és tehetetlenül nézte egy nagyszerű életnek ijesztően siető elmulását. Mint egy hulla, máris úgy feküdt Lévi a kocsi ülésén. Csak megkeményedett ajaka körül vibrált egy életerős és ujszerű, tagadó vonás. Ricotti hosszan elnézte a fiatal ember arcát, miközben alig tudta könyeit visszaszívni.

— Vége, vége mindörökre, — sóhajtott. A lefüggönyözött kocsi ajtaja előtt meg-megállt egy kíváncsi utas s egyszer valaki gyengén megkopogtatta az ablakot. Az arab nő volt, akit Velencénél már elveszített szeme előtt Ricotti s most ismét ott

állt előtte, amint fölemelte a kocszi függönyét. A nő a saját nyelvén és gesztusokkal kérdezősködött Lévi hogyléte felől, mire Ricotti franciául válaszolt neki. És mindegyik megértette a másikat. Ricotti megértette az arab szavakat s a nő a franciát. S ami legkülönösebb, egyik sem csodálkozott rajta. Már beszélgethettek volna, mindegyik a maga nyelvén a másikhoz, de valami félelem visszatartotta őket. Egyik sem akarta tudni, ki a másik, hova megy és mi a célja. Látszott a szemükön, hallatszott hangjuk remegésén, hogy félnek egymástól s hogy valami titok van közöttük. A sárga burnuszos nő elbucszott Ricottitól, egy szomorú pillantást vetett Lévíre s Ricotti csak a kiszállásnál látta ismét egy pillanatra, azután eltűnt előle.

Béni, a vedlett tollu csóka, ismét ott ült a Lévi szobájának ablakában és el-kényszeredett hangon kiabálta a szabó kis leányának nevét: Lea! Lea! Az ablakok

ki voltak nyitva, a roletták lebocsátva s az ágyon a Lévi beteg szive utolsó taktusait verte el. A kockás és felgyürt nadrágu fiatal orvos ismét ott ült az ágya mellett és hol morfium, hol meg éther injekcióval igyekezett még akár csak egy órára szóló életet varázsolni a fiatal emberbe. De csüggedve látta, hogy minden hasztalan. Lévi eszmélet nélkül feküdt, sziv és érverése minden pillanatban lanyhult. A szoba tele volt rózsával és rezedával és a fülledt levegőben, hova már délután elhelyezte őket Magdolna, hervatag, ravatal illatot lehelltek ki magukból. Ricotti és Magdolna az ablak mellett álltak s arcuk olyan volt, mint a fehérítetlen vászon. Egyik sem sirt, de a szemükbe nem volt jó belenézni. A Magdolna szép sötét szeme majdnem olyan mélyen ült üregében, mint a haldokló Lévié és ugy világított, mint valami mély pincéből felcsillanó láng. Egy másik nő, ki az ágy mellett térdelt, tompán zokogott. Helén volt . . .

A házigazda, a pupos kis zsidó

szabó, ki mindig ott hallgatózott az ajtó előtt, egyszerre benyitott s kihivta Ricottit a konyhába.

— Nincs mentség? — kérdezte lengyelzsidó akcentussal.

— Nincs — felelte Ricotti. — Csak percekről van szó.

— Akkor tessék a mi vallásunk, a Lévi ur vallása szerinti ritusról gondoskodni — felelte a szabó nyugodtan.

— Micsoda ritusról? — kérdezte Ricotti.

— Tessék imádkozókról, siratókról és fürdetőről gondoskodni.

— Ne beszéljen ostobaságokat — felelte Ricotti keserűen.

— Ki beszél? — kiáltott a kis zsidó sértődötten. — A vallás: vallás! Ha maga hal meg Lévi helyett, nincs beleszólásom. De Lévi zsidó volt és ép ugy az én halottam, mint a rabbinus halottja. Hát intézkedjen. Magával lakott, maga intézkedjen. Ha maga nem intézkedik, intézkedem én.

S már nyult az ajtósarkán függő ka-
lapja és kabátja után.

Ricotti összeszorított ököllel nézte és
szerette volna arcul ütni, annyira bántotta
a zsidó makacssága.

— Legalább várjon, amig meghal
— mondta izgatottan.

— Mire visszakerülök, ugyis meghal
— felelte a zsidó nyugodtan és elment.

Ricotti visszament a szobába s a ro-
lettát félre huzta, hogy lenézhessen az ud-
varra. A szabó most sántikált le a lépcső-
kön, szögesvégü botja végig kopogott a kö-
veken s akivel találkozott, mindenkinek
elmondta, hogy Lévi, a híres vallás predi-
kátor, oda fenn haldoklik az ő szobájában
s hogy most megy a rabbinushoz bejelen-
teni, nehogy a keresztények a maguk hi-
tük szerint temessék el. Ricottinak a düh
és keserűség könye szökött szemébe. Gyü-
lölettel nézett a kis zsidó után, ki az egész
zsidó vallást képviselte e percben előtte
és a gyűlölködő harag akkor is benn ma-
radt a szívében, melyben az Istennek, de

csak az ő Istenének olyan nagy helye volt, mikor az orvos szava elhangzott a nagy csöndességben: még legfeljebb tíz percig él . . .

Magdolna kivette öve mellől az óráját s oda állt a Lévi fejéhez. Egyik kezében az órát, másik kezét, mely hideg volt mint a jég, Lévi homlokára szoritotta. S amint multak a percek, úgy változott az ő arca. Az orvos megdöbbenve nézte.

— Hogy szerethette ez a leány ezt a fiatal embert — gondolta irigykedve s Magdolnáról Helénre nézett. Csak hajának szőke ragyogása világított fejből, arcát fehér kendőjébe rejtve, zokogott. A Lévi életével együtt, a magáét is siratta Helén s akármilyen őszinte és mély volt a bánata, mégsem hasonlított a könnytelen szemü, hallgatag, titokzatos Magdolna bánatához.

Kivül az ablakon a csóka el-elkiáltotta magát, rekedten, mint valami részegetes, fogatlan vén korhely s a lámpa körül tüzpillék járták haláltáncukat. Az egyik

szekrény tetején felborult a virágtartó s a viz csöndesen folyt le a szekrény oldalán s a vizcsöppek monoton koppanása a padlón, tisztán hallatszott a félelmetes csöndben. Az orvos még tompább, lejjebb eresztett hangon mondta:

— Még öt perc . . .

E percben egy erős, vad és mégis kellemes, parancsoláshoz szokott férfihang csendült meg a konyhában. Valaki azt kérdezte: merre van a Lévi szobája?

Ezt a hangot oda benn azonnal megismerte két ember: Helén és Ricotti. Ez utóbbi az ajtóhoz sietett, de ekkor már belépett rajta Princ János.

— Mit akar itt? — kérdezte Ricotti dühbe fult hangon, de a fiatal embernek egyetlen egy pillantása elnémitotta. Nem a régi, gögös, vérforralóan kegyetlen és hideg szemü zsarnok pillantása volt ez. Most is hidegen, lenézőleg nézett végig Ricottin, de tekintetének szigorát meghatottság és valami rejtett fájdalom enyhítette. Egy mozdulattal elutasította maga elől

Ricottit s az ágyhoz lépett. Nem nézett senkire, csak Lévire s azután az orvosra.

— Nem lehet megmenteni? — kérdezte — s kezét az orvos vállára tette. — A fél vagyonomat szivesen oda adom. Princ János vagyok.

A fiatal, ismeretlen nevü, fekete kávé ebédelő orvos, két órával előbb még földig hajolt volna ennek a névnek hallatára; most közönyösen hagyta. A mindennél nagyobb és bizonyosabb hatalom: a Halál állt előtte és ebben a percben semmiféle földi hatalom nem imponált neki. Fel se nézett az órájáról s csak úgy felelte:

— Még négy perce van . . .

E négy perc alatt, Magdolnán kívül, mind a négy ember keresztül nézett eddigi életének egész vonalán. Csöndes, ijedt, remegő irtózattal, mintha egy láthatatlan kéz a saját csontvázukat tartotta volna eléjük. És amit láttak, ami elmúlt mögöttük, amiért éltek s ami előttük állt, tudták, érezték e percek borzalmait és fájdalmait

között, hogy mind csak egy ideiglenes állapot volt és lesz, melynek egyetlen iránya bármilyen utról is: a halálhoz vezet. Csak Magdolna nem látott és nem gondolt semmire. Az ő szive volt az az örök szeretet, mely önmagában egy másik embernek életét éli s ha ez meghal, utána hal ő is.

Pont tiz órakor, az orvos letette a Lévi kezét s mind a kettőt gyöngéden végig nyujtotta a takarón. Azután még egyszer rászorította fülét az utolsót dobbanó szivre s felállt az ágy mellől.

— Vége — mondta egyszerűen s az éjjeli szekrényről felvette a manzsettáját s kissé zavartan és megindultan keresztül huzta a keze fején. Azután fogta a kalapját és szó nélkül elment. Helén és Ricotti hangosan zokogtak s Magdolna, mint egy alvajáró, kivett az egyik virágtartóból két szál fehér rózsát s beletette a halottnak hülő ujjai közé. Egyszerre megkoppant valami az ablakpárkányon. A csóka jött be s egyenesen fejhez, a halott ágyára repült. Ott csöndesen összegub-

baszkodott s apró, fényes szemével kíváncsian nézett Princ János arcába.

A fiatal ember szemében — életében először — köny csillogott. Először, a szempillákról csak két nehezen legördülő könycsepp, azután a másik kettő, míg a köny lemosta a gyönyörűen rut arcnak minden keménységét.

TEGNAP, MA, HOLNAP ÉS MINDVÉGIG . . .

Isten kiadta a parancsot, ha Lucifer jön, azonnal ereszszék őt szent színe elé.

Elmult két nap és Lucifer nem jelentkezett. A harmadik nap végre ott állt az Ur színe előtt.

Ez a Lucifer azonban nem a régi Lucifer volt. A hetyke, arrogáns, vakmerő Lucifer kedvetlen, melancholikus, fanyar és töprengő Luciferré változott.

— Nos, — kérdezte az Ur szeliden, mikor meglátta őt — mi ujság, Lucifer?

Az ördög ránézett az Ur ábrázatára, melyen a változásnak némi nyoma szin-

tén látható volt. Amennyiben: még szelidebb, még irgalmasabb és szomorubb volt.

— Tőlem vársz ujságot? — kérdezte Lucifer kedvetlenül s villája hegyével belészurt a lába alatt gomolygó fellegbe. — Rosszul teszed. Minthogy többé sem a földön, sem a pokolban nem terem több szenzáció, mint a menyországban.

— Itt szenzáció? — kérdezte az Ur, fejét rázva.

— Csak ne adjad a szendét — felelte az ördög még kedvetlenebbül. — Te époly jól tudod, mint én, hogy a fiad, kivel leaktartad zárni a bibliát, kicsuszott a kezéd közül, mint egy olajba mártott szardiniás doboz.

— Tudom, — felelte az Ur komolyan — de azt is tudom, hogy minden teremtményem között te lehetsz az egyetlen, ki szemrehányással nem illetheted művemet. Minthogy . . .

— Tudom — felelte az ördög az Ur szavába vágva. — Minthogy az én művem sem sikerült. Mert az emberbe oltott ör-

dögfi, az én kreáltam, az én fiam, ép úgy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mint ahogy nem váltotta be a te fiad.

— Nem — szólt az Ur szórakozottan és szomoruan. — És mit gondolsz, Lucifer, mi a te véleményed, miért nem sikerültek műveink?

Lucifer vállat vont.

— A magyarázat egyszerű, felség. Az emberek nem alkalmasak többé experimentumokra sem a te bránsodban, sem az enyémben. Az emberek annyira függetlenek és önállóak lettek ami akaratainkkal szemben, hogy abszolúte semmiféle szükségük többé sem te reád, sem reám. A mi hatalmunk, a mi befolyásunk, tökéletesen csődöt mondott velük szemben. Emberből: Istent soha sem fogsz te többé kreálni, mint ahogy nem fogok én, emberből: ördögöt csinálni. Tudod miért, nagy Ur?

— Sejttem — felelte az Ur szomoruan.

— Gondolom — mosolygott az ördög

kelletlenül — de azért majd megmondom én. Az új kor és a régi kor embere között, van egy lényeges különbség. A régi kor embere tudott klasszikusan tökéletes és klasszikusan gonosz, ördögi lenni. Sőt nem csak hogy tudott, de egyáltalán inkább e két méret között balanzírozott, mint a közönségesen és hétköznapiasan emberi méretek között. A ma embere ellenben sem klasszikusan tökéletes, sem klasszikusan tökéletlen nem tud lenni. Ő: csak ember, az embernek minden erényével és hibájával. S legbosszantóbb a dologban az, hogy amikor a tehetség hiányzik az emberből akár az istenség, akár az ördög hívására, tulajdonképpen akkor legklasszikusabban ember: az ember. Te tehát nagy Ur, a jelen játékban szinte kívül állsz a veszteségben. Mert amit vesztettél a réven, megnyerted a vámon. Mint hogy az emberek, akik embereknek immár tökéletesek, a te teremtményeid s így örülhetsz is nekik, mint tökéletes teremtményeidnek. De mit szólnak én? Honnét né-

pesitsem én be a poklot, ha az emberek sem többek, sem kevesebbek nem tudnak ezután lenni: mint emberek? Én hát kesereghetek, de te?!

Az Ur végig jártatta a földön, a fellegeken keresztül bölcs és mindenttudó szemét s így szólt:

— Okom van a keserüségre, Lucifer. Mert minél tökéletesebb az ember: embernek, annál közelebb áll hozzád és távolabb hozzám. Minden tökéletesség két irány között ingadozik: a jó és rossz között. Már most, ha a jó kellemetlen és unalmas s a rossz kellemes és mulatságos, az ember természete mégis csak a kellemeset és mulatságosat választja. És a kellemes és mulatságos rossz között, az ember lelke mégis csak el fog kárhozni.

Lucifer vállat vont.

— Ott van elsőszülött fiad: Jézus Krisztus, kinek nincsen más dolga, mint minden egyes elkárhozott léleknek a megmentése. Hát mitől félsz? Olyan gyönyörűen bebiztosítottad magadat minden

irányban az ember lelkére, hogy munka kell hozzá, csak egyet is tudnom el kaparítani közülök. Hát mit akarsz? Nem mind-egy az neked, hogy elkárhoznak-e vagy nem, az emberek? A te egész országod ugyis a bünbocsánatra van berendezve. Vagy talán meguntad a szisztemádat és modernizálni akarod? Aligha nem!

Az Ur nem felelt. Tekintetét végig jártatta az elmúlt ezredévek nyomtalan utjain és belenézett a jövődönök ködös messzeségébe.

— Hallgatsz? — kérdezte Lucifer vakmerően és gúnyosan.

E percben egy angyal lépett eléje az Ur trónja mellől és lángoló kardjával jelt adott Lucifernek a távozásra. Ez melankolikusan végignézett az angyalon s az Ur felé fordulva így szólt:

— Csak még azt mondd meg, felség, nem unod-e már tenművedet és nem kívánod-e egész bölcs munkádat megfejelni?

Az Ur már nem hallotta és nem látta Lucifert. Gondolataiba mélyedve ült és kö-

dös pillantását végighordozva az égboltozat falain, ez a pillantás azt fejezte ki:

— Az Istenek, kik az eget és földet nem teremték, elfognak veszni e földről és az ég alól. Tegnap, ma, holnap és mindvégig . . .

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

	Lap
I. (Bevezetés)	3
II. Az Isten fia	10
III. Az ördög fia	24
IV. Lévi és Princ	34
V. Az ember leánya	48
VI. Hadüzenet	64
VII. Helén	79
VIII. L'État c'est moi (Az állam én vagyok)	95
IX. Lévi és Ricotti	136
X. Éva	169
XI. Idegenben	180
XII. Hannibal Ante portas	203
XIII. Rózsák a hóban	246
XIV. Ő igazgat; ő formál	261
XV. Az ember változik	287
XVI. Az ördög	307
XVII. Des moll	334
XVIII. Isten?	345
XIX. A szerelem, mely visszatér	365
XX. Princ	407
XXI. Qui pro quo (Egyik, a másik helyett)...	438
XXII. Tegnap, ma, holnap és mindvégig...	456

NOTA

101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

Grzegorz Szczęsny Książnik

OSZK

ÚJABBAN MEGJELENT MŰVEK:

- BARTA LAJOS: Czirzeri és Czinzera.
 BENDA JENŐ: Circe 3-ik kiadás.
 " " Megcsal?
 BÉRKES IMRE: Bábel.
 BIRÓ LAJOS: A mélység lakói. 2-ik kiadás.
 CSERMELY GYULA: A toprini nász. 3-ik kiadás.
 DIPLOMATA: Asszonyok, huszárok. 2-ik kiadás.
 FEHÉR KRISZTIN: Akik megtalálták egymást.
 " " A boldogság ára.
 GLYN ELINÖR: Érdekházasság. 3-ik kiadás.
 " " Evangeline vallomásai.
 " " Erzsébet látogatásai.
 GASTON LEROUX: Natasa titka.
 HÖLGYEK NAPTÁRA 1918. évre.
 KÁLNOKI IZIDOR: Az áldott lelkű Márta asszony. 2. kiad.
 LÁZÁR ISTVÁN: Fekete grófné.
 LUX TERKA: Tüz.
 B. MATHERS: Jön a rozson át.
 MOLNÁR FERENC: Az aruvimi erdő titka. 3-ik kiadás.
 MÓRICZ ZSIGMOND: Nem élhetnek muzsikaszó nélkül.
 " " A tűznek nem szabad kialudni.
 " " Pacsirtaszó.
 " " Hét krajezár.
 " " Harmatos rózsza.
 " " Isten háta mögött.
 NAGY ENDRE: Szepőlten asszony. 2-ik kiadás.
 " " Erdély fia.
 " " Óh az a vén kujon.
 PÉTERDY SÁNDOR: A kételkedő Éva.
 PÁSZTOR JÓZSEF: Az ügyetlen.
 " " A nászhajó.
 RÁSKAI FERENC: A budai ház.
 " " A csodamajom.
 RÉVÉSZ BÉLA: Genovéva arca.
 SZEMERE GYÖRGY: A drága forint.
 SZÉP ERNŐ: Kenyér.
 SZINI GYULA: Hanna. 2-ik kiadás.
 SZOMAHÁZY ISTVÁN: Egy éjszaka Péterpusztán.
 WOHLBRÜCK OLGA: Déli nap.
 ZSOLDOS LÁSZLÓ: A kacsorru leány.

